

KUTADGU BİLİG'DE ÇOCUK VE ÇOCUK EĞİTİMİ

TARIK ÇETİN

Cumhuriyet Üniversitesi
Eğitim Bilimleri Enstitüsü

Lisansüstü Eğitim, Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin Ortaöğretim Sosyal
Alanlar Eğitimi Ana Bilim Dalı İçin Öngördüğü

YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak hazırlanmıştır.

Tez Danışmanı
Dr. Öğr. Üyesi Hikmet YILMAZ

SİVAS
MAYIS, 2018

KABUL VE ONAY

Tarık ÇETİN'in hazırlamış olduğu "Kutadgu Bilig'de Çocuk ve Çocuk Eğitimi" başlıklı bu çalışma, 27.04.2018 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından, "Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Ana Bilim Dalı'nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof.Dr. Adem İşCAN (Jüri Başkanı)

Dr.Öğr.Üyesi Hikmet YILMAZ (Danışman)

Dr.Öğr.Üyesi. Özkan AYDOğDU (Üye)

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

.../.../

Doç.Dr.Hakan KOÇ

Enstitü Müdürü

ETİK SÖZÜ

Cumhuriyet Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Tez Yazım Kılavuzu (Yönerge)'nda belirtilen kurallara uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- ✓ Bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- ✓ Görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- ✓ Başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda ilgili eserlere bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu ve atıfta bulunduğum eserlerin tümünü kaynak olarak gösterdiğimi,
- ✓ Bütün bilgilerin doğru ve tam olduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- ✓ Tezin herhangi bir bölümünü, Cumhuriyet Üniversitesi veya bir başka üniversitede, bir başka tez çalışması olarak sunmadığımı; beyan ederim.

...../...../2018

Tarık ÇETİN

ÖZET

ÇETİN Tarık, Kutadgu Bilig'de Çocuk ve Çocuk Eğitimi, Yüksek Lisans Tezi, Sivas, 2018.

Kutadgu Bilig'in tamamını incelediğimizde Yusuf Has Hacib'in, insanın gerçek değerine ulaşmasını sağlayan pek çok değer kavramı ile insanın özelliklerini anlattığı ve anlattığı kavramların da insanlıkta hayat bulmasını arzuladığı fikrine ulaşabiliriz.

Yusuf Has Hacib, eserinin karakter unsurlarını oluştururken dahi insanlığın mutluluğu için önemli gördüğü değer kavramlarından yola çıkarak eserindeki şahıs kadrolarını buna göre şekillendirmiştir. Kutadgu Bilig'deki karakterlerden biri Hükümdar Kün Toğdı'dır ki "adalet ve doğruluğu" temsil eder. Vezir Ay Toldı "mutluluk, gelecek ve devleti" temsil eder. Vezirin oğlu Ögdülmiş "aklı ve bu bağlamda ululuğu" temsil eder. Vezirin akrabası olan Odgurmış ise "hayatın sonu, kanaatkâr olmayı ve afiyet" kavramlarını temsil eder.

Eserimizde aklın ve bilginin önemi ve değeri üzerinde durularak, büyüklerimize özellikle devlet büyüklerine saygılı davranmak, cömertlik ve çalışkanlık gibi erdemlere sahip olmak önemle vurgulanmıştır. Eserde iyi yetiştirilemeyen çocukların durumları, çocuk eğitimi ve çocuğun önemi, ebeveynin çocuk üzerine etkisi, dünya hayatının geçiciliği, her şeyi vaktinde yapmak gerektiği, iman ve ibadet hususları örneklerle anlatılmıştır. Ayrıca insanoğlunun tutarsız davranışlarının sonuçları, iyi arkadaş ve çevrenin faydaları, iyi huylu ve güzel ahlaklı olmak, iyi olmak ve doğru davranış sergilemek, kanaatkâr olmak, kız çocuk yetiştirme usulü, konuşma adabı, kötü arkadaş ve çevrenin zararları anlatılarak örnek insan modeli ortaya konmaya çalışılmıştır. Ölümlü insanın hayatını boşa geçirmemesi gerektiği, sabırlı olmak, yaşlılığın insana olan etkileri, yeme içme adabı vb. insanın hayatta karşılaşılabileceği pek çok durum ve sorun için bu eser, bizlere aydınlatıcı ve yol gösterici nitelikte olabilir.

Yusuf Has Hacib, sadece insanın dünya hayatında karşılaşılabileceği durum ve sorunlara yol göstermekle kalmayıp, İslâmî bir bakış açısıyla ahirette de insanın mutlu olabilmesi için nasıl bir hayat yaşaması gerektiği hakkında da bizlere yol göstermektedir.

Özellikle de çocuklarımızın eğitimi hususunda; ebeveynlerin çocuklarına karşı görev ve sorumlulukları, çocuklarımızın da büyüklerine karşı olan görev ve sorumlulukları, çocuklarımızın günlük hayatta karşı karşıya kalabileceği pek çok olay ve durumlara karşı eserimiz hem tedbir kapsamında hem de rehberlik kapsamında çağlar öncesinden güncelliğini koruyabilecek fikirler sunabilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Eğitim, Değerler Eğitimi, Çocuk Eğitimi, Kutadgu Bilig'de Çocuk ve Çocuk Eğitimi.

ABSTRACT

ÇETİN Tarık, Child and Child Education in Kutadgu Bilig, Graduate Thesis, Sivas, 2018.

It can be said that Yusuf Has Hacib explains many elements and properties of merit and be wanted these elements of merit to be implemented by humanity when the work of art “Kutadgu Bilig” is analyzed as a whole. Yusuf Has Hacib develops characters of his work of art by inspiring the elements of merit that he thinks as important for the happiness of humanity. One of the characters of Kutadgu Bilig the monarch who represents “justice and honesty”. Ay Toldı the vizier represents “happiness, future and goverment.” Ögdülmiş who is the son of the vizier represents “the mind and the greatness in this concept”. Odgurmış, the relative of the vizier, represents “the end of life, being contented and well being”.

This work of art has an illimunating and guiding function for many stuations and problems that people can experience in their lifetime. Therefore it comprises themes about politics, social life, child education and religion. Some of these themes are “importance of mind and knowledge”, “respectful behaviours to seniors and rulers”, “being generous and diligent”. Moreover there are some themes about child education like “ the state of the children that aren’t disciplined”, “the importance of child”, “the effect of parents on their child”, “the way to discipline daughters”. And also these are some other themes of this work of art “temporariness of life”, “the need for doing everything on time”, “the point of religion and worship”, “inconsistent behaviours of humankind”, “the profit of having a good friendship and society”, “the profit of having a good tempered and morality”, “behaving in a right way”, “being contented”, “speaking manners”, “disadvantages of having a bad friendship”, “the need of having a meaningful life because of inevitability of death”, “being patient”, “the effects of senility on humans”, “table manners” and etc.

Yusuf Has Hacib has a role of guide because he not only provides humans with solutions of any kind of problems that they could face with in their lifetime, but also he explains what kind of a lifestyle people should have in order to be happy afterlife from the Islam point of view.

Although it belongs to past, this work of art represents us actual advices especially on child education, duties and responsibilities of both parents and childeren to each other and any kind of problems that children can face in their routine day.

Key Words: Education, Education of Merits, Child Education, Child and Child Education in Kutadgu Bilig.

ÖN SÖZ

Bilim, teknoloji ve sanayileşmede gelişme gösteren toplumların refah düzeyi yükselmiş; hayatı kolaylaştıran teknolojik araç, gereç ve imkânlar insanlığın hizmetine sunulmuştur. Bu teknolojik araç, gereç ve imkânlar bu öğelerin maddi karşılığı olan para vb. ekonomik varlık sahiplerine hitap etmektedir. Bu nedenle özellikle bilim, teknoloji ve sanayileşmedeki gelişimini tamamlayamamış ve geri kalmış toplumlarda yaşam tüm zorluğu ile hüküm sürmektedir. Bunun üzerine bir de gelişmiş bazı ülkelerin güç ve potansiyellerini, geri kalmış ülkelere baskı ve sömürü aracı olarak kullanmaları eklenince; geri kalmış toplumlarda açlık, sefalet, savaş ve ölümler daha da hat safhaya ulaşmıştır.

Diğer taraftan kontrolsüz bir biçimde ortaya çıkıp hızlı bir şekilde yayılan, toplumun genelinin sahip olduğu değer yargılarına genellikle karşı bir duruş sergileyen ve bu değer yargılarını tahrip eden, kendisine has bir insan ve toplum yapısı ile kültürü oluşturan "popüler kültür" de çağımız insanların yaşam tarzlarını büyük ölçüde etkilemektedir. Denetimden uzak, toplumun milli ve manevi değer süzgecine uğramadan; medya, internetteki sanal dünya vb. hızlı iletişim araçlarını da çok iyi kullanarak, popüler kültür öğeleri insan yaşamını ilgilendiren tüm faktörleri etkisi altına almaktadır. Öyle ki aile ilişkilerinden sosyal ilişkilere, yeme içme tercihlerinden kıyafete, iş ve kariyer seçiminden ekonomik diğer tercihlere, milli ve manevi değerlerinin ne kadarını benimseyip uygulayacağından insanın ruhsal dünyasına varıncaya kadar her alanda popüler kültürün etkilerini görmekteyiz.

Bilim, teknoloji, sanayileşmedeki gelişmeler ve popüler kültürün insanların seçimleri üzerine etkisi sebebiyle bireyler daha bolluk içerisinde ve daha rahat, konforlu bir yaşamı amaç edinmektedirler. Bu uğurda kimileri yaşamın güzelliklerini kaçırıp hayatını yoğun bir çalışma ve iş temposuyla geçirmekte, kimileri yasal olmayan yollara sapmakta, kimileri ise hayatın bu ağır yükü ve koşuşturması içerisinde kendisini başarısız görüp psikolojik olarak buhrana sürüklenmektedir.

Bunların yanında günümüzde refah düzeyi yüksek toplumlarda çoğu bireyin hayattan zevk alamaması, mutluluğu farklı bazen de yasal olmayan yollarda araması, kimi zaman da psikolojik buhrana girip intihara sürüklenmesi karşılaştığımız vakalardan bazılarıdır.

Toplum içerisinde bireylerin birbirlerine karşı saygı ve güven duygularının azalması, insanların kutuplara ayrılarak birbirlerinden uzaklaşması, bencil düşünce yapısı ile insanların çevresine ve doğaya hassasiyetlerinin yok oluşu... vb. pek çok durum aslında insanlığın değerler eğitimi açısından ne kadar açlık içerisinde olduğunu gözler önüne sermektedir.

"Kutadgu Bilig'de Çocuk ve Çocuk Eğitimi" konu başlığımız kapsamında, öncelikle Kutadgu Bilig'de çocuğa verilen önemi ve çocuk eğitiminde ne gibi erdemlerin kazandırılmak istendiğini ortaya koymaya çalıştık. Kutadgu Bilig'de eğitim (igidmek) ile öğretim (öğretmek) kavramlarını, tezimizdeki pek çok değer kazanımının eğitimi ve öğretiminde görmekteyiz. "Kutadgu Bilig'de Çocuk ve Çocuk Eğitimi" konumuz dahilinde insanlara kazandırılmak istenen değer kavramlarını belirleyerek, Yusuf Has Hacib'in aslında bizlere sunduğu ideal insan ve yaşam modeline ulaştığımız olduk.

Yusuf Has Hacib'in ideal insan ve yaşam modeli: Bilgili, erdemli, iyi insanlar yetiştirerek; iyi bir birey ve toplum meydana getirmek, insanların saadet içerisinde yaşamasını sağlamaktır. Kültürümüze dair geçmişimizdeki ideal insan modeli ve mutlu bir yaşamın sırları, milletimizin genetik kodları ile harmanlanarak bu eserde bizlere sunulmuştur.

Değer; insanı değerli kılan, sahip olduğu üstün nitelikler ve donanımlardır. Sahip olunan değerler bireyin gelecekte kişiliğini, bakış açısını, davranışlarını hatta hayatını belirleyecek etkenler olduğu için; bireyin belli başlı değerlerin farkına varması, gerekli değerleri kazanması, yeni değerler benimsemesi, bütün bu değerleri kişiliğinin temel yapı taşları haline getirerek davranışa dönüştürmesi gerekir.

Değerler Eğitimi ile ilgili Milli Eğitim Bakanlığı, Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığının 2010/53 genelgesinde şu ifadeler yer almaktadır: "Eğitim sistemimiz öğrencilerimize bilgi, beceri, tutum kazandırmanın yanında; onların dengeli, sağlıklı, gelişmiş bir kişiliğe ve karaktere sahip, temel ve insani değerleri kazanmış iyi insan, iyi vatandaş olarak yetişmelerini sağlamak görevini üstlenmiştir. Toplumsal hayatı oluşturan, insanları birbirine bağlayan, gelişmeyi, mutluluğu ve huzuru sağlayan, risk ve tehditlerden koruyan; ahlaki, insani, sosyal, manevi değerlerimizin tüm bireylere kazandırılmasında en önemli etken eğitimidir. Bu kazanımların öğrencilerimize aktarılması da değerler eğitimi oluşturmaktadır."

Ayrıca Milli Eğitim Bakanlığı, Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığının "Ek: Değer Eğitimi Yönelik Etkinlik Örnekleri" ve 01-05 Kasım 2010 tarihli "18. Milli Eğitim Şûrası Değerler Eğitimi Önerileri" değerler eğitiminin, milli eğitimimiz açısından da ne derece stratejik öneme sahip olduğunu vurgulaması açısından önemlidir.

Bizler de Yusuf Has Hacib'in Kutadgu Bilig eserinden, başta çocuklarımız olmak üzere tüm insanlığın değer eğitimlerinde faydalanılması adına algı oluşturup katkı sağlayabildiysek, ne mutlu bizlere!

TEŞEKKÜR

Çalışmam boyunca bilgi ve tecrübelerinden istifade ettiğim, kendisinden çalışma disiplini ve özeni adına pek çok Şey öğendiğim, sabırla bana destek olan kıymetli danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Hikmet YILMAZ'a,

Bu çalışmaya beni yönlendirenlerden birisi olan Prof. Dr. Fatih M. DERVIŐOĐLU'na,

Zaman zaman bilgi ve tecrübelerinden yararlandığım Dr. Öğr. Üyesi Özkan AYDOĞDU'ya,

Yine bilgi ve tecrübelerini eksik etmeyip destek olan Dr. Öğr. Üyesi Evren KARATAŐ'a,

Çalışma sürecinde anlayışlarına sığındığım, desteklerini hep hissettiğim aileme teşekkür ederim.

Tarık ÇETİN

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.
ETİK SÖZÜ	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
ÖN SÖZ	vi
TEŞEKKÜR	viii
BİRİNCİ BÖLÜM	1
GİRİŞ	1
1.1. Problem Durumu	1
1.2. Araştırmanın Amacı	3
1.3. Araştırmanın Önemi	4
1.4. Sınırlılıklar	5
1.5. Varsayımlar	5
1.6. Tanımlar	5
İKİNCİ BÖLÜM	7
KONUyla İLGİLİ ARAŞTIRMALAR	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	11
YÖNTEM	11
3.1. Araştırmanın Yöntemi	11
3.2. Araştırmanın Sınırlılıkları	11
3.3. Evren ve Örneklem	11
3.4. Verilerin Analizi	11
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	12
BULGULAR VE YORUM	12
BEŞİNCİ BÖLÜM	13
5.1. ÇOCUK EĞİTİMİNE GENEL BAKIŞ	133
5.1.A. İslam Medeniyetinde Çocuk Eğitime Genel Bakış	188
5.1.B. Batı Medeniyetinde Çocuk Eğitime Genel Bakış	222
5.1.C. Günümüzde Çocuk Eğitime Genel Bakış	277
5.2. BAŞLANGIÇTAN KARAHANLILAR DEVRİNE KADAR TÜRKLERDE EĞİTİM - ÖĞRETİM	299

5.2.A. Hunlarda Eğitim – Öğretim	31
5.2.B. Göktürklerde Eğitim – Öğretim	333
5.2.C. Uygurlarda Eğitim - Öğretim	344
ALTINCI BÖLÜM	377
6.1. Yusuf Has Hacib ve Eseri Kutadgu Bilig'de Eğitim-Öğretim	37
6.1.A. Kutadgu Bilig'in (Düz Yazı Giriş) Bölümü'ndeki Tanıtımı	40
6.1.B. Kutadgu Bilig'in (Uyaklı Giriş) Bölümü'nde Tanıtımı	40
6.2. Kutadgu Bilig'de Çocuk ve Çocuk Eğitimi	433
6.2.1. Akıllı Olmak	455
6.2.2. Bilgili Olmak	477
6.2.3. Büyüklerimize ve Devlet Büyüklerine Saygılı Olmak	488
6.2.4. Cömert Olmak	50
6.2.5. Çalışkan Olmak	51
6.2.6. Çocuk Eğitimi	533
6.2.7. Çocuk Eğitimcinin Zorluğu	588
6.2.8. Çocuğun Önemi	599
6.2.9. Dünya Hayatının Geçiciliği	60
6.2.10. Ebeveynin Çocuk Üzerine Etkisi	622
6.2.11. Her Şeyi Vaktinde Yapmak Gerekliği	63
6.2.12. İman Etmek ve İbadet Yapmak	644
6.2.13. İnsanın Hayatını Boşa Geçirmemesi Gerekliği	666
6.2.14. İnsanoğlunun Tutarsız Davranışları	688
6.2.15. İyi Arkadaş ve Çevrenin Faydaları	69
6.2.16. İyi Huy ve Güzel Ahlaklı Olmak	70
6.2.17. İyi Olmak ve Doğru Davranış Sergilemek	72
6.2.18. İyi Yetiştirilemeyen Çocuklar	744
6.2.19. Kanaatkâr Olmak	766
6.2.20. Kız Çocuk Yetiştirme Usulü	777
6.2.21. Konuşma Adabı	78
6.2.22. Kötü Arkadaş ve Çevrenin Zararları	799
6.2.23. Sabırlı Olmak	80
6.2.24. Yaşlılığın İnsana Etkileri	81
6.2.25. Yeme ve İçme Adabı	82

YEDİNCİ BÖLÜM	856
SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER	856
KAYNAKÇA	889
EKLER	923

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

Bu bölümde; Kutadgu Bilig'de Çocuk ve Çocuk Eğitimi başlığıyla yaptığımız çalışmanın önemi, çalışmayı gerçekleştirirken izlediğimiz yollar, esas aldığımız kaynaklar ve çalışmanın sınırları yer almaktadır.

1.1. Problem Durumu

Bilimsel ve teknolojik alandaki göz kamaştırıcı gelişmeler medeniyet alanında, tüm insanlığın huzuru ve refahının temini alanlarında arzu edilen gelişmelere neden olmadığı gibi, insanları bir takım manevi ve insani değerlerden de önemli derecede uzaklaştırabilmektedir. Çağdaş medeniyetin meyveleri olarak kabul edebileceğimiz barış, sosyal adalet, mutluluk, eşitlik gibi insani değerlerin dünya geneline yaygınlaşp hâkim olması şöyle dursun; açlık, yoksulluk, sömürü, savaş, şiddet, nefret ve sosyo-ekonomik adaletsizlikler gibi pek çok insanlık dışı değerler etki alanını genişletmektedir. Artık bugün çağdaş medeniyetin kurucuları olan batılı bilim adamlarının kendileri dahi bu tür olumsuzlukları fark edip eleştirel bakış açısıyla Batı medeniyetinin, çok derin ve geri çevrilemez bir sosyal kriz içine girmiş olduğunu itiraf etmektedirler. Bunun da en büyük göstergesi, batı medeniyetinin güç ve enerjisini; her geçen gün gittikçe fakir coğrafyalardaki insanların imhasına, yaşam ve adalet için mücadele edenlerin yok edilmesine, aile ve toplum hayatının dağılıp yıkılmasına, ekolojik dengenin altüst edilerek sonunda insan neslinin ortadan kalkmasına doğru kendisini yönlendirmesidir (Kaymakcan; 2013: 287-288).

Bilimsel ve teknolojik anlamda hızlı gelişmeler, insanlığın pek çok problemlerine çözümler üretmektedir. Daha modern evler, konforlu ulaşım araçları, hızlı ve çok yönlü iletişim, çeşitlilik arz eden endüstriyel beslenme, dahası dünyadaki pek çok imkânların insanlığın hizmetine sunulma çabası... Yalnız bu imkânlar, adil bir şekilde tüm insanlığın hizmetine sunulmaktan öte; bu olanakların karşılığı olarak sembolleşen para, altın vb. gibi maddi öge sahiplerine sunulabilmektedir. Çağımızda pek çoğumuzun ulaşmak istediği bu tür olanaklar, beraberinde insanlıktan pek çok değer ve ögeyi de alıp götürmektedir. Dünyadaki imkânlar kısıtlı insanlığın arzu ve istekleri sınırsız olunca, her insan arzularına ulaşma noktasında kendini diğer insanlarla

adeta bir yarış ve koşuşturma ortamı içerisinde bulunmaktadır. Tüm bunların sonucunda da bireyselleşen, bencil, maddi ve statü kaygılarının manevi ve insani değerlerinden daha öncelikli ulaşılması gereken hedef haline dönüştüren günümüz insan modeli ortaya çıkmıştır.

Bu tür olumsuzlukların önüne geçmek için hayatın her alanında özellikle de eğitim-öğretim alanında evrensel, insani ve manevi değerlerin benimsetildiği eğitim-öğretim programlarına ihtiyaç duyulmaktadır. Eğitim-öğretimin sistematik olarak yürütüldüğü okullarımızda, öğrencilerimize değerlerin kazandırılması konusunda edebi eserler önemli bir yer tutmaktadır. Hatta edebi eserler, bu misyonuyla sadece çocuklarımız için değil, yetişkinler için de eğitici ve öğretici kaynaklardır. Edebi eserlerin hitap ettiği kitle sadece çocuklarla sınırlı değil, yetişkinler de bu kapsam içerisinde yer almaktadır.

Aile ve okulda kazanılan değerler edebi eserler yoluyla pekiştirilebilir. Çünkü edebi eserler özellikle de çocuklarımıza değer aktarımı ve aktarılan değerlerin pekiştirilmesi noktasında etkili araçlardır. Nitekim eğitim-öğretim kurumları, çocuklarımıza yaşadıkları toplumun değerlerini aktarırken başvurduğu kaynakların başında edebi eserler gelir.

Edebî metinlerin eğitimdeki rolü: Kaldı ki eğitim sadece okulda başlayıp okulda biten bir süreç değil, insanı bir ömür boyu etkileyen, çekip çeviren aynı zamanda çekilip çevrilen dinamik bir olgudur. İnsanın eğitilmesinde, okulun fonksiyonunun bittiği yerde, edebi eserler eğitim görevlerini sürdürmeye devam etmektedir. Zira edebi eserler, her yer ve zamanda insanların rahatlıkla ulaşabileceği ve öğretmenin yanında onlara mutluluk da veren etkili materyallerdir (Aydemir, 2010: 52).

Çocuk: İyilik, dürüstlük, yardımseverlik, paylaşma, hoşgörü, özveri gibi hem ideal ve toplumda kabul gören saygın bir birey olmak hem de toplum hayatına uyum gösterebilmek için gerekli olan pek çok değer ve davranışı kitaplar aracılığıyla elde edebilir. Ait olduğu topluluğun davranış biçimlerini öğrenir. Aile bireyleriyle, arkadaşlarıyla ve daha geniş bir çevreyle olumlu ilişkiler kurmanın yollarını fark eder (Sınar, 2007: 16). Tüm bunların yanında toplum değerleri ile örtüşmeyen, aksi bir tutum sergilediğinde nasıl bir sonuç ile karşılaşabileceği hakkında da edebi eserler okuyucusuna bir öngörü sunabilmektedir.

Eğitimde teorik ve pratik bilgilerin, gündelik yaşamda da teorik ve pratik problemlerin bir arada olması çok önemli olup bu bilginin keşfi ve başka alanlara transferi; öğrenenin kişisel, sosyal, ekonomik, siyasal, moral ve estetik gibi yaşamdaki

tüm unsurlarla yüz yüze gelmesini ve zaman zaman da edindiği teorik değerlerin bilgileriyle hesaplaşmasını da sağlayacaktır (Kaymakcan; 2013: 320).

Tüm bu bağlam ışığında yapacağımız çalışmada, Millî Eğitim Bakanlığı tarafından da tavsiye edilen ve "100 Temel Eser" kategorisinde yer alan "Kutadgu Bilig" eseri çerçevesinde; bu eserdeki çocuk ve eğitim konumuza yönelik unsurları bulup, değer kavramlarıyla ilişkilendireceğiz.

Türk-İslam düşünce sentezinde bilinen ilk yazılı edebî eserlerimizden olan "Kutadgu Bilig", geleceğimizin teminatı çocuklarımızın eğitim-öğretim yaşamındaki değer kazanımında faydalanabileceği, Türk kültürüne has önemli bir kaynaktır. İnanıyoruz ki çocuklarımızın eğitiminde bu eser, bizlere azımsanmayacak ölçüde yol gösterecektir.

1.2. Araştırmanın Amacı

İster sözlü ister yazılı olsun edebî eserler, çocukların değerleri kazanmasında ve kazandıkları değerleri içselleştirip yaşamlarının her alanına tatbikinde kullanılacak etkili araçlardır.

Çağımızda iletişim ve bilgi aktarımı özellikle internet ve yayın kuruluşları aracılığıyla çok hızlı olmasının yanında bir takım sorunları da beraberinde getirmektedir. Bu sorunların başında da elde edilen bilgilerin güvenilirliği gelmektedir. Bilgi kirliliği ve toplumun değer yargılarını yozlaştıran yazılı ve görsel iletilerin hızla geniş kitlelere yayılması, değerler eğitimine duyulan ihtiyacı günden güne daha da ortaya çıkarmaktadır. Bu anlamda edebî eserler, değer yargılarının eğitim ve öğretiminde bizlere daha güvenilir bir kaynak olma görevini sürdürebilir.

Edebi eserlerin, değerlerle ilişkisi şu şekilde ifade edilmiştir: Edebî eserler insana özgü bazı değer ve niteliklerin yerleşip kökleşmesi, toplumsal yaşamın ve çağın gerektirdiği değerlerin benimsenmesi yolunda önemli roller oynar. Kısacası edebî eserler hem bireysel hayatla hem sosyal hayatla ilgili olarak; iyiye, güzele ve doğruya yönelme, yeni değerler kazandırma yolunda telkinlerde bulunur, insanları bunlar doğrultusunda eğitir (Kavcar; 1982: 7).

Türk-İslam düşünce tarihinin bilinen ilk yazılı edebî eserlerinin başında gelen "Kutadgu Bilig", XI. yüzyılda yazılmasına rağmen bugün dahi içeriği bakımından güncelliğini koruyabilmektedir. Pek çok değer kavramına vurgu yapan bu eserimiz, inanıyoruz ki geleceğimizin teminatı çocuklarımızın eğitim-öğretim yaşamına özellikle

de değerler eğitimi alanında katkı sağlayabilir. Bu çalışmamızda da "Kutadgu Bilig'de Çocuk ve Çocuk Eğitimi" konumuz dâhilinde, eserimizde "Çocuk ve Çocuk Eğitimi" ile ilişkilendirebileceğimiz içerikler çalışmamız kapsamına dâhil edilip değer kavramlarıyla ilişkilendirilecektir.

Bu doğrultuda araştırmamızın esas amacı: XI. yüzyılda Yusuf Has Hacib tarafından yazılmış Kutadgu Bilig eserinin, günümüzde dahi çocuklarımızın önemi ve eğitimleri özellikle de değer eğitimleri noktasında hem ailelerin hem de eğitim kurumlarının faydalanabilecekleri bir eser olduğunu ortaya koyabilmektir. Çünkü eserimiz özellikle çocuklarımızın öneminin vurgulanması hususunda ve onlara pek çok değerlerin kazandırılması hususunda da önemli bir başvuru kaynağı olabilecek niteliktedir.

1.3. Araştırmanın Önemi

Edebiyatın temel işlevlerinden biri eğitime, insan kişiliğini değiştirme ve geliştirmedir. Edebi eserler insana özgü bazı değer ve niteliklerin yerleşip kökleşmesi, toplumsal yaşamın ve çağın gerektirdiği değerlerin benimsenmesi yolunda önemli roller oynar. Edebi eserler insanın iç dünyasını yumuşatır. İnsanı; sevgisiyle, yurt sevgisiyle, yaşama sevgisiyle, doğa sevgisiyle, daha nice sevgilerle donatır. İyilik, dostluk, hoşgörü, bağışlama, dayanışma, çalışkanlık, dürüstlük... gibi insana özgü temel duyguları geliştirip pekiştirir (Kavcar; 1999: 4-6).

Çocuk iyilik, dürüstlük, yardımseverlik, paylaşma, hoşgörü, özveri gibi hem ideal birey olmak hem de toplum hayatına uyum gösterebilmek için gerekli olan pek çok değer ve davranışı kitaplar vasıtasıyla kazanır. Ait olduğu grubun davranış biçimlerini öğrenmede o kültüre has edebi eserler öncül bir rol üstlenmektedir. Aile bireyleriyle, arkadaşlarıyla ve daha geniş bir çevreyle olumlu ilişkiler kurmanın yollarını fark eder (Sınar; 2007: 16).

Türk-İslam düşünce tarihinin bilinen ilk yazılı edebi eserlerinin başında gelen "Kutadgu Bilig" takriben XI. yüzyıla ait bir eser olmasına rağmen, bugün dahi pek çok toplumsal problemlerimize adeta günümüzde yazılmış bir eser gibi değinmekte olup değerler eğitimi alanında da Yusuf Has Hacib bizlere bu eseriyle yol gösterebilmektedir. İçeriğinde o dönemin sosyal, kültürel, inanç ve değer yargıları bakımından pek çok unsurları barındıran bu nadide eser inanıyoruz ki geleceğimizin

teminatı olan çocuklarımızın hatta insanlığın eğitimi ve değer kazanımlarında da geçmişten günümüze ve hatta gelecek kuşaklara ışık tutacaktır.

1.4. Sınırlılıklar

a) "Kutadgu Bilig'de Çocuk ve Çocuk Eğitimi" konumuza uygun içerikler araştırma alanımızı oluşturmaktadır.

b) Kutadgu Bilig eserinde pek çok eğitim ve değer kavramına vurgu yapılmakla birlikte "Çocuk ve Çocuk Eğitimi" konumuz ile ilişkilendirebileceğimiz eğitim ve değer konu alanları sınırlılığımızı oluşturmaktadır.

c) Değer kavramları ne kadar çok ve geniş kapsamlı olsa da Kutadgu Bilig eserinin içeriğinde tespit edilen "Çocuk ve Çocuk Eğitimi" konumuz ile ilişkili içeriklere göre değer kavramlarını belirleyip ilişkilendireceğiz.

1.5. Varsayımlar

Bu araştırmada aşağıdaki varsayımlardan hareket edilmiştir.

I. Değerlerin hedef kitleye edebi eserler yoluyla da kazandırılacağı varsayılmaktadır.

II. "Kutadgu Bilig" eserinde "Çocuk ve Çocuk Eğitimi" konumuz içeriğine uygun değerlendirebileceğimiz pek çok konu alanları yer almaktadır.

III. "Kutadgu Bilig" eserinde "Çocuk ve Çocuk Eğitimi" konu bağlamına yönelik ilişkilendirebileceğimiz pek çok değer kavramı bulunmaktadır.

1.6. Tanımlar

"Kutadgu Bilig'de Çocuk ve Çocuk Eğitimi" konumuz kapsamında tanım olarak, "Eğitim" kavramı ve daha ziyadesiyle "Değerler Eğitimi" açısından ele aldığımızdan, "Değer" kavramına değineceğiz.

Eğitim:

"Kişinin davranış örüntülerini değiştirme sürecidir (Tyler)."

"İnsan davranışlarında bilgi, beceri, anlayış, ilgi, tavır, karakter ve önemli sayılan kişilik nitelikleri yönünden belli değişimler sağlamak amacıyla yürütülen düzenli bir etkileşimdir (Yıldırım)."

"İnsanları belli amaçlara göre yetiştirme sürecidir (Fidan), (Boyacı: 2016)."

“Eğitim, bireyin davranışlarında kendi yaşantısı yoluyla kasıtlı olarak istendik yönde değişiklikler oluşturma sürecidir (Ertürk: 1972).”

Değer:

Değer; bir şeyin önemini belirlemeye yarayan soyut ölçü, bir şeyin değdiği karşılık, kıymet, yüksek ve yararlı niteliktir. Felsefe: Kişinin isteyen, gereksinim duyan bir varlık olarak nesne ile bağlantısında beliren şeydir (Ulusoy ve Dilmaç; 2012: 13).

Değer: Bir şeyin arzu edilebilir veya edilemez olduğu hakkındaki inançtır (Güngör; 1993).

Değer: Bireylerin düşünce, tutum ve eylemlerinde birer standart olarak ortaya çıkan kültürel ögeler olarak adlandırılabilceğini ifade etmektedir (Çağlar; 2005).

Değer; insanın ihtiyaç duyan, isteyen, amaç edinen bir varlık olarak eşya ile bağlantısında ortaya çıkan veya beliren bir olgudur. Değerler; ahlakta, estetikte, iktisatta ve felsefede kullanım alanı oldukça geniş bir kavramdır. İnsanın varlık yapısının anlaşılmasında, kavranılması ve açıklanmasında değerler çok önemli yere sahiptir (Aytaş-Karakuş Aktan; 2012: 544).

İKİNCİ BÖLÜM

KONUyla İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

A. Bican Ercilasun, (1984) *Kutadgu Bilig Grameri-Fiil*, eseri Kutadgu Bilig bağlamında Karahanlı dönemi söz varlığı ile dilbilgisi konularında bizleri aydınlatmaktadır.

A. Dilaçar, (1972) *900. Yıldönümü Dolayısıyla Kutadgu Bilig İncelemesi*, Agop Dilaçar'ın eserin sonuç bölümünde Yusuf Has Hacib'i faydacı, olumlu düşünen olarak nitelendirdiği ve eser ile yazarı hakkında bilgi verdiği çalışmasıdır.

Bahar Yılmaz, (2004) *Kutadgu Bilig'den Seçmeler*, eseri Bahar Yılmaz'ın Kutadgu Bilig eserinden seçmiş olduğu bölümleri günümüz Türkçesi ile yayımladığı çalışmasıdır.

Fahri Fındıkoğlu, (1938) *XI. Asırda Bir Türk Mütefekkeri ve Ahlaki Düşünceleri*, adlı eseri de Yusuf Has Hacib'in fikir dünyası, değer yargıları hakkında bizleri aydınlatmaktadır.

Fikri Silahdaroğlu, (1996) *Günümüz Türkçesi ile Kutadgu Bilig* eseri de Kutadgu Bilig eserinin günümüz Türkçesine uyarlanmış halidir.

Hüseyin Akyüz'ün, (2002) *Kutadgu Bilig'de Sosyo-Pedagojik ve Siyasal Söylemler*, adlı çalışmasında çocuk eğitimi süreçlerinin küçük yaşlardan itibaren ve yaygın eğitimle sağlanmasına değinilmiş, aile ve çevre faktörlerine de vurgu yapılmıştır. Bizim çalışmamızda da çocuğun kazanması gereken değer kavramları ve özelliklerine değinilmiştir. Bunun yanında çocuk eğitiminin küçük yaşlardan itibaren başlaması, aile ve çevre faktörlerinin önemi, yaygın eğitim ile eğitim sürecinin hayatımızın geniş bir alanına dahil edilmesi tezimizde de savunulan fikirlerdir. Bu yönüyle eser tezimize kaynaklık etmiştir.

İbrahim Kafesoğlu'nun, (1980) *Kutadgu Bilig ve Kültür Tarihimizdeki Yeri*, adlı eseri eserin içeriği ile kültür tarihimiz hakkında bizleri bilgilendiren bir kaynaktır.

İbrahim Kafesoğlu'nun; *Türk Millî Kültürü* (1988) ve (1998), Eski Türklerde eğitim ve eğitmenler, askeri eğitim, devlet anlayışı, kültür hayatı ile ilgili yönleriyle tezimizde de faydalandığımız bir eserdir.

İbrahim Kafesoğlu'nun; *Yazılışının 900. Yılı Münasebetiyle Kutadgu Bilig ve Kültür Tarihimizdeki Yeri* (1970), Kutadgu Bilig'deki karakter unsurları ve Yusuf Has

Hacib'in içeriği okuyucuya iletirken kullanmış olduğu yöntemler yönüyle tezimizde de faydalandığımız bir eserdir.

Mahmut Arslan, (1987) *Kutadgu Bilig'deki Toplum ve Devlet Anlayışı*, eseri Kutadgu Bilig'deki Ahlak ve Siyaset Felsefesi, Eski Türk Devlet Geleneği konu başlıkları doğrultusunda o devre ait toplum, devlet ve kültürel yapısı hakkında bizleri bilgilendirmektedir.

M. Sadık Aran'ın, (1944) *Türk'ün Altın Kitabı Kutadgu Bilig*, yazarın Kutadgu Bilig eserine ilaveler yaparak Türkiye Türkçesinde sunduğu eseridir.

Mehmet Kara, (1998) *Bir Başka Açıdan Kutadgu Bilig*, eseri Mehmet Kara'nın eser içeriğindeki değer kavramlarını okuyucusuna sunduğu çalışmasıdır.

Numan Külekçi, (1998) *Yusuf Has Hacib ve Kutadgu Bilig*, eseri Kutadgu Bilig ve yazarı hakkında bizleri bilgilendiren bir eserdir.

Recep Erdoğan'ın, (1997) *Kutadgu Bilig'den Seçmeler*, eseri Recep Erdoğan'ın Kutadgu Bilig'deki değer kavramlarını ve çeşitli kademelerdeki insanların vasıflarını aktardığı eseridir.

Reşit Rahmeti Arat'ın; *Kutadgu Bilig I* (1947), *Kutadgu Bilig II* (1974), *Kutadgu Bilig III* (1979), Kutadgu Bilig eserinin Reşit Rahmeti Arat tarafından Türkiye Türkçesi ile yazılmış ve yayımlanmış eserleridir.

Reşit Rahmeti Arat'ın, *Kutadgu Bilig ve Türklük Bilgisi* (1970), Türk tarihindeki önemli bilim çevreleri, fikir adamları ile ilgili değinilen yönleriyle tezimizde de faydalanılan bir eserdir.

Reşit Rahmeti Arat'ın, *Kutadgu Bilig* (2008), Kabalcı Yayınevi tarafından yayımlanmıştır. Bu eser Yusuf Has Hacib'in; Arapça ve Farsça bildiği ile ilgili ipucu bilgilerin olduğunu, Hacib'in çağının gerektirdiği milli, dini ve kültürel bilgilere vâkıf olduğunu, ideal insan ve yaşam modeli hakkında insanlığa yol göstermeyi amaç edindiğini belirtmektedir. Kutadgu Bilig'deki karakter unsurları ve özelliklerine değinilen, Yusuf Has Hacib'in samimi üslubundan bahsedilen ayrıca Kutadgu Bilig beyitlerinin de sunulduğu bu eserden tezimizde de geniş ölçüde faydalandık.

Sait Başer'in, (1990) *Kutadgu Bilig'de Kut ve Töre*, eseri Türk toplumunun kut ve töre anlayışı ile bu anlayışların dayanak noktaları hakkında bizleri aydınlatmaktadır.

Süleymaz Kazmaz, (2000) *Hukuk ve Devlet Yönetimi Açısından Kutadgu Bilig* eseri; Karahanlılar, Kutadgu Bilig ve Yusuf Has Hacib, Türklerde Cihan Hakimiyeti vb. başlıklar altında, Kutadgu Bilig eserinin içeriği ve yazarı hakkında bizleri aydınlatan bir kaynaktır.

Yaşar Çağbayır, (2001) *Kutadgu Bilig-Yusuf Has Hacib*, eseri Yaşar Çağbayır'ın Kutadgu Bilig'deki değer kavramlarını bilhassa da kendi deyimiyle milli değerlerimizi okuyucuya aktarmak için yazdığı eseridir.

Yukarıdaki eserler, Kutadgu Bilig üzerine yayımlanmış kitaplardan bazılarıdır. Bunların yanında onlarca makale, tez ve bildirimler de vardır. Bunlardan bazıları:

Abdülkadir İnan'ın, (1970) *Yusuf Has Hacib ve Eseri Kutadgu Bilig Üzerine Notlar*, makalesi Kutadgu Bilig'deki karakter unsurları ve Yusuf Has Hacib'in öğütlerini aktarması yönü ile değindiği tezimizde de faydalandığımız bir makaledir.

Adile Yılmaz Anıl, (2004) *Kutadgu Bilig'de Kadın*, makalesi genel anlamda Kutadgu Bilig'deki kadın ve rollerine değinmiştir.

A. F. Kahramanlıoğlu, (1970) *Kutadgu Bilig'in Diline ve Adına Dair*, makalesi de yine Kutadgu Bilig'deki karakterler ve rolleri üzerine bilgi verdiği ve tezimizde de yer bulan makalesidir.

Cantürk Caner'in, (2002) *Kutadgu Bilig'de Türk Yönetim Felsefesi*, makalesi Türklerde yönetim anlayışı ile ilgili konularda bizleri aydınlatmaktadır.

Halil Açıkgöz, (1987) *Kutadgu Bilig ve Bir Çalışma*, makalesi yine bu alan üzerine Halil Açıkgöz'ün yapmış olduğu bir çalışmasıdır.

Hüseyin Akyüz'ün, (1997-1998) *Yusuf Has Hacib'de Evlilik ve Aile Kurumu*, adlı makalesi o dönem evlilik, aile hayatı ve roller hakkında bizleri aydınlatmaktadır.

Kemal Yavuz'un, *Yusuf Has Hacib ve Kutadgu Bilig* (2007), makalesi Kutadgu Bilig'in Türk dilinde aruz vezni ile yazılmış ilk eser olarak kabul edilmesi yönünden bahsetmesi ile tezimizde yararlandığımız bir makaledir.

Levent Çağırın'ın, (1995) *Kutadgu Bilig'de Eğitim Öğretim*, yüksek lisans tezi Çağırın'ın Kutadgu Bilig eseri ile eğitim öğretim kavramlarını ilişkilendirdiği ve tezimizde de bu doğrultuda faydalandığımız çalışmasıdır.

Muharrem Ergin, (1965) *Rahmeti Arat'ın Bazı Eserleri Kutadgu Bilig I ve Rahmeti Arat'ın Bazı Eserleri Kutadgu Bilig II*, makaleleri Reşit Rahmeti Arat'ın belirtilen bu eserleri hakkında Ergin'in çalışmalarıdır.

Reşit Rahmeti Arat'ın, (1991) *Kutadgu Bilig'de Eğitim Mesajı*, (1970) *Kutadgu Bilig ve Türklük Bilgisi*, (1936) *Kutadgu Bilig'de Tabibler ve Efsuncularla Münasebet Hakkında Parçalar*, (1952) *Kutadgu Bilig*, adlı makaleleri bu alanda otorite sayılabilecek Arat'ın çalışmalarıdır.

Tuncer Gülensoy'un, (1970) *Kutadgu Bilig'den Hikmetler*, adlı makalesi tezimizde de yer bulduğu gibi Kutadgu Bilig'in huzurlu ve mutlu cemiyet hayatı için günümüzde de faydalanılması gereken bir eser olduğu vurgusunu yaptığı makalesidir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3.1. Araştırmanın Yöntemi

Nitel Araştırma Yöntemi kullanılarak veri toplama araçlarından Döküman İncelemesi yapılmış olup öncelikle "Kutadgu Bilig'de Çocuk ve Çocuk Eğitimi" konu alanımız ile ilişkili bulunan beyitler tespit edilmiştir. Bu içeriklerin, eserin yazıldığı dönemde olduğu kadar günümüzde de çocuklarımızın önemine, eğitimine özellikle de değer eğitimlerine yönelik yol gösterici özellik taşıyabileceği güncel eğitim ve değer kavramları ile de ilişkilendirilerek ve Betimleme, Analiz, Yorumlama veri analizlerini kullanarak ortaya koymaya çalıştık.

3.2. Araştırmanın Sınırlılıkları

- a) Kutadgu Bilig eserinin "Çocuk ve Çocuk Eğitimi" konu alanımıza yönelik bölümleri, araştırma alanımızı oluşturmaktadır.
- b) Kutadgu Bilig eserinde "eğitim" ve "değer" kavramı içeriğine uygun pek çok konu alanı unsur bulunmakla birlikte, "Çocuk ve Çocuk Eğitimi" ne yönelik bulgularımız, "değer" kavramlarıyla ilişkilendirilmiştir.
- c) Kutadgu Bilig eserinin içeriğinde tespit edilen beyitler, "Çocuk ve Çocuk Eğitimi" ve "Çocuklara Değer Eğitimi" konu alanıyla ilişkisine göre seçilmiştir.

3.3. Evren ve Örneklem

Araştırmamızda evreni, Yusuf Has Hacib'in "Kutadgu Bilig" eseri; örneklemini, bu eser içeriğindeki "Çocuk ve Çocuk Eğitimi" ne yönelik içerikler oluşturmaktadır.

Ayrıca genel anlamda "değer" kavramları evreni oluştururken, eserde "Çocuk ve Çocuk Eğitimi" konu alanımızla ilişkili gördüğümüz "değer" kavramları, örneklemini oluşturmaktadır.

3.4. Verilerin Analizi

Verilerin analizinde "Kutadgu Bilig", "Eğitim", "Çocuk ve Çocuk Eğitimi" ve "Değerler Eğitimi" ne yönelik kaynaklar bir bütün olarak değerlendirilmeye tabi tutulmuş olup "Kutadgu Bilig'de Çocuk ve Çocuk Eğitimi" konumuz kapsamına giren veriler, analizimize dâhil edilmiştir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BULGULAR VE YORUM

Türk edebiyatının yazılı ilk örnek eserlerinden birisi olan Kutadgu Bilig, pek çok konuda günümüze ışık tutabilecek tecrübe, bilgi ve önerilerle doludur. Siyasetten felsefeye, tasavvuftan eğitime, insanların güncel hayatta karşılaşılabileceği olay ve durumlardan düşünce ve ruh dünyasına, devlet yönetimi ve idarecilerden çocuklara varıncaya kadar insanı ilgilendiren hemen hemen her alan ve konu kapsamında kayda değer görüş, bilgi ve öneriler eserimizde yer almakta ve hala güncelliğini koruyarak çağımıza hatta gelecek kuşaklara, bu eser yol gösterebilmektedir.

Eserimizde insanı ilgilendiren hemen hemen her alan ve konu kapsamında Yusuf Has Hacib fikirler sunmakla birlikte, özellikle değerler eğitimi alanında oldukça fazla kafa yormuş ve ideal insan modelini bizlere sunmuştur. Hayatın farklı yer ve kademesindeki insanlarda bulunması gereken erdem ve özellikler Kutadgu Bilig'de bizlere sunulmuştur.

Bu çalışmamızda Kutadgu Bilig'de yer alan ve "Çocuk ve Çocuk Eğitimi" konu alanımız dâhilinde bulunan bilgi, görüş ve düşünceler tespit edilmiş; eser beyit numaraları ile birlikte, çeşitli "eğitim" ve "değer" kavramlarıyla ilişkilendirilerek değerlendirilmeye tabi tutulmuştur.

BEŞİNCİ BÖLÜM

5.1. ÇOCUK EĞİTİMİNE GENEL BAKIŞ

Son yıllarda “aile ve çocuk” kavramları gerek “birey, toplum, değişim” düzleminde sosyolojik açıdan, gerekse multidisipliner yaklaşımlarla özellikle irdelenmiştir. Türk toplumunun bilhassa son otuz yılda yaşadığı hızlı kentleşme, kırsal alanda sorunu olmayan veya olduğu halde sorunları gün yüzüne çıkmayan aileyi, birçok sorunla yüzleştirecek kente taşımış ve bilimsel araştırmaların ilgi alanı içerisine sokmuştur.

Aile, aile içi iletişim, çocuk, çocuk psikolojisi, çocuk eğitimi vb. birçok alanda yapılan bunca akademik çalışmaya rağmen “aile ve çocuk” sorunlarında arzulanan düzeyde bir iyileşme olmadığı gibi alandaki sorunların katlanarak arttığına da şahit olunmaktadır. Özellikle pedagoji alanında yapılan çalışmalar, modern üniversite çağında bilim dünyasına kazandırılan eserler irdelendiğinde; alana bakışta çoğunlukla bir müşterek yaklaşımı, birey veya toplumu değerlendirmelerde de bir “kadavra” muamelesi yapıldığı, göze çarpan ilk hususlar olarak karşımıza çıkmaktadır. "Türk Aile Yapısı", "Türklerde Çocuk Eğitimi" gibi sosyal alanlardaki sorunlar, milli unsurlar, yeterli irdelenmeye tabi tutulmadan halledilmeye; bize ait olan problemler, bize ait olmayan formüllerle çözülmeye çalışılmaktadır (İpekdal; 2013: 3).

Ataerkil bir yapının genlerini taşıyan toplumumuz sanayileşme, hızlı kentleşme, geniş istihdam alanları, hızla değişip gelişen kültür ve yaşam çevresi gibi nedenler; aile içerisinde rollerin değişmesine, farklılaşmasına neden olmaktadır. Gelişmiş toplumlarda olduğu gibi kendi toplumumuzda da anne rolündeki bayan, baba rolündeki erkek gibi ailenin ekonomisine katkıda bulunmakta ve yaşamın her alanında kendisine yer ve konum elde edebilmektedir. Bunun sonucunda yoğun iş ve çalışma saatleri ebeveynlerin, çocukları için zaman ayırmasına da malesef kısıtlama getirmektedir. Bu yönüyle Batı'nın ekonomik yapısıyla yakınlaşan toplumumuz elbette ki kültürel ve inanç bağlamında Batı ile farklılıklar da göstermektedir. Batı'dan gelen pek çok aile ve eğitime dair doktrinler, toplumumuza uyarlanmaya çalışıldığında birtakım sorunları da beraberinde getirmektedir. Geçmişte kültürümüzce hoş görülmemeyen ya da istenmeyen pek çok durum, günümüz toplum yapısında ya görmezden gelinmeye ya da kanıksanır olmaya başlamıştır. Bu da kuşaklar arası kültürel çatışmayı daha da arttırmıştır. İşte bu nedenle aile, eğitim ve sosyal hayata yönelik çalışmalarda, o toplumun inanç ve kültürel

ögeleri asla göz ardı edilmemelidir. Sosyal yaşamın idamesinde milli, manevi, insani, evrensel değer yargılarının; ekonomik ve statü kaygılarından daha öncelikli tutulduğu bir eğitim-öğretim yaklaşımı hayatımızın her alanında yer bulmalıdır.

Pozitif bilimlerin bile farklı medeniyet havzalarında farklı algılama ve uygulamalara konu edildiği bir dünyada, sosyal alanların bir tercümecilik faaliyetiyle geleneği ve kutsalı yok sayarak her millete biçilmiş bir elbise olarak değerlendirilmesi, anlaşılabilir bir durum olmadığı gibi bilimsellikten de uzaktır. Kaldı ki iki yüz yıldır kayıtsız şartsız takipçisi olduğumuz batı pozitivizmi, yeniden kutsala dönmenin arayışı içerisindedir. Hakikaten Rudolf OTTO, Mircea ELIADE, Gilbert DURAND'ın çalışmaları, Augusto COMTE'un takipçilerinin de inandıkları gibi “kutsalın, tarihin bir anı değil de bilincin yapısının bir unsuru olduğunu” ispatlamıştır (Schwaz; 1997: 275).

Özellikle popüler kültür rüzgârı ile Batı'dan gelen pek çok kavram ve öğretiler değer süzgeçlerimiz dikkate alınmadan doğru kabul edilerek topluma uyarlanmaya çalışılmış ancak sosyal boyutta pek çok sorunların ortaya çıkmasına da neden olunmuştur.

Dünyada birçok alandaki değişimin, ülkemizdeki aile yapısı üzerinde de etkisi son derece büyüktür. Küreselleşme adı altında estirilen rüzgârın, tüm yerli değerlere bir saldırı boyutunda olması, toplumsallaşma yerine bireyselleşmeyi teşvik etmesi, tüketim kültürünü savunması, sabit kalıcı hiçbir değeri kabul etmeyip, her şeyi haz ve tüketim kültürü üzerine oturtması ciddi bir tehlike olarak ülkemizdeki aile yapısını tehdit etmektedir (Özkaya; 2010: 3). Bir milletin en temel yapı taşı olan aile kurumunun hasar görmesi, elbette toplumun pek çok alanında da olumsuz sonuçlarla karşımıza çıkmaktadır.

Bencilleşip maddi ve statü kaygılarını her şeyin üstünde tutan bireylerin oluşturduğu toplumda milli, manevi ve insani değer yargıları önemszenmeyip görmezden gelinecek, parçalanmış aile ve mutsuz bir toplum yapısına sürüklenilecektir. Nitekim çağımızda çocukların eğitim-öğretim evrelerinde dahi ebeveynlerin pek çoğu, çocuklarının en fazla öğretim sürecindeki başarılarına odaklanmakta, gelecekte onların iyi bir iş ve statü ile daha çok para kazanmalarını arzulamaktadırlar. Bir insan olarak kendisine, ailesine, çevresine, doğaya ne kadar faydalı bir birey olacağı; milli, manevi, insani ve evrensel değerleri ne derece özümseyip benimseyeceği ebeveynlerce daha az önemszenir hale gelmiştir.

Yakın tarihimizde Norveç Parlamentosu, manevi değerler komisyonunu kurmuş ve komisyonun başına papaz kökenli bir milletvekilini getirmiştir. Bu çalışmalar

paralelinde Birleşmiş Milletler 1994 yılını “Aile Yılı”, 15 Mayıs gününü de uluslararası “Aile Günü” olarak ilan etmiştir. Bunun nedeni ise yapılan sosyolojik çalışmalarda elde edilen verilerin çok korkutucu sonuçlara işaret etmesiydi. Örneğin Kaliforniya eyaletinde (sosyolojik bir laboratuvar gibi modernizmin özelliklerini en ileri şekilde yaşayan bir yer) özgürlükler sınırsız, açık evlilikler çokça mevcut. Öğrencilerin derslere isterlerse girdikleri uygulamada, başarı seviyeleri çok düşüktür. Açık evliliğin vermiş olduğu tahribat nedeniyle boşanma oranları çok yüksektir hatta bu gibi açık toplumlarda, açık olmanın aşırı dozu nedeniyle eşcinsellik normal bir tercih olarak görülmüştür (Tarhan; 2012: 21).

Bugün birçok bilim insanının tespitlerinde de olduğu gibi çocuğun eğitimini, küçük yaşta hatta anne karnında başlatmak gerekir. Her anne babanın en büyük arzusu, çocuklarını iyi birer insan olarak görmektir. Kişilik gelişiminde genetik eğilim yüzde otuz-kırksa, bunun yüzde altmış-yetmişinin öğrenmeyle gerçekleştiği anlaşılmıştır (Tarhan; 2012: 159).

Bu bağlamda çocuklarımızın eğitiminin sağlıklı bir şekilde yürütülebilmesi için öncelikle ebeveynler kendilerini çağın ihtiyaçlarına göre yetiştirip geliştirmelidir. Ebeveynler olarak bir çocuğun gelişimini sadece fizyolojik ihtiyaçlarının karşılanması olarak görmemeli, onun psikolojik anlamda ve sosyal hayata hazır bir birey olabilmesi için aile içinde yeterli bir alt yapının oluşturulması gerekmektedir.

Bu konu, devletin de üzerinde önemle durması gerektiği bir politika haline gelmelidir. Ebeveynlerin bu tür ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik gereken eğitim-öğretim imkânları sağlanmalıdır. Çağımız internet, basın ve yayın araçlarıyla bu imkânların sunumu çok da zor olmasa gerek. Özellikle çocuklarımızın değer eğitiminde aile ve yakın çevresi önemli bir konuma sahiptir. Bu nedenle başta ebeveynler olmak üzere aile, çevre, okul, medya vb. unsurların tamamının eşgüdümü ve birlikteliği ile gelecek nesillerimizin eğitimi sağlanmalıdır. Bu amaçlar doğrultusunda hazırlanmış edebi eserlerimiz hem ebeveynlerimizin hem de çocuklarımızın eğitiminde zevkle faydalanabileceği önemli bir kaynak rolüne kavuşturulabilir.

Eğitim; kişiyi sosyal hayata hazırlamalı, değerlerini tanıtmalı ve ona toplumun bir üyesi olarak çalışma arzusu vermelidir (Muşta; Tarihsiz: 88).

İslam toplumlarında hatta İslamiyet'ten önce Türk toplumlarında dahi sosyal ve kültürel değerlerin öğretilmesi, öğretilen değerlerin yeni nesillere aktarılmasında aile en önemli okul ve eğitici görevini üstlenmiştir. Çünkü toplumsal kuralların ilk aşılandığı, öğretildiği, temsil olunduğu yer ailedir. Sağlam ve düzgün aile yapısı bir milletin

düzeni, intizamı ve onu güçlü kılan kazanımlarının elde edilmesinde anahtar bir role sahiptir. Bu nedenle ailenin toplum içerisindeki önemi hiçbir zaman unutulmamalı ve aile içi değerlerin bütünlüğü ve saygınlığı konusunda hassas olunmalı, aile içi rol ve değerlerin önemi her zaman göz önünde bulundurulmalıdır.

Modern hayatın yıkıcı etkisi bugün yalnızca batı toplumlarında değil, iletişimin zirvede olduğu dünyamızda bütün toplumlarda telafi edilmesi güç hale gelen birtakım sorunların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Aile kurumunun tahrip edilmesinin önüne geçmek için kutsala, geleneğe ve değerlere yönelmek bir zorunluluk halini almıştır. Kutsal, gelenek ve değerlere bağlılık hiçbir zaman bir gericilik ve saplantı olarak algılanmamalı, asırlardır süregelen bir bilgi ve deneyimin günümüze yansımaları olarak değerlendirilmelidir.

Elbette geleneksel kültür ve değer yargılarımızda çağın ihtiyaçlarına göre işlevselliğini yitiren öğeler olabilir. Ancak bu gibi durumlar genellikle tüm değer yargılarımız içerisinde ufak bir alanı kapsar ve inanç ile kültürel değer çerçevelerimiz içerisinde işlevselliğini yitiren bu değer yargılarımız da çağın ihtiyaçlarına göre yeniden uyarlanabilir. Değişip gelişen insan tabii ki değer yargılarını da geliştirebilir fakat bunun yolu, asırlardır süregelen birikimi bir anda söküp atmak ya da bu yargılara düşmanca bir tavır takınmak değildir.

Değer; insanın ihtiyaç duyan, isteyen, amaç edinen bir varlık olarak eşya ile bağlantısında ortaya çıkan veya beliren bir olgudur. Değerler; ahlakta, estetikte, iktisatta ve felsefede kullanım alanı oldukça geniş bir kavramdır. İnsanın varlık yapısının anlaşılmasında, kavranılmasında ve açıklanmasında değerler çok önemli bir yere sahiptir (Aytaş-Karakuş Aktan; 2012: 544).

Türkler, İslâm medeniyetinin kurucuları arasında yer almıştır (Sayılı; 1985: 177). Türklerin, İslâmiyet ile tanışmasından sonraki kaynaşma dönemi olan X. ve XI. yüzyıllardaki ilmi yükselişleri, uzun bir kültür birikimi ve yeni bir medeniyet dairesine girmelerinin sonucudur. Farâbi, Beyrûni, İbn-i Sînâ, Yusuf Has Hacib, Kaşgarlı Mahmut, Edip Ahmet Yüknekî bu çağın büyük mütefekkirlerindedir (Barthold-Köprülü; 1977: 347-348. Ayrıca bkz. Arat; 1970: 72). Çağın önemli bilim adamı ve düşünürlerinin yetiştiği bu coğrafya Orta Asya'dır. Türkistan olarak da adlandırılan bu bölgeler Türklerin anayurdudur. Kaşgar, Buhara, Semerkant, Taşkent, Balasagun, Harezm gibi Türk şehirleri birer ilmi merkez haline gelmişlerdir. Bu muhitteki en güçlü siyasi otorite de ilk Müslüman Türk devleti olan Karahanlı Devleti (840-1212)'dir (Çağırın; 1995: 1).

Karahanlılar döneminde Yusuf Has Hacib'in yazdığı Kutadgu Bilig, bir tefekkür kitabı olarak siyasi, askeri, içtimai, iktisadi hayatın hemen her alanına ait ideal fikirlerle doludur. Kitaptaki nasihatlerin (fikirlerin) temelleri, elbette ki binlerce yıl öncesine dayanan Türk kültürünün yansımalarıdır.

Kutadgu Bilig'de Eğitim: Yetiştirme, geliştirme, görgülendirme, terbiye yani insanın doğumundan ölümüne kadar süren, toplumun umumi temayülüne uygun davranışlar oluşturma faaliyetleridir. Bu faaliyetler toplumda veya tabiatta kendiliğinden olduğu gibi devlet ya da çeşitli kuruluşlar tarafından teşkilatlı, sistemli, amaçlı bir şekilde de gerçekleştirilebilir. Eski Türklerde plânlı, sistemli bir şekilde devlet veya diğer müesseseler tarafından belirli yerlerde (okul, ibadethane) bir eğitim-öğretim faaliyetinin olup olmadığını net olarak bilemiyoruz. Ancak; "Alp" tabir edilen mahir, dayanıklı, gerçekçi, gösterişsiz, riyasız, adil, yaptıklarıyla övünmeyen bir Türk şahsiyetinin varlığı ve bu şahıslardan oluşan güvenli, huzurlu Türk şubelerinin olduğu bilinmektedir (Kafesoğlu; 1988: 336). Bu durum, her Türk bireyine tabii ve içtimai bir terbiyenin verildiğini göstermektedir.

Çocuğun ilk eğitimi aile içinde başlar. Dede Korkut hikâyelerinde yer alan şu söz, aile içi eğitimin önemini göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

"Kız anadan görmeyince öğüt almaz,
Oğul atadan görmeyince sufra çekmez.
Oğul atanın yetiridür, iki gözinün biridir.
Devletli oğul kopsa ocağınun közidür (Ergin; 1989)."

"Aile, tüm diğer sosyal ortamlardan daha önemli bir yapıdır. İnsanın sağlıklı bir birey olarak yetişmesi ancak aile ortamında mümkün olabilir. Bir insanın ailesi tarafından karşılanması gereken temel gereksinimleri şunlardır:

1. Değerli olma duygusu,
2. Güven ortamı,
3. Yakınlık ve dayanışma duygusu,
4. Sorumluluk duygusu,
5. Mücadele etme ve başarma,
6. Kendini gerçekleştirme,
7. Manevi yaşamın temellerini oluşturma ortamı,

Bu gereksinimleri karşılanan çocuklar sağlıklı, karşılanmayanlar sağlıksız büyürler." (Cüceloğlu; 1995: 57).

Çağımızda gelişen yanlış algıya belki de ithafen Cüceloğlu da çocuğun temel gereksinimlerini sıralarken onu diğer canlılardan ayıran insani özelliklerini göz önünde tutmuş ve fizyolojik ihtiyaçlarından öte psikolojik, sosyal, eğitim-öğretime dair gereksinimlerine vurgu yapmıştır. Çağımızda problemleri olan çocuklarımızın ebeveynlerinde de genellikle bu açığı görmekteyiz. Çocuğun fizyolojik ihtiyaçlarının karşılanması bu tür veliler için yeterli bir ölçüt olarak algılanmakta, onun bir insan olarak farklı ihtiyaçlarının da olabileceği göz ardı edilmektedir.

İyi bireyler, iyi toplumun oluşmasında ilk adımdır. Bu iyi bireylerin mutlu ve sağlıklı ailelerde yetişebileceği unutulmamalıdır. Bundan yola çıkarak, sağlıklı bir ailenin topluma en önemli katkısı iyi insan yetiştirmektir (Tarhan; 2012: 147).

İşte bu sebeple toplumu bir arada tutan dinî ve millî değerlerin çocuklarımıza kazandırılması, özümsetilip benimsetilmesi hem mensubu olduğumuz topluma karşı görev ve sorumluluğumuz hem de pek çok inanç sistemlerinde ebeveynlerin çocuklarına karşı önemli bir sorumluluğu olarak görülmüştür.

5.1.A. İslam Medeniyetinde Çocuk Eğitime Genel Bakış

İslam dinine göre çocuklar, Allah'ın insanoğluna bir emaneti olarak görülmektedir. Çocuklar evliliğin devamlılığında ana faktör ve iyi bir evliliğin işareti olarak görülür. Bu anlamda kutsal kitap Kurân-ı Kerim, çocuk ve malların bu dünya hayatının süsü olduğuna işaret etmektedir (Kehf Suresi; Ayet: 46).

İslam peygamberi Hz. Muhammed, bir hadisinde her doğanın İslam fitratı üzerine doğduğunu ve sonradan anne-babasının onu Hristiyan, Yahudi veya Mecusi yaptığını belirtmektedir (Buhâri; Cenâiz: 92). Bu hadis doğrultusunda, İslam fitratı üzere doğan bir çocuğun batıl inançlar, menfi ideolojilere yönelime düşmekten koruyan en önemli görev ve sorumluluk anne babaya düşmektedir. Çünkü çocuğun gelecek hayatında nasıl bir yol izleyeceği hususunda temel ve en önemli eğitimin aile içerisinde gerçekleşeceği dini öğretilerce de belirtilmiştir.

Yine Kurân-ı Kerim inananları; kendilerini ve çocuklarını yakıtı insanlar ve taşlar olan cehennem ateşinden korumaları konusunda uyarırken (Tahrîm Suresi; Ayet: 6), çocukların İslam terbiyesi üzere yetiştirilmesi ve yaratanın buyruklarının yerine getirilmesi hususunda ebeveynlerin önemini bir kez daha vurgulamaktadır.

İslam'ın çocuğa pedagojik yaklaşımı sevgi, şefkat ve hoşgörü anlayışına dayanır. İslam anlayışına göre her doğan çocuk dünyaya günahsız olarak gelir ve ergenlik dönemine kadar yaptığı davranışlardan dini bakımdan sorumlu sayılmaz. Bununla birlikte İslam dini çocuğa birtakım haklar vermiştir. Bunlardan en önemlisi himaye ve bakım hakkıdır. Bu hak her şeyden önce Hz. Muhammed'in aşağıdaki hadisine dayanmaktadır: "Hepiniz gözetleyicisiniz ve gözetiminiz altındakilerden sorumlusunuz." (Buhâri; Nikâh: 81-90).

İslam sadece çocuğa haklar vermemiş, aynı şekilde ona da anne-babasına karşı yerine getirmekle sorumlu olduğu birtakım sorumluluklar yüklemiştir. Bu sorumluluklar Kurân-ı Kerim'in muhtelif yerlerinde bahsedilmektedir. Örneğin Nisâ Suresinin 36. ayetinde: "Allah'a kulluk edin, O'na ortak koşmayın. Ana-babaya, yakınlara, yetimlere, düşkünlere, uzak ve yakın komşuya, arkadaşa, yolcuya ve elinizin altında bulunan kimselere iyilik edin. Allah, kendini beğenip övünenleri elbette sevmez."

Sayırsız ayet ve hadiste ortaya çıkan sonuç; çocukların manevi değerlerle donatılmasını, sosyal kişilik kazanmasını, olumlu bir kişiliğe sahip olup anne-babasına, akraba ve komşularına hatta bütün insanlığa yararlı bir birey olmasını sağlayacak eğitimin çocuklara kazandırılmasıdır. Eğitim vasıtasıyla bu hedeflere ulaşma konusunda Hz. Muhammed, çocuklara merhamet ve şefkatle yaklaşılmasına dair pedagojik tavsiyelerde bulunmuştur.

Bu doğrultuda insanlığa; çocuklarının eğitimi ve gelişiminde insani değerlerle örtüşen ilkelerin benimsetilmesi, sert ve kaba sözlerle ya da zorbalıkla çocuğun psikolojik ve fikir dünyasında derin yaralar açılmaması hususu da gözden kaçırılmamalıdır. Zira eğitim, yaşam boyu devam eden bir süreçtir. Bu süreçte inançla ve sabırla istendik davranış örüntülerini çocuklarımıza kazandırmamız ve bu süreci hayatın her alanına yaygınlaştırmamız gerekir. Sadece ailede ya da okulda eğitim ile sınırlı kalınmayıp tüm toplumsal hayatta her bir bireyin çevresine karşı eğitici bir rolü olabileceği benimsenmelidir.

Kurân'ın mesajının önderliğinde ve peygamberin tavsiyeleri neticesinde çocuk eğitimiyle ilgili felsefi modeller geliştirmiş ve bunları eserlerinde canlı örneklerle ortaya koymuş olan ünlü Müslüman düşünürler vardır. Gazâli, İbn-i Haldun ve İbn-i Sînâ bunlardan en önemlileri ve alana en güçlü katkıyı veren düşüncelerin sahibi fikir adamlarıdır (İpekdal; 2013: 20).

Gazâli'ye göre bilgi; topraktaki tohum gibi insan zihnindeki bir olasılıktır. Bu bilgi ancak iyi bir eğitim süreci sayesinde gerçekleşecektir. Gazâli, çocuğu Allah

tarafından anne babanın ellerine teslim edilmiş bir değerli varlık olarak tarif etmektedir (Gazali; 1980: 78).

Gazâli'ye göre, şayet ebeveynler ve daha sonra öğreticiler çocuğu doğruluk içinde ve doğrulukla birlikte eğitirlerse, çocuk bu dünyada mutluluk içinde yaşar ve beka âleminde de yaptığı iyi amellerin karşılığı olarak Allah katında övgüye ve ödüle mazhar olur. Bununla birlikte şayet büyükler çocuğun yetişmesi ve gelişmesini ihmal ederlerse bu ihmal, onun her iki dünyada da mutsuzluğuna sebep olur ve ebeveynlerle birlikte eğitimciler de bu ihmalin yükünü bir ömür taşımak zorunda kalırlar.

Gazâli'ye göre çocuğun kalbi saf bir cevherdir. Verilen her şeyi kabul etmeye hazır olan çocuğun iyi bir insan olabilmesi için, iyi eğitilmesi gerekir. Çocuğu korumak, eğitmek ve ona ahlaki değerleri kazandırmak görevi ise aileye düşer. Bunun için “Daha ilk günlerde çocuğun terbiyesine önem verilmelidir.” diyerek, terbiyede ilk yaşların önemine dikkati çeken Gazâli; eğitimi “taş üzerine nakışlar yazmaya benzetir ve şöyle der: “Çocuk ana baba elinde bir emanettir. Kalbi kıymetli bir cevher gibi temizdir. Mum gibi her şekli alabilir. Bütün yazı ve şekillerden uzaktır. Temiz bir toprak gibi olup, hangi tohum atılırsa büyür. İyilik tohumu ekilirse din ve dünya saadetine kavuşur.” (Yavuzer; 1997: 19).

Gazâli'nin fikir dünyasında da göreceğimiz üzere çocuğun eğitiminde aile en önemli yapı taşıdır. Bunun yanında eğitim-öğretim sürecinde sadece ailenin sorumlu olmadığını tüm eğitici ve öğreticilerin bu sorumluluğu taşıdığını da vurgulamaktadır. Bu perspektifte toplumun her bireyi yaşamış olduğu sosyal çevre ile etkileşim içerisindedir ve her birey çevresine karşı sorumluluklar taşımaktadır. Bu bağlamda çocuklarımızın eğitim-öğretim sürecinde ne sadece aileyi ne de bunun yanında okulları yaşanan olumsuzluklar neticesinde günah keçisi ilan edebiliriz. Madem eğitim-öğretim yaşam boyu devam eden bir süreç ve her mekân ile zamana yayılabilen bir süreç ise toplumun her bireyi aslında birer eğitici, öğretici aynı zamanda da bir öğrenci rolündedir.

İbn Sînâ'ya göre eğitim, insanın hayatına doğumla hatta daha da önce girer. Çünkü doğacak çocuğun ebeveyninin ahlaki ve fikri yapıları, onun ilk eğitiminde ciddi bir pay sahibi olacaktır.

Çocuğun yetişmesinde kadının, yani annenin önemine özellikle vurgu yapan İbni Sînâ'ya göre disiplin; emzirme çağı ile birlikte başlamalı ve hatta çocuğun maneviyatı, davranışları benimsemesi ve karakterinin oluşumundaki eğitim (te'dib) ilk adımlar bu devrede atılmalıdır. İlimlerin öğretilmesi ise, çocuğun gelişmesiyle; eklemelerinin

güçlenip, kulakları ve dilinin düzgün bir biçimde işlemesiyle başlayacaktır. Ayrıca İbni Sînâ, her çocukla ferdi olarak ilgilenilmesi ve her birinin kendi yapılarına uygun bir biçimde yetiştirilmesi konusuna büyük önem vermektedir (Nasr; 2004: 144).

Çocukta eğitim sürecini daha emzirme dönemi hatta daha öncesine vardırın İslam düşünürleri, öğretim sürecinde de adeta çağlar öncesinden çağımızdaki eğitim kavramı olan hazır bulunuşluk kavramına atıfta bulunurcasına, çocuğun fizyolojik anlamda gelişimine vurgu yapmışlardır. Bunun yanında İbni Sînâ'nın, her çocuğun ferdi yapısına uygun yetiştirilmesi vurgusu da öğrenci merkezli, bireyselleştirilmiş eğitim kavramlarıyla çağımızda karşılığını bulmaktadır.

İslam bilginlerinin eğitimde önemli bir husus olarak vurguladıkları noktaların başında; İslâm'ın temel inanç esaslarının kazandırılması ve eğitim-öğretim süreçlerinin çocuğa küçük yaşlarda başlanmasıdır. Çocuk büyüdükçe bu dini temel esaslar üç aşamalı olarak kazandırılmalıdır. Bu aşamalar; hatırlama, anlama ve inanmadır.

Aydınlanma çağı sonrasında Batı merkezli bir terbiye/eğitim hızla ivme kazanırken Müslüman dünyasında ise çok daha farklı bir uygulama söz konusudur. Bu farklı uygulamayı önemli bir Batılı aydın Goethe, şöyle tasvir eder: “Müslümanların eğitime başlangıçları oldukça ilginç: Önce dinde temel dayanak olarak insanın başına Allah tarafından önceden belirlenmiş bir şey dışında hiçbir şey gelmeyeceği inancıyla gençliği güçlendiriyorlar; böylece gençler tüm bir yaşam için hazır oluyor, rahatlıyorlar ve başka bir şeye gereksinim duymuyorlar. Sonra Müslümanlar felsefe dersine başlıyorlar. Felsefe eğitimi de karşıtının varlığını iddia edemeyeceğimiz hiçbir şeyin var olmadığı tezine dayalı. Böylece verdikleri eğitimde gençlerden verilen bir düşüncenin karşıtını bulmalarını ve düşüncelerini açıkça ifade etmelerini istiyorlar. Sonuçta öğrenciler düşünmek ve düşündüklerini açıkça ifade etmek alanlarında büyük beceri kazanıyorlar. Böyle bir eğitim, sadece entelektüel sonuçlar vermiyor, çok farklı dinî ve etnik grupların bir arada yaşadığı kozmopolit bir dünyaya da hazırlık anlamına geliyordu. Osmanlı bilim kültürü gerçeğin çok boyutlu olduğunu öğretiyordu. Alternatif görüşlere ve savunucularına hoşgörü ve saygı ancak bu şekilde oluşabilmiştir.” (Osmanlı medreselerinde farklı görüşlere herhangi bir komplekse takılmadan yer verildiğine dair özgün örneklerden biri için bk. Gündüz, 2004).

Osmanlı medrese dünyasında ve diğer İslam toplumlarındaki maarifin, terbiyenin temel niteliği böyle şekillenirken; Batı'da, Sanayi Devrimi sonrasında araç haline gelen bir toplumsal zorunluluktan bahsedilebilir. İlahî bir kaderden ziyade beşerî

bir kader, Batı merkezli eğitimin temel öğretisidir. “İnsan, akli sayesinde kendi kaderini çizebilir.” öğretisi eğitimin başat noktalarından birisidir (Gündüz; 2013: 10).

5.1.B. Batı Medeniyetinde Çocuk Eğitimine Genel Bakış

Medeniyetler, kültürel değerleri ekseninde oluşturdukları “insan” tipleri ile kendilerini çağlar boyunca yaşatırlar. Kuşkusuz bu başarıda medeniyetlerin insan-toplum birleşimindeki etkileşimi önemli faktördür. Toplumlar ise kurumlar ile kendi varlığını sürdürürler. Sosyoloji bilminde toplumu oluşturan temel kurumlar, her yerde zorunlu olarak bulunur. Bunlar aynı zamanda toplumun davranış kalıplarını şekillendirdiğinden her toplumda temel, evrensel, sosyal gereksinimlerdir. Toplumu oluşturan temel kurumları; aile, eğitim, inanç (din), ekonomi, siyaset ve boş zamanları değerlendirme olarak ele alabiliriz. Zira dünyanın neresine gidersek gidelim birbirleri arasında farklılıkları olsa da her toplum bu temel kurumların çoğunluğuna sahiptir. Bu temel kurumlar kültür için de son derece önemlidir. Bunlar olmaksızın bir sosyal yaşam düşünülemez.

Eğitim, ekonomi ve siyasi olayların yürütülme tarzı, halkın olaylara bakış ve değerlendirme biçimleri, kültürden kültüre geniş çeşitlilikler gösterir (Fichter; 2004: 114). Bu kurumlar her toplumda bulunduğu gibi aynı zamanda (örneğin inanç kurumu; Türklerde İslam iken Batı toplumlarında Hristiyanlık...) toplumdaki farklı özelliklerle donanmış olduklarından, bunların birbirleri ile etkileşimleri sonucu oluşan insan tutum, tavır ve davranışlarının farklı insan tipolojilerini oluşturduğu söylenebilir. Örneğin Türk insanının bu kurum özelliklerinden dolayı oluşan şahsiyet tipolojisi madde ve manayı birlikte düşünebilen cömert, dayanışmacı, egoist olmayan “biz” cilik özelliklerini taşımaktadır. Aynı kurumların, Batı toplumunda etkileşimi sonucu kendi insanının şahsiyet tipolojisini; maddenin içine sıkıştırılmış bir mana alt parametresi içinde, egosantrik “ben” merkezli, dayanışmacı olmaktan hoşlanmayan, kendisine ve toplumuna yabancılaşmış bir insan tipolojisini oluşturduğu ifade edilebilir.

Elbette toplumlar bu insan tipolojilerine bir anda ulaşmadı. Bu tür farklılıkların ardında, toplumların geçmişten günümüze gelen tüm birikimlerinin ürünleri yer almaktadır. Toplumların kendi tarihsel ve kültürel kökenleri, bu alanda en etken faktörlerin başında yer alır. "İnsan" tipolojisinin somuta (maddeye) ve soyuta (manaya) karşı tavır alışının derinliğinin ortaya çıkarılmasındaki en gerçekçi yaklaşımın; medeniyet-toplum, kültür-insan etkileşimi bağlamında ele alınması olduğu

düşünülmektedir. Bu çerçevede söz konusu incelemede “insan” ı ele alış ve onun maddeye karşı tutumunun ve diğer medeniyet oluşturuıcı yönlerinin ortaya konmasında, Batı toplumsal yapısı içindeki tarihsel-kültürel gelişim izlerinin sürülmesi gerekmektedir (Şimşek; 2005: 6).

Batı’da bütün halkın devlet merkezli bir şekilde program dâhilinde eğitilmesi sürecinin ortaya çıkması ve buna bağlı olarak okulların mecburi, laik ve ücretsiz devlet kontrollü olarak planlanması birbirleriyle irtibatlı gelişmelerdir. Bu tarz bir eğitim sisteminin gelişmesinde temel dinamiklerden biri burjuvazinin halkı da yanına alarak kilise ve aristokrasi ile yaptığı amansız savaştır. Özellikle Rönesans ve Reformdan sonra Katolik kilisesinin insanlar üzerindeki dayanılmaz baskısı ve derin etkisine yönelik karşı çıkış sanayi devriminden sonra daha da hızlanarak burjuvazi zaferler elde etmeye başlamıştır. Bu döneme kadar toplumun bir arada yaşayabilmesi için gerekli değerleri üreten ve uygulayan merci olan kilisenin zayıflamasıyla toplumu bir arada yaşatabilecek yeni bir kuruma ihtiyaç duyulmuştur. Bu kurum, yeni bir ahlak meydana getirecek, insanlara bunu aktaracak ve böylece toplumsal bir buhran ve çöküşün önüne geçilecektir. Bu yeni kurum, devlet gücünü eline geçirmiş olan seçkin sınıfın icat ettiği modern kamu eğitimi projesidir. Bunun adı okuldur. Okul, kilisenin karşısına dikilen modernizmin mabedi ve değer üretim merkezidir. Bu merkez sayesinde seçkin sınıfın değer yargıları, beğenileri, istekleri; kolay, etkili, kalıcı bir şekilde bütün toplum kesimlerine benimsetilecek ve böylece onların meşruiyeti de bir anlamda onaylanmış olacaktır. Bu sistem iki yüz senedir kaba hatlarıyla böyle işlemektedir (Gündüz; 2013: 8-9).

Kilisenin kendi çıkarları doğrultusunda toplumu yönlendirdiği sistem nasıl insanları pek çok yanlışlıkların içerisine sürüklediyse, burjuvazinin de oluşturmuş olduğu sistem bu anlamda masum değildir. Bu sistemde de önemli olan amaç, burjuvazinin istekleri doğrultusunda insanları yetiştirmek ve oluşturulan ekonomik çarka insanların hizmet etmelerini sağlamaktır.

Modern eğitime biçilen rol ise sadece ulusal bilinci oluşturmak değil, modern hayatın öznesi insanı da oluşturmaktır. Bu anlamda modern eğitimin amacı toplum üyesini (toplum ferdini), topluma hâkim sınıfların belirledikleri ölçülere göre hazırlamasıdır. Bunun gayesi oldukça açıktır: Tabiata, yani dış dünyaya hükmetmektir. Bu amaca ulaşmak için okul yeni medeniyetin olmazsa olmaz bir parçası olarak düşünülmüştür. Her ne kadar okul dışı eğitim uygulamalarına tolerans gösterilse de yaygınlaşmasına asla izin verilmemiştir (Gündüz; 2013: 9).

Okul dışı eğitim-öğretim uygulamaları, farklı gruplar tarafından farklı amaçlar için kullanılabilir. Bunun yanında planlanması ve denetimi de zor bir süreç olacaktır. Bu bağlamda eğitim-öğretim boyutunun okul ekseninde yürütülmesi hem hedeflenen amaçlara ulaşma noktasında hem de planlama ve denetim noktasında yetkili otoritelere de uygun görülmektedir.

Batı merkezli eğitimin amacı belirlenirken, “öncelikle kendisi için iyi insan” sonrasında “anne, babasına daha sonra da topluma ve bütün insanlığa faydalı, yararlı insan” yetiştirmek gibi tabii bir gaye görmek güçtür. İçeriği tam olarak belirtilmemiş ve anlamlandırılmamış birey olma, kendi kendine yetme, iyi vatandaş olma gibi kriterler ise mevcut toplumları ortaya çıkarmıştır. Son otuz yılın eğitim programlarına bakıldığında Batı’da *çevre* ve *değer* içerikli derslerin olduğu görülür. Ancak bu derslerin programa konulma sebebinin başında çevrenin ve insanlığın, özellikle II. Dünya Savaşı sonrasında aldığı kötü durum ve geleceğe yönelik tehlike sinyali yer almaktadır. Elbette tabiata ve insanlığa yapılan onca zulümden sonra gelinen noktada atılan adımlar anlamlı ve olumlu karşılanabilir. Ancak Batı’nın hâlâ birey, hak, özgürlük, tabiat ve insan ilişkisi gibi konularda tarihî hikmetin işaret ettiği noktada olduğu söylenemez. Her ne kadar bu konularda liste başı olarak görülüyorsa da (Gündüz; 2013: 9-10)!

Bilim, teknoloji ve refah düzeyinde Batı medeniyeti ilerlemiş olsa da toplum yapısını ağırlıklı olarak ben merkezli düşünen bireyler oluşturmaktadır. Sosyal anlamda hoşgörü, yardımlaşma, büyüklere saygı, küçüklere sevgi, şefkat vb. değer kavramları bu toplumlarda yoğun duygularla hayat bulmaz. Bu durum elbette o toplumların kültür ve eğitim yaşamları ile ilişkilidir. Batı medeniyetinde karşılıklı menfaat ilişkilerinin ön planda tutulduğu bu düşünce yapısı hem bireyler arası ilişkilere hem de devletler arası ilişkilere yansımaktadır.

Modern Batı merkezli eğitim anlayışına göre, “öğrenme kapasitesinin sınırlılığı eğitimin ana prensibidir. Sağlanan öğretim, kesinlikle öğrencinin öğrenebileceği oranda olmalıdır.” (Gasset: 1997: 94). Batı eğitiminde bireysel farklılıklar ön plandadır ve bu farklılıklar beşerî yollarla bir yönüyle zenginleştirilmeli, bir yönüyle de yok edilmeli ilkesi söz konusudur. Bireysel farklılıklar geliştirilmeli ve kullanılmalıdır. Böylece zenginlikler ortaya çıkacak, beşeriyet kazanacaktır. Ancak diğer taraftan kamu eğitimi projesiyle bireysel farklılıklar en aza indirilmelidir ki modern devlet ve ekonominin çarkları dönebilsin. Modern Batı eğitimi bireyselci, farklılıklara açık bir görünüm ile

geleneksel eğitim uygulamalarına karşı olma iddiasında olmasına rağmen daha tekdüze, daha merkezî/kontrol altında ve daha az liberaldir.

Batı'nın ekonomik ve sosyal anlamda kurumları önceden belirlenen plan ve program çerçevesinde işlerliğini sürdürmekte, bu işlerlikler ise belli bir standartlaşmayı beraberinde getirmektedir. Belirlenen zaman aralıklarında, belirli standartlarda yürütülen eğitim-öğretim ve iş hayatı; elbette bireylerin farklı yaşam ve düşünce tarzlarını da törpülemekte, onları önceden belirlenmiş plan ve programa uymaya zorlamaktadır. Bu anlamda ne kadar söylemde bireysel farklılıklara vurgu yapılsa da uygulama noktasında planlanan çerçevenin dışına ancak belli ölçülerde çıkılabilmektedir.

Batı eğitimi ilahî kadere inanmayan, kendi kaderini kendisi çizmeye çalışan bireyi yaratmanın derindedir. İspanyol filozof Gasset: “Kaderin limitlerini bir defa kabul eden kişi kendine hâkimdir.” (Gasset; 1997: 107) diyerek bilgece bir hikmet ortaya koyar ve kaderini belirleyen bireyin yanılışına da cevap verir. Batı, eğitimi sadece hükmetme aracı olarak görür (Leif, 1976'dan akt., Tozlu; 1993: 15). Çünkü Batılılar, hakkı güçte görürler ve bu açıdan da insanı bütün yönleriyle ele almak yerine, herhangi bir yönünü (maddi, sosyal, biyolojik, ferdî vs.) esas olarak alırlar, diğerlerini bu mihvere göre değerlendirirler. Böylece insanî yapı birliğinin ihmal edildiği bir yetiştirme teorisi geliştirilmiş olur. Bu bakımdan söz konusu felsefeler (Batılı eğitim felsefeleri) birbirlerinin geçerliliklerini inkâr ettikleri gibi, önemli bir kargaşaya da meydan verirler. Amaçta, programda ve değerde çeşitli anlaşmazlıklara yol açan bu anlayış, nihayetinde bunalımlı bir insan var etmiştir. Hâlbuki aklın başatlığı yanında kalbe ve diğer insanî melekeler de yer verilmesi bir zarurettir.

Temeline akılcılığı ve bilimselliği almasıyla beraber, insanı insan yapan pek çok değer ve duygu kavramlarını önemsemeyip görmezden gelen Batılı eğitim anlayışı, meydana getirdiği bireylerde bu düşüncenin olumsuz sonuçlarını gün geçtikçe daha iyi fark edebilir. Devamlı kazanma hırısı, doymak bilmeyen istekler, ulaşamadığı arzuları karşısında aşırı tepki ve tahammülsüzlükler, duygusal buhran ve yıkımlar, kendisini dünyanın merkezinde gören bencil bireyler, insanî duyguların zayıflaması sonucu parçalanmış aile ve toplumlar hem psikolojik hem de sosyal anlamda Batılı toplumların sorunları haline gelmiştir.

Doğumdan önceyi ve doğumdan sonrasını ihmal eden bir felsefe, insanın dünyadaki yerini tam anlamıyla tespit edemez. O, âdeta hayatı parçalamaktadır. İnsan kazanırken farklı bir insandır, ibadet ederken daha başka bir insandır. Bu felsefeler

mutlak bir gerçeklikten de söz edemez. Kültürel alanda da bir dağınıklık ve istikrarsızlık söz konusudur. Ferdî ve toplumsal hayatta istikrardan çok çatışmalar ve bunalımlar hüküm sürmektedir (Ottoway, 1962'den akt., Tozlu; 1993: 15). "Yıllar yılı Batı eğitimini atıl bir vaziyette tutan Hristiyanî anlayış, esasta insanı her kalıba sokabilen, uysal, hürriyet ve değerinin farkına varamamış, pasif bir yaratık olarak görür. Temelde insanı günahkâr olarak gören bu anlayış, eğitimde zorunlu olarak emir-itaat zincirine bağlı olarak sarsılmaz bir otoriteyi esas alır." (Tozlu; 1993: 35). Whitehead, çağımızda insanın kendi kendini yetiştirmesi gibi önemli bir hususun Batı eğitiminde verilmediğini, bu konuda Batı eğitim felsefesinin oldukça yaya kaldığını ifade eder.

İlâhî bir kaderden ziyade beşerî bir kader, Batı merkezli eğitimin temel öğretisidir. "İnsan, akli sayesinde kendi kaderini çizebilir." öğretisi Batılı eğitim anlayışının ana prensiplerinden birisidir.

Batı merkezli bilim, özellikle 1950'lere kadar çeşitli eğitim uygulamaları sayesinde insanı tamamıyla değiştirebileceğini öngörmüştür. Bu iddiasında o kadar ileri noktalara varmıştır ki insanın tabii hasletlerini, güdüsel davranış ve duygularını bile değiştirebileceğini varsaymıştır. Böylece tabii insanın ötesinde, siyasal otoritenin ya da topluma/eğitime hâkim sınıfın arzuları doğrultusunda "sosyal insanın" yaratılabileceğine kanaat getirilmiştir. Eğitim sistemlerindeki davranışçı öğretim paradigmalarının kökeninde bu zihniyet yatar. Her türlü müspet ve menfi etkilerine ve sonsuz değiştirme kapasitesine rağmen insan tabiatının değiştirilmesinin mümkün olmadığı da yapılan onca yanlıştan ve zulümden sonra anlaşılabilmiştir. Pozitivist bilim ve bunun doğrultusunda oluşturulan *davranışçı öğretim* (Özden & Şimşek, 1988, s. 71-82) felsefesine ve zihniyetine göre, şartlar ve ortamlar eşit olduğunda herkesin öğrenebileceği, öğretim materyalleri, makineler ve programlar yoluyla istenen değişimin sağlanabileceği ham hayalden öteye gitmemiştir. Ancak bütün bunlar Batı dünyasının ortaya attığı ve yine kendilerinin keşfettikleri neticelerdir. Her ne kadar son 30-40 yılda oluşturmacı eğitim ve öğretim zihniyet ve uygulamaları revaçta ise de davranışçı kuramın etkisi, özellikle Batı dışı toplumlarda etkili bir şekilde devam etmektedir (Gündüz; 2013: 13).

Artık çağımızda daha iyi anlaşılacaktır ki farklı kültürlerde yaşayan hatta aynı kültür içerisinde dahi birbirlerinden farklılıkları olan yüzlerce hatta milyonlarca birey için, aynı eğitim-öğretim modeli ile aynı yöntem ve tekniklerin benimsenmesi gerçekçi ve olumlu sonuçlar meydana getirmemiştir. Batılı eğitim anlayışıyla önceden belirlenen

amaç ve eğitim-öğretim sisteminin, tüm bireylerde aynı sonuçları ortaya koyma fikri gerçekçi sonuçlar ortaya koyamamıştır.

5.1.C. Günümüzde Çocuk Eğitimine Genel Bakış

Bireyin yaşamının doğumundan ölümüne kadar olan süreci kapsayan eğitim, bir davranış kazandırma mühendisliği olarak, kültürleme ve sosyalleştirme sürecidir. Bu süreç psiko-sosyal bir varlık olan bireyin ilgi, ihtiyaç ve yetenekleri doğrultusunda ve toplumun ihtiyaçları yönünde bireye davranış değişikliği kazandırmadır. Bu davranış değişiklikleri toplumca arzu edilen özellikleri içerir. Bireyin çocuk, genç ve yetişkin olarak kendi toplumuyla bütünleşmesi, toplum içinde etkin bir birey olması ve yetişmesi sırasında karşılaştığı bilinçli ya da tesadüfi öğrenmeler, kültürleme süreci sonunda gerçekleşir. Kültürleme; ailede, sokakta, işyerinde, çarşıda, hastanede, hapisanede bilinçli ya da kendiliğinden olan öğrenmeleri içerir. Kültürlemenin amaçlı olarak yapılan kısmı eğitimidir. Bu nedenle eğitim kasıtlı kültürleme sürecidir (Özkan; 2006:7).

Kültür ve eğitimi, kişiliğin şekillenmesinde maddi ve manevi öğelerin bir toplamı olarak ele aldığımızda, toplumsal düzenin sağlanmasında ve geliştirilmesinde bu iki temel ögenin paralel olarak geliştirilmesi ve gerçekleştirilmesi sağlanmalıdır. Özellikle sanayi ve günümüz toplumlarına baktığımızda kültürün maddi ve manevi öğeleri arasında önemli uyumsuzlukların olduğunu görmekteyiz. Kültürün maddi ve manevi öğeleri arasındaki uyumsuzluk popüler kültürde doğrudan gözlenmektedir. Popüler kültür, bir toplumda düzen sağlama kültürü değil; bir çatışma, değişim, ilerici bir kültür olarak bireyin özgürleştirilmesi, umursamazlığı ve duyarsızlığı kültürü olarak egemen sınıfların yeni ideolojik ürünlerinin kültürüdür. Bu yönüyle toplumsal düzenin sağlanması, bu düzenin geliştirilmesi ve toplumun kültürel mirasının genç kuşaklara aktarılması kaygısını taşımadığı söylenebilir (Özkan; 2006: 8).

Popüler kültür algısı genellikle dünyada yaşanan pek çok sorunların nedenini önceki kuşakların fikir ve değer yargılarında görmektedir. Bu nedenle bu fikir ve değer yargılarına karşı isyan hali ve ret politikası yolu seçilmektedir. Öyle ki geleneksel kültüre yakınlık gösterenleri dahi popüler kültür çağ dışı ve gerici olarak algılayabilmektedir. Halbuki insanlığın varoluşundan günümüze kadar kuşaktan kuşağa bilgi ve deneyim aktarımı bizleri bugünlere taşımıştır. Elbette insanlığın geçmiş kültürel ve değer birikimlerinde yanlışlıklar olabilir ancak; yanlış unsurları düzeltmek yerine, bu fikir ve değer yargılarının tamamını reddetmek ve düşmanca tavır takınmak gerçekçi bir

tutum olmasa gerek. Zira popüler kültürün neler sunup sonucunda da bizleri nelerle karşı karşıya bırakabileceği hakkında elimizde çok da olumlu verilerin olduğu söylenemez. Çok hızlı bir şekilde ortaya çıkıp yayılan popüler kültürün öğeleri, denetimden uzak ve toplumun değer yargılarıyla da çok zaman tezat düşmektedir.

Popüler kültür benzeşik özellikleri nedeniyle bireyi hem yeni bir kimlik arayışına sürüklemekte hem de toplumsal yabancılaşmaya neden olmaktadır. Yeni bir kimlik arayışına girişen, kendisine sunulanlarla yetinen birey, bugünkü kültürel yapı içinde dengeli ve sağlıklı bir kişilik geliştiremeyecektir.

Popüler kültür afyonu; sormayan, sorgulamayan, açık ve doğru düşünme kararı veremeyen, hoşgörülü, esnek bir kimlik taşımayan, tekdüze bir kimliğe sahip bireyler yetiştirmektedir. Oysa bugünün toplumunun bireyi; aktif, katılımcı, doğru kararlar verebilen, açık, hoşgörülü, soran, sorgulayan, karar verme yeteneği gelişmiş, ekip çalışmalarına katılan, üretken bir birey olmak durumundadır. Bunu sağlamanın en önemli yolu da eğitimidir. Bu eğitimin amaçları, bugünün toplumunun özelliklerine yeterince yer vermelidir. Bu amaçların etkin bir şekilde gerçekleşmesi için de öğrenci merkezli yaklaşımların, eğitim programlarının temelini teşkil etmesi gerekmektedir (Özcan; 2006: 8).

Eğitimle öğretimi birbirine karıştırmadan, ikisinin de önemini kavrayarak gerekenler yerine getirilmelidir. Öğretim süreci insanlara bilgiyi öğretir. Eğitim ise milli yapımızı, gelenek ve göreneklerimizi yaşatarak, insanımızın kişilik yapılarına etki ederek iyi insan olmalarını hedefler. Nesilleri eğitmeye gayret edenler sadece ana-babalar, eğitim kurumları değildir. Uluslararası sermaye yerli işbirlikçilerini özellikle vatansız basını kullanarak, kendi menfaatleri doğrultusunda kültür emperyalizmini moda, gençlik, müzik, film, fast-foot ve etnik köken unsurlarıyla gençlerimize aşılamaya çalışmaktadır (Özkan; 2006:8).

Günümüzde bazen devlet otoriteleri ve toplumun bazı kesimleri çocuk ve gençlerin eğitim-öğretimi ile ilgili eleştiriler sunarken, çok zaman eğitim-öğretim kurumları ve öğretmenler yaşanan olumsuzlukların günah keçileri ilan edilirler. Hâlbuki yukarıda da ifade edildiği gibi eğitim-öğretim süreci çok boyutlu ve birçok etkenlerin rol aldığı bir süreçtir. Başta aile olmak üzere medya, çevre koşulları, eğitim-öğretim kurumları kısaca toplumdaki her birey aslında bu süreçte bir rol modelidir. Eğitim-öğretimde başarı bu faktörlerin işbirliği içerisinde olması ile en başta da her birey ve kurumun bu süreçte sorumluluk üstlenmesi ile sağlanabilir. Özellikle yazılı ve görsel

medya geniş kitlelere çok hızlı bir şekilde ulaşabilmesi avantajı ile eğitim-öğretimde değerlendirilebilecek önemli ve etkili bir araçtır.

5.2. BAŞLANGIÇTAN KARAHANLILAR DEVRİNE KADAR TÜRKLERDE EĞİTİM - ÖĞRETİM

Çocuk kime denmektedir? Bilim dünyası, kanunlar, toplumların genel algıları farklı farklı tanımlamalar yapsa da çocuğu: “İki yaşından ergenlik çağına kadar büyüme dönemi içinde bulunan insan yavrusu, henüz ergenlik dönemine erişmemiş kız ve erkek” olarak tanımlamak mümkündür (Aytaş; 2003: 13). Bununla birlikte, 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu çocuğu, “Daha erken yaşta ergin olsa bile 18 yaşını doldurmamış kişi.” (Resmi Gazete; 2005: s. 25876) olarak tanımlamaktadır.

Eski Türklerde oğul, evlat demektir. Çocuk sahibi olmak ve neslin devamını sağlamak çok önemliydi. Çocuksuz aileler horlanıyordu (Ergin; 1989: 78. Radlof; 1995: 17). İster kız evlat olsun ister erkek evlat olsun Anadolu’da doğan çocuğa oğul “oğuş” denirdi. Oğul babasına çekmeli, kız da anasına çekmeliydi. Bunun için soylu ve iyi oğlana “ataç”, iyi kıza da “anaç” denirdi.

Türklerde kız ile erkek çocuklar arasında aile içinde ayrılık gözetildiği görülmemektedir. Bu yönüyle kız ile erkek çocuk ve bireylerin, sosyal hayatta rolleri farklılık arz etse de birbirlerine eşit tutulmuşlardır. Dede Korkut’ta bildirildiğine göre oğlu olan konuklar Ak Otağ’da, kızları olanlar ise Kırmızı Otağ’da, çocuğu olmayanlar ise Kara Çadırda ağırlandı. Kız çocuğu evlendikten sonra koca, evinin üyesi; büyük oğul evlendikten sonra, babadan sonra evin büyüğü olurdu. Küçük oğul ise baba ocağını devam ettiren Ocak Beyi, yani “Ot Tegin” idi. Çünkü oğullar evlendikçe ayrı ayrı evlere taşınırlardı. Kızın baba evindeki hakkı yani miras payı da koca evine çeyiz olarak giderdi. Bu yönüyle miras konusunda da kız çocuklarının hakları gözetilmiştir.

Babanın sonsuz bir velayet hakkı görülmemektedir. Kızın evliliğe razı olduğunu gösteren rızalık sembolü vermesi gereklidir ki bu genelde mendil olurdu. Şerbet içilerek and ifa edilmiş olurdu. Ataerkil bir yapı görülmesine rağmen eş ve çocukların da görüşlerine önem verilmektedir.

Eski Türklerde eğitim harsa dayalı bir şekilde gelişirdi. Aile içinde eğitimin amacı bireylere aynı davranışları kazandırmayı sağlamaktı. Daha çocukluk devresinde birey; hayvan bakıcılığı, çadır işleri, giysi üretimi, göçmek, yerleşmek, hayvan otlatmak, ev eşyası ve silah yapmak, yemek, içmek, eğlence, yarışma, spor, müzik bilgi

ve becerilerini kazanmak aile içinde gerçekleştiriliyordu. Örneğin henüz ayakta durabilecek bir Hun çocuğunun yanında eyerlenmiş bir at bulunurdu... at başka kavimleri sırtında taşıdığı halde, Hunlar at sırtında ikamet ederdi (Aksoy; 2011: s.16). Okul ve benzeri kurumlar bulunmadığından aile eğitimi temeldi. Aileler taşıdıkları her erdemi, beceriyi, mutlaka çocuklarına kazandırma çabasındaydılar. “...Geleceğin okçu Hun savaşçısı daha çocuk çağında eğitimlere başlıyor, koyun sırtında biniciliği deniyor, önce sincap, gelincik ve kuşlara, sonra da tilki ve tavşanlara ok atarak atıcılığa alışıyordu, büyüdüğü zaman da mükemmel bir atlı muharip oluyordu.” (Ligeti; 1962: 37-38). Görüldüğü üzere çocuk eğitiminde herhangi bir eğitim öğretmen bir kurum bu dönemde olmadığı belirtilse de ebeveynler çocuk eğitim ve öğretiminin merkezinde bulunmaktadır. Bununla birlikte yakın akraba ve çevre ilişkileri de çocukların eğitiminde çevre faktörünü de devreye sokmaktadır. Çocuğun akraba ve yakınlarının da çocuğun eğitiminde önemli roller üstlendiği düşünülmektedir. Böylece toplumu oluşturan her yetişkin birey, kendi bilgi ve tecrübelerinin aktarımında bir öğretmen rolündedir.

Dede Korkut'ta aile içi eğitimin önemi ile ilgili şu söz önemli bir yer tutmaktadır: “Kız anadan görmeyince öğüt almaz, oğul atadan görmeyince sufra çekmez. Oğul atanun yetiridür, iki gözünün biridir. Devletli oğul kopsa ocağınun közidür.” (Ergin; 1989). Bu eğitim on iki hayvanlı Türk takvimine göre hayatı düzenlemeyi, giyim kuşamı, tuvaleti, basit yazı becerisi edinimini de kapsıyordu (Sakaoğlu; 1992: 360).

Bütün bunların yanı sıra maalesef eski Türk sosyal ve kültürel kurumları hakkında aydınlatıcı bilgiye sahip bulunmuyoruz. Bu hususların kesinliğe kavuşturulması yeni epigrafik ve arkeolojik malzemenin konuşturulması ve değerlendirilmesi ile mümkün olacaktır. İslam'a geçmeden hemen önceki Uygur dönemlerinde Mani dininin de tesiri neticesinde mabetlerde eğitim kurumlarının varlığından söz etmemiz mümkündür. Bu kurumlarda din adamından ziyade devlet hizmetinde çalışacak olan bürokratların da yetiştiğini söyleyebiliriz. Eski Türk yerleşim bölgelerinde kitabelere sıklıkla rastlanmasından, toplum içinde okuryazar oranının küçümsenmeyecek çoğunlukta olduğunu söyleyebiliriz. Muhtemelen toplumda bugünkü anlamda örgün bir eğitim anlayışı olmasa da bir eğitim-öğretim müessesesinin varlığı mevcuttur. Bu görevi üstlenen kurum ise Göktanrı dininin Şamanlarıdır (Kafesoğlu; 1998: 325).

Bu bilgilerden de anlaşıldığı üzere Karahanlılar dönemine kadar Türklerde çocuk eğitimine yönelik okul benzeri bir kurumsallaşmanın olup olmadığı yönünde net bilgilere sahip değiliz. Ancak aile, çevre faktörü ve bilge kişiler aracılığıyla bir eğitim öğretim faaliyetlerinin yürütüldüğü söylenebilir. Tüm bunların yanında yerleşik hayat yaşayan Uygur Türklerinin Mani dini mabetlerinde, eğitim-öğretim faaliyetlerinin yapıldığına dair kitabe ve diğer kalıntıların varlığından söz edilebilir.

5.2.A. Hunlarda Eğitim – Öğretim

Mete, babası Tuman tarafından Yüecilere rehin verilmişti. Rehinelik dönemi Mete'nin görgüsünü, tecrübesini, maharetlerini arttırmış, devrini kavramasını kolaylaştırmıştır. Mete'nin rehinelik süresi bilinmemektedir ancak onun Yüecilerde rehin kaldığı sürede kendisini yetiştirdiği anlaşılmaktadır: "Mete, Yüecilerin elinden kaçıp geri dönünce, üstün yetenekleri babası tarafından övüldü. Tuman, oğlu Mete'nin on bin atlı bir birliği komuta etmesi için bir buyrultu çıkardı." (Ögel; 1981: 209). Burada Tuman'ın davranışı; oğlunu bir meslekî kursa gönderdikten sonra, oğlunun geliştirdiği yeteneklerine hayran olan bir babanın tezgâhını oğluna bırakmasını hatırlatmaktadır (Çağırın; 1995: 4).

Mete'nin tümen komutanı olur olmaz askerlerini eğitmeye başladığı görülmektedir. "Mete ıslık çalan okunu önce atına, sonra hatunlarından birine attı. O, okunu yönelttiği hedefe okunu atmayanların başını orada kestirdi." (Ögel; 1981: 213). Buradan anlaşılıyor ki Mete, günümüz askerî eğitiminde de en mühim unsur olan "disiplin"i askerlerinin hafızalarına yerleştirmektedir. Disiplin, teşkilât, eğitim ve tatbikat Mete'nin askeri sisteminin esaslarıdır. Mete'nin askeri eğitimindeki tatbikatlar da teorik bilgilerin hayata geçirilmesinden başka bir şey değildir (Kafesoğlu; 1988: 59. Ögel; 1981: 217). Burada devlet ve askerlik gibi Türklerde kutsal sayılan kavramlar karşısında, Mete'nin gerekirse ailesini ve kendisini vatani uğruna feda edebileceği azmi ve cesaretine sahip olduğu fikrine de ulaşabiliriz.

Mete, M.Ö. 201'de üç yüz yirmi bin kişilik Çin ordusunu Pai-teng'de çember içine alırken, ordusunu at renklerine göre ayırmış, yüksek bir yerden ordunun bölümlerini renklere göre hareket ettirmiş ve sahte ricat (Turan Taktiği) usulünü uygulamıştır. Bu durum savaştan önce verilen mükemmel bir askeri eğitimin olduğunu göstermektedir. Düzenli ordu sisteminin belirtileri olan bu yapılanma elbette askeri bir disiplin ve eğitimin ürünüdür.

Günümüzde okullarda verilmeye çalışılan eğitimin amaçlarından biri de her Türk ferдинin "vatan sevgisi" ne sahip olmasıdır. Mete kendisinden toprak isteyen Tung-hulara: "Toprak milletin malıdır, onu vermeye kimsenin gücü yetmez." diyerek Türk milletine, vatan sevgisi hususundaki ilk dersi vermiş ardından Tung-huları yenmiştir. Geçmişten günümüze kurulmuş bütün Türk devletlerinde vatan toprağı kutsal görülmüş ve hiçbir Türk devlet adamı vatanın herhangi bir parçasını düşmanlara teslim etme hakkını kendinde bulamamıştır.

Yine Mete'nin M.Ö. 200'de Çin ile yaptığı Doğu Asya tarihinin ilk antlaşmasında eğitim-öğretim faaliyetlerinde amaç olan bir düşünce vardır: "Böylece küçükler, büyümeleri için gerekli (çevreyi) elde edecekler, yaşlılar ve büyükler ise, kendi yurtlarında sessiz ve rahat yaşayacaklardır." Mete burada çocukların yetişmesi için rahat ve huzur dolu bir hayat oluşturmak istemektedir. Her türlü eğitim ve öğretim faaliyeti huzurlu bir çevrede elbette daha faydalı olacaktır (Çağırın; 1995: 6). Daha ilk Türk devletlerinden olan Hunlar ve Hükümdarı Mete zamanında dahi çocukların eğitimi için fizyolojik, psikolojik ve sosyal çevrenin uygun olmasının çocuk eğitimi için gerekli olduğu algısı mevcuttur. Bunun yanında çocuklara bilgi ve deneyimlerini aktaracak bilge kişilerin de uygun ortam ve şartlarda olması gerektiğine vurgu yapılmıştır.

Türklerdeki en mühim meziyetlerden biri "İstiklâline sahip olma"dır. Bu aynı zamanda eğitim sistemimizin insanlarımızda oluşturmak istediğı bir davranış şeklidir. Bu konuda da Hunlarda güzel bir misal bulunmaktadır: MÖ 58-31 arası Hun hükümdarı olan Ho Han-Yeh'in Çin hâkimiyetine girme teklifini utanç verici bir davranış sayan, bunu atalara hürmetsizlik kabul eden Çi-Çi taraftarları bu teklifi reddeder. Hunlar ikiye ayrılır. Çi-Çi ve taraftarları batıya göç eder (Kafesoğlu; 1988: 63).

Demek ki Türklere Hunların ataları tarafından verilen ve zamanımıza kadar devam eden sosyal bir terbiye kuralı vardır: Millî istiklâle sahip olmak. Aksi utanç verici yani terbiyesizlik sayılmaktadır. Hunlar, Batı Hunları deri ve deri mamulleri, yün ve yün mamulleri, et ve et mamulleri, süt ve süt mamulleri üretimi ve yapımı ile madenden silah ve eşya yapımında uzmanlaşmışlardı. Bu dallarda babadan-oğula, atadan-evlada bir meslekî eğitim olsa gerektir (Bkz. Nândor Fettich; Çev. Şerif Baştav; 1982: 195-226. Kafesoğlu; 1981: 306-308. Ögel; 1989: 241).

Hunlar zamanında sistemli bir eğitim-öğretim kurumlarının varlığından söz edemesek de aile ve yakın çevredeki bilge kişilerin, çocuklara bilgi ve tecrübelerini aktardığı bir eğitim-öğretim ortamı olduğunu düşünmek yanlış olmaz.

Yazıları ve dilleri hakkında yeterli bilgiler olmamakla birlikte, deneme-yanılma metoduyla tecrübî bir eğitim-öğretim vardır. Toplumda asırlardan beri gelen tecrübî eğitimin yerleştiği töre (sözlü kurallar) var idi. Toplumun ulaştığı dinamik, düzenli yapı, Türk siyasî ve askerî teşkilat kabiliyeti, Çin kültürüne dahi mühim etkiler yapmıştı (Bkz. Eberhard; 1944: DTCCFD, c.1, s.4. 1944: DTCCFD, c.2, s.2).

Geçmişten taşıdığı gelenek, bilgi ve tecrübeleri ile güçlü bir devlet olan Hunlar, askeri ve daha pek çok alanda bulunduğu coğrafyada başta Çin olmak üzere pek çok kültürleri etkilemiş ve kendisi de değişik kültürlerden etkilenmiştir. Kendinden sonraki dönemlerde varlığını sürdüren başta Türk devletleri olmak üzere pek çok medeniyetleri de bu anlamda etkilediği bilinmektedir.

5.2.B. Göktürklerde Eğitim – Öğretim

Kutadgu Bilig'deki igidmek (eğitmek, yetiştirmek) kelimesine ilk defa Orhun Abideleri'nde rastlanmaktadır. Abidelerdeki "igidmek" kelimesi genel olarak "beslemek" anlamındadır.

VIII. yüzyılda dikilen Orhun Abideleri'ndeki Göktürk yazısının gelişmişliği, yüzlerce yıllık bir yazı tecrübesinin sonucu olsa gerektir. Üstelik abideler, önüne gelen her Türk'ün okuyacağı hissini verir bir üslûpla yazılmıştır. Bu da Göktürklerin kültür seviyesi hakkında bizlere fikir verebilir. O çağda günümüz eğitim kurumlarının eski bir numunesi olup olmadığını bilemiyoruz ancak halkın okuma yazma bildiğine, abidelerdeki dil ve anlatım üslûbuna bakarak inanmak gerekiyor. Göktürk mezarlarına ölünün kimliğini bildiren yazılı işaretler konulması Göktürklerin okuma yazma bildiğini düşündürmektedir. Hatta kendi kitabesinin metnini hazırlayan Tonyukuk ve kitabelerin yazıcısı Yollıg Tegin Türk edebiyatının şahsiyeti malum ilk simalarıdır (Kafesoğlu; 1988: 327).

Bir anda dil ve alfabenin ortaya çıkamayacağı, halkın ortak dilinin oluşmasının yüzlerce hatta asra dayanan kültürel bir birikim ve aktarım gerektirdiği; aynı şekilde bu dilin halkın anlayabildiği ortak bir alfabe ile iletiminin de yine uzun yıllara dayanan birikim ve eğitimle olabileceği düşünülürse, Göktürklerde yönetimin ve halkın önemli bir kesiminin bu dil ve alfabeyi bildiği ve kullandığı fikrine ulaşabiliriz.

Göktürklerden itibaren kesin olarak kullanıldığını bildiğimiz "12 Hayvanlı Türk Takvimi"nin düzenlenmesi, yüksek bir pozitif bilgi seviyesi olduğunu düşündürmektedir.

Yine Göktürkler zamanında yapılan Tötö Su Kanalı'nın uzunluğu 10 km. ye yakındır. 1935'ten beri Rusların da aynen kullandığı bu kanalın yapılması yüksek bir teknik bilgi işidir (Çağırın; 1995: 9).

İnsan yetiştirmek (eğitim) içtimai bir derinlik ve genişlik içerir. Orhun Abidelerinin birçok yerinde "İgidmiş Kağan" deyimi geçer. O halde kağan milleti siyasî, askerî, iktisadî cihetlerden hem eğitiyor, (Ögel; 1982: 259-260) hem de bilgilendiriyordu. Nitekim Türk kağanını muhasebe yapmaya zorlayan bir güç olmamasına rağmen, Bilge Kağan abidelerde devletin bütün faaliyetlerine ait bilgi vererek döneminin muhasebesini yapıyordu.

Tüm bunlar gösteriyor ki takvim ve su kanalı gibi bilimsel ve teknik çalışmalar, Orhun Abideleri ile halka ve sonraki kuşaklara bilgi ve hesap veren devlet yönetimi, askerî ve ekonomik çalışmalar, Göktürkler zamanında da Türk toplumunda eğitim ve öğretim faaliyetlerinin yapılmakta olduğunu ancak; bu faaliyetlerin eğitim-öğretim kurumları ile mi aile büyükleri, yakın çevre veya bilginler vasıtasıyla mı yapıldığı hakkında net bir bilgi henüz günümüze aktarılamamıştır.

Sonuç olarak Göktürklerde fertlerin, resmî görevlilerin hatta hükümdarın "alp" ve "bilge" olması istendiğine göre, en azından insanları bilgili ve faziletli olmaya zorlayan bir içtimai terbiye sisteminin işlediği ortaya çıkarılabilir. Bu bütün Türk devletlerinde devam etmiştir.

5.2.C. Uygurlarda Eğitim - Öğretim

Uygurlar (745-840), Göktürklerden sonra Orta Asya'da kurulan Türk devletidir. Uygurların yerleşik haldeki kültürel gelişimi X. asra kadar devam etmiştir.

Uygurlarda eğitim ve öğretim serbest idi. Uygurlar bir münevver yetiştirme ekolü başlatmışlardı. Bu durumu şu misalden çıkarabiliyoruz: "Kubilay Han'ın büyük komutanı Ali Kaya, tarlada çalışırken küreği atmış "İnsan olan okumalıdır." diyerek, ilk derslerini dayısından almıştır." Uygur münevverleri, Çingiz Han devletinde hizmet gören Uygur yazıcıları (bitigci) çevrelerindeki bilgili, faziletli Uygur büyükleri tarafından yetiştirilmişlerdi (Ögel; 1982: 260).

Uygurlarda ilk olarak öğrenci ve öğretici sıfatlarına rastlanması da eğitim-öğretim faaliyetlerinin olduğunu teyit edici niteliktedir (Müller; çev. Himran; 1946: 98).

Uygurlarda yetişmiş olan bürokrat kişiler, Moğol devleti içerisinde mühim vazifeler ifa etmişlerdir. Öyle ki bu devlette yazışmalar Uygur dili ve yazısıyla

yapılmıştır (Çağatay; 1943: c.2, s.5). Dil ve kültür bakımından Uygurların, Moğollar başta olmak üzere kendinden sonraki dönemlerde gelen diğer Türk devletlerini hem etkilemiş olduğu hem de onlara pek çok alanda örnek olduğunu söyleyebiliriz.

Yenisey ve Orhun Abideleri ile ortaya çıkan Türk yazı ve dilinin daha da gelişerek uluslararası dil haline gelmesi Uygurlar döneminde olmuştur. Tam bin yılı aşkın bir süre Türkler ve çevredeki başka kavimlerce bu dil kullanılmıştır. Uygur yazı diliyle yazılmış Budizm ve Maniheizm ile ilgili dini metinler Turfan'da yapılan kazılarda ortaya çıkarılmıştır. Bu metinlerde Kutadgu Bilig'deki igidmek kavramına rastlanılmaktadır. Manaları çeşitlidir:

İgidmek: Birine mukayyet olmak, korumak (Alm. sorgen für).

İgidmek: Terbiye etmek, yetiştirmek (Alm. erziehen).

İgidmek: (çocuk, hayvan) büyütme, yetiştirmek (Alm. aufziehen), (Gabain ve Rahmatî ve Bang; 1934).

Burada dikkat çeken durum, Göktürkler döneminde beslemek manasına gelen igidmek fiilinin; yetiştirmek, terbiye etmek (eğitim), büyütme ve korumak manalarını kazanmasıdır. Elbette ki bunda Türk kültürel hayatının gelişmesinin de etkileri vardır. Zira gelişen sosyokültürel yapı dile de yansımış olmalı ki beslemek anlamındaki igidmek kavramı, anlamsal olarak zenginlik kazanarak eğitim alanını da bünyesine katmıştır.

Turfan Uygur metinlerinde igidmek fiilinin geçtiği cümleler, faziletli insan yetiştirmeye yönelik nasihatler muhteva etmektedir: "Oyulin avda bargda igidürcü, budunga yawlag saginçlari yog." (Evdeki çocuğa hiçbir zaman millete karşı bulunan kötü düşünceler yerleştirmeyiniz.) (Gabain vd. 1934: 35).

Bu yönüyle çocuğun mensubu olduğu devlet ve milletine karşı düşmanca bir tutum içerisinde yetiştirilmemesi, daha geniş anlamda vatan ve millet sevgisi aşılanarak büyütülmesi kastedilerek, Uygurlar döneminde de Türkler'in çocuklarını vatan ve milletine ait değer eğitimleriyle yetiştirdiği sonucuna varabiliriz.

Aynı kelimeye ihtimam göstererek eğitmek manasına şu metin parçasında da rastlıyoruz; "Könüllüg ucün gamay budunuy inca igüdür galti ög gan amrag" (Hakan için bütün tebâ bir anne bir baba gibi sevimlidir.) (Gabain vd. 1934: 35).

Burada da Hakan'ın, halkının tüm kesimlerini eşit görmesi ve Hakan'ın anne, babası ile halk eşit tutularak, halkına saygı ve sevgi göstermesi gerektiği vurgulanmıştır. Bu tutum ve davranışlar, bu dönemde de başta devlet yöneticileri olmak üzere toplumun

çeşitli kesimlerinde, değerler eğitimi alanında eğitim-öğretim faaliyetlerinin yürütüldüğü yargısına ulaştırabilmektedir.

Uygur metinlerindeki **igidmek** fiilinin manaları Türk devlet anlayışı ve hâkimiyet telâkkisine uygundur. Bu nasihatlerin benzerleri Kutadgu Bilig'de de vardır.

Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü'nde bu kelimenin yetiştirmek, beslemek, itina etmek şeklinde manaları verilmektedir (Caferoğlu; 1968: 90).

Karahanlılar devrine kadar Türk kültürü mühim gelişmeler göstermiştir. Büyük Hun Devleti çağından itibaren başlayan askeri sevk ve idare eğitimi aynı disiplin ve teşkilat anlayışı içerisinde devam etmiştir. Bunun yanında bozkır hayatının icabı hayvan bakımı ve terbiyesi, hayvanlardan elde edilen ürünlerden yiyecek ve çeşitli eşya imal etme, maden işleme alanlarında ustalaşmış imalatçı yetiştirme de tecrübi bir eğitimin olduğunu anlaşılır kılmaktadır. "Bilge" ve "Alp"lik vasıflarını taşıyan Türk ferdini (insan-ı kâmil) yetiştirmek için bir içtimâi terbiyenin varlığı da görülmektedir. Göktürk ve Uygurlarda yazılı belgelerle igidmek (eğitmek, terbiye etmek) kavramı ortaya çıkmış, bilhassa Uygurlarda hoca nezaretinde eğitim ve öğretim faaliyetlerinin olduğu tespit edilmiştir. Bu durum aslında Uygurlar döneminde sistematik bir eğitim-öğretim faaliyetlerinin yürütüldüğü ipuçlarını bizlere vermektedir.

Uygurlardan sonra kurulan Karahanlılar devleti çağı, buraya kadar hülasasını vermeye çalıştığımız Türk kültür gelişmesinin ve birikiminin patlama devri olmuştur.

Tezimizin esas mevzusu olan Kutadgu Bilig, Türk kültür tecrübesi ile bu çağda yazılmıştır. Kitabın adı "Mesut olma, saadetli olma, huzur içinde yönetme" bilgisidir. Kutadgu Bilig'deki nasihatleri ile Yusuf Has Hacib, bütün devlet görevlileri ile halkı eğitmek, onlara bilgi ve tecrübelerini aktarmak istemiştir.

Karahanlılardan sonraki Selçuklu çağı eğitim-öğretim (terbiye ve talim) bakımından dönüm noktası olmuştur. Daha önceki dağınık ve hususi eğitim ve öğretim faaliyetleri ilk defa plan ve programa bağlanmış, devlet himayesi altına alınmıştır. Bu duruma gelinmesinde Hunlarla başlayan; Göktürk, Uygur ve Karahanlı çağında daha da gelişen eğitim-öğretim (yetiştirmek, korumak, itina göstermek) faaliyetlerinin katkıları inkâr edilemez (Çağırın; 1995: 13).

ALTINCI BÖLÜM

6.1. Yusuf Has Hacib ve Eseri Kutadgu Bilig'de Eğitim-Öğretim

Şairin ellili yaşlarda bulunduğu bir sırada ve eserini 18 aylık bir uğraşın sonunda tamamlayıp hükümdara sunduğu bilinmektedir. Kutadgu Bilig, Türk edebiyatının ilk nasihatname özelliği taşıyan eseridir. Karahanlı Türkçesi ile yazılan ve Karahanlı hükümdarı Tabgaç Buğra Han'a sunulan Kutadgu Bilig, 85 bab ve 6645 beyitten oluşmaktadır. 1069-1070 yılları arasında yazıldığı bilinmektedir. “Mutluluk veren bilgi” anlamına gelen eser, insanı her iki dünyada da mutluluğa ulaştırmanın formüllerini içeren nasihatlerden oluşmaktadır. Şair, her ne kadar eserini hükümdara takdim etmişse de eserin idarecilerden halk kesimine kadar hemen hemen herkese hitap eden bir konu çeşitliliği bulunmaktadır. İçeriği ile de zaten sadece devlet yöneticilerine değil, toplumun neredeyse tüm kesimine hitap eden eğitici ve öğretici yönleri vardır.

Aruz vezni ile kaleme alınan beyitlerde şairin diyalog, hikâyeleştirme ve doğrudan öğüt verme metotlarını kullandığı görülür. Yusuf Has Hacib, eğitimciliğini şairliği ile birleştirebilmiş bir fikir adamıdır. Şiir türünden faydalanması görüş, düşünce ve bilgilerin kalıcılığını arttırmıştır. Duyarlı bir vatandaş olan Hacib, hem içinden çıktığı toplumu yaşadığı dönemde eğitmek hem de gelecekte Türk milletini en iyi şekilde temsil edebilecek nesillerin yetişmesi için kafa yormuştur. Bu anlamda o, Akyüz'ün de belirttiği gibi analitik karaktere sahip bir düşünür ve toplum mühendisidir (Akyüz; 2002: 30).

XI. yüzyıl Karahanlı Uygur Türklerinden Yusuf Has Hacib'in, Doğu Karahanlı Hükümdarı Tabgaç Buğra Han (Ebû Ali Hasan bin Süleyman Arslan) a atfen Türk dilinin Hakaniye (Çağatay) lehçesi ile alegorik-didaktik tarzda yazdığı ve Tabgaç Buğra Han'a takdim ettiği Türkçe eser olan Kutadgu Bilig, hem bir ahlâk kitabı hem de siyasetnâme özelliği taşıyan ilk eserdir. Eser genel ahlâkla ilgili hususların yanı sıra felsefî ahlâkın politik kısmı olan siyasetname özelliklerini de bünyesinde bulundurmaktadır (Kaya; 2012: 18).

Edebiyatımızın temel eserlerinden biri kabul edilen ve kendisinden sonra yazılacak pek çok eserin öncüsü olan Kutadgu Bilig, Türk dilinde aruz ile yazılmış ilk eser kabul edilmektedir (Yavuz; 2007: 37).

Yusuf Has Hacib, milli bünyenin iç kısmı üzerinde durmaktadır. O, milletin tarihine ve Türk fikir ürünlerine yakından vâkıftır ve sırası geldikçe bunlardan bol bol

yararlanmıştı. Türklerin sosyal teşkilatını yakından biliyordu. Gençliğinden beri Türk devlet teşkilatı içinde önemli görevler üstlenmiş ve belki de ölünceye kadar aynı teşkilat içinde çalışmaya devam etmiştir. Yusuf'un eseri ilk bakışta doğrudan doğruya devlet teşkilatıyla ilgili gibi görünürse de şair eserinde deneyimin verdiği bir olgunlukla, toplumu oluşturan bireyler ile bunların toplumdaki konum ve görevlerini saptamaya daha çok yer ayırmıştır. Toplumun genelinde gördüğü sorunları eleştirel bir bakış açısıyla ele almış ve sebep ile çözümleri üzerine bilgi ve tecrübelerini aktarmıştır.

Eserin esasını oluşturan "olgun insan" kavramı ve tanımının yanı sıra daha birçok erdem de açıklanır. Bunlar arasında her türlü bilgi edinmek, okumak, yazmak, güzel yazmak, "bütün" alfabeleri ve "bütün" dilleri bilmek, şiir yazmak, belagat, hesap ve geometri öğrenmek, astronomi bilmek, tıp bilmek, düş yorumlamak gibi devrin bilim dallarını oluşturan konular bulunduğu gibi; Türk çevresine has avcılık, kuşçuluk, ok atmak, çögen ve satranç oyunları gibi becerilere ait bahisler de vardır. Bazen bunların büyük kısmının tek bir kişide toplanması da istenmektedir. Yusuf, bunları bazen ayrı bir bilim dalı gibi nitelendiriyor ve bazen bunların sosyal hayattaki uygulamaları üzerinde duruyor. Bu yönüyle Yusuf Has Hacib'in ideal insan hedefinde bilgi ve beceriye sahip bir insan olmanın yanında ahlaki anlamda da kendini gerçekleştirmiş, milletine ve devletine faydalı bir birey olmaya yönelik bir insan eğitimini amaç edinmiştir.

Yusuf aydın ve düşünür bir şahsiyet sıfatıyla, kendi dönem ve çevresinde elde edilebilecek bütün bilgi ve fikirleri edinmeye çalışmış olduğu gibi, bunların bir kısmını bizzat elde etmiş olması da doğaldır. Zira bilgi ve tecrübelerini aktarırken pek çok bilgi ve fikirleri edindiğine dair izlere de rastlamaktayız.

Yusuf'un Arapça ve Farsça bildiği, İslam dünyasını ilgilendiren bilim dalları ve edebiyatları izlediği eserinin incelenmesinden kolaylıkla anlaşılacağı gibi, kitapta bu çevrenin eski Türk malzemesini oluşturan burkancılık kültür ve felsefesine de aşina olduğunu belirten işaretler eksik değildir (Arat; 2008: 26-27).

Onun yaşam öyküsü hakkında bildiklerimiz, Kutadgu Bilig'i okuyuculara sunmak amacıyla sonradan eklenmiş olan düzyazı ve uyaklı ön sözlerle verilen bilgiyle sınırlı kalmaktadır. Bunlardan anlaşıldığına göre, şair Balasagun = Kuz-Ordu'da (A ve C nüshalarını yazan kişiler bu ismi artık bilmiyorlar) doğmuştur. O, asil bir aileye mensup olup bilgisi, erdemi, züht ve takvasıyla toplum içinde en yüksek hürmet mertebesine ermiş bir kişidir. Eserini Balasagun'da yazmaya başlamış, sonra Kaşgar'a giderek orada tamamlamış ve Tavgaç Kara Buğra hanlar hanının huzurunda okumuştur. Hükümdar, şairin kalem kudretini takdir ederek ona iltifat etmiş ve yanına alarak ona,

"Has Hacib" unvanını vermiştir. Bundan dolayı adı Yusuf Has Hacib veya Yusuf Uluğ Has Hacib diye meşhur olmuştur. Üzerinde on sekiz ay uğraştığı eserini 462'de (1069-70) tamamladığına ve yazmaya başladığında elli yaşlarında bulunduğu bakılırsa, Yusuf 410 (1019) yılı civarında doğmuş olmalıdır.

Kutadgu Bilig'de Kut'u (saadet, ikbal, devlet) temsil eden Ay-Toldı ile Ukuş'u (akıl) temsil eden Ögdülmiş'in şahıslarında şairin kendisini betimlediğini söyleyebiliriz. Şairin dağınık veya toplu bir halde kendi ruhsal durumunu anlatan parçalar ile Ögdülmiş'in hayatının son zamanları karşılaştırılırsa, Ögdülmiş'in betimlenişinde de bir kez daha Yusuf'un kendisini bulmak mümkündür. Özellikle hayatının sonlarına doğru Ögdülmiş'in, kendisini sıkı bir nefis muhasebesinden geçirerek dünya işlerini bırakmak ve ibadetle meşgul olmak arzusu, eserinin sonunda şairin kendisi hakkında söylediği sözlere tamamen uymaktadır.

Yusuf, bu şekilde ideal bireylerden oluşan toplum ve devleti göz önünde canlandırmasının ardından, kendi devrinden acı acı şikâyet etmekte ve eserinde büyük bir meziyet olarak gösterdiği hareket ve düşüncelerin artık kalmadığını söylemektedir (bkz. beyit 6427-6428: "Eğer o vakit bunlar insandırlarsa, söyle bakalım bugünkü insanlar nedir? / Ey hakîm, eğer biz insansak, onlara şüphesiz melek demek gerekir.") Eserin kaleme alınmasındaki asıl amacın, insanları şairin düşündüğü ideal bir hayata kavuşturma olduğu açıktır (Arat; 2008: 27-29).

Eserin esasını oluşturan dört şey (neng) ile bunları canlandıran örnek şahsiyetler şunlardır (bkz. beyit 355-357): 1. Kün-Toğdı: Köni Törü (doğru kanun), 2. Ay-Toldı: Kut (mutluluk, saadet, ikbal, devlet), 3. Ögdülmiş: Ukuş (akıl) ve 4. Odgurmış: Akıbet (Hayatın Sonu) (Arat; 2008: 33). Yusuf Has Hacib'in ideal insan ve hayat düzeninde olması gereken kavramları, simgeleştirdiği sembollerle görebilmekteyiz. Bu kavramlar o kadar önemsenmiştir ki her biri eserde insan karakterinin adı olarak karşımıza çıkmıştır.

Kutadgu Bilig asıl olarak "D" harfiyle gösterilen bölümden başlar. Daha önceki parçalardan A parçası esere en son eklenmiş olan düzyazı tanıtım, B parçası esere daha önce eklenen uyaklı bir tanıtım ve C de esere eklenmiş olan babların fihristidir. Bu üç parçanın eserle doğrudan doğruya bir ilgisi yoktur.

6.1.A. Kutadgu Bilig'in (Düz Yazı Giriş) Bölümü'ndeki Tanıtımı

Bu kitabı yazan [20] Balasagun şehrinde takva sahibi bir kişidir. Fakat eserini Kâşgar [21] ilinde tamamlayıp Meşrik meliki Tavgaç Buğra Han huzuruna sunmuş [22] ve Buğra Han da yazarın değerini takdir ederek onu yükseltmiş ve ona kendisinin has hacibliğini vermek lütfunda bulunmuştur. [23] Bundan dolayı onun adı ve şöhreti Yusuf Ulu Has Hacib olarak [24] dünyaya yayılmıştır. Bu aziz kitap dört ulu ve önemli temel üzerine bina [25] olunmuştur. Biri doğruluk, ikincisi mutluluk, üçüncüsü akıl, dördüncüsü kanaat. [26] Yazar bunlardan her birine Türkçe bir ad vermiştir. Doğruluğa hükümdar Kün-Toğdı adını verip [27] onu padişah yerine tutmuş, mutluluğa Ay-Toldı adını verip vezir yerine [28] koymuş, akıla Ögdülmüş adını verip vezirin oğlu ve [29] kanaate de Odgurmış adını verip vezirin kardeşi kabul etmiştir. [30] Yine yazar kendi fikirlerini sualli cevaplı münazara tarzında, bunlara yükleyerek ifade etmiştir.

6.1.B. Kutadgu Bilig'in (Uyaklı Giriş) Bölümü'nde Tanıtımı

- 28 Çinliler ona Edebû'l-mülûk derler.
Maçinliler onu Enisü'l-memâlik diye adlandırırılar.
- 29 Bu Meşrik ilinin büyükleri buna
doğruca Zıynetû'l-ûmerâ derler.
- 30 İrânlılar buna Şahname derler,
Turanlılar Kutadgu Bilig diye anarlar.
- 54 Dikkatle bak; bu kitabı yazan kişi
insanlar arasında ileri gelen, hünerli bir kişiymiş.
- 55 Bu türlü faziletler ve meziyetlerle
kendini süslemiş ve mutlu bir hayat sürmüştür.
- 56 Doğruluk, hürmet ve zühde sahip olduğu gibi,
bir de takva sahibi, bilgili ve temiz bir kişiymiş.
- 57 Yaşadığı yer Kuz-Ordu iliymiş,
kendisi asil bir aileden olup dili de buna göredir.
- 58 O bir kitabını nazma çekip tamamlamış
ve doğduğu ilden ayrılmıştır.
- 59 Esasını yazıp düzenlemiş;
fakat bu manzûme son şeklini Kâşgar ilinde almıştır.

- 60 Okumuş bunu huzurunda meliğin
hanlar hanı Tavgaç Kara Buğra Han'ın.
- 61 Akıla karşı hürmet ve kalemin hakkıdır diye,
hükümdar ona çok itibar edip çok ihsanlarda bulunmuştur.
- 62 Ona bu Has Hacib ünvanını vermiş ve
onu kendi yakınları arasına almıştır.
- 63 Bundan dolayı ona hürmet ederler
ve kendisine doğruca Yusuf Has Hacib derler.
- 64 Yine bu kitabın içindekileri söyler;
bunu şu dört iyi temel üzerine kurar.
- 65 Bunlardan biri adalet olup doğruluk üzerinedir;
ikincisi devlet olup mutluluk ve ikbal demektir.
- 66 Üçüncüsü akıl olup ululuk ifade eder;
dördüncüsüyse kanaat ve afiyettir.
- 68 Adalete hükümdar Kün-Toğdı adını verir
ve onu melik yerine koyar.
- 69 Devletten Ay-Toldı ismiyle bahseder
ve bunu onun veziri sayar.
- 70 Akıla Öğdülmiş adını vermiş
ve buna da vezirin oğlu demiş.
- 71 Kanaate Odgurmış adını verir
ve buna da vezirin akrabası der.
- 75 Bu Türkçe beyitleri senin için düzenledim;
ey okuyucu, okurken unutma, bana dua et.

Türk kültür tarihinin önemli eserlerinden olan Kutadgu Bilig, Yusuf Has Hacib tarafından Kaşgar'da yazılıp Karahanlı hükümdarı Abu Ali Hasan b. Süleyman Arslan Hakan'a ithaf edilmiştir. Bu hakan, Tabgaç Buğra Kara Hakan olarak da geçer. Onun zamanında Kaşgar mühim bir kültür merkezi haline gelmiştir. 1069-1070 yıllarında ihtiyar saray nazırı (Tayangu) Yusuf Has Hacib Kutadgu Bilig'i, Kaşgarlı Mahmut Dîvân-ü Lügat-it Türk'ü bu zamanda yazmıştır.

Yusuf Has Hacib'in 1018 ya da 1019'da Balasagun'da doğduğu anlaşılmaktadır. Kültürlü bir ailedendir. Memleketinde fazileti ve takvasıyla temayüz etmiştir. Ayrıca Kutadgu Bilig'den anlaşıldığı kadarıyla Yusuf Has Hacib; Arap, Fars dili ve edebiyatı,

felsefe, tarih, matematik, astronomi, tıp alanlarında eğitim görmüş; içtimâî ve siyasi hayat konusunda gözlemlerde bulunmuş, tecrübeli, âlim bir zattır. Üstelik değişik beden ve zihin işlerinde; satranç, kuşçuluk, okçuluk, avcılık ve çevgen ile uğraşmıştır. Kaşgarlı Mahmut ile aynı devirde birbirlerinden ayrı olarak birbirlerini eserleriyle tamamlamışlardır. Yusuf Has Hacib, Kutadgu Bilig'i bir buçuk senede tamamlamış, hükümdar da kendisine "Has Haciblik" unvanını vermiştir.

Haciblik, Emeviler devrinde Sasani ve Bizans tesiriyle ortaya çıkan bir saray memuriyetidir. Endülüs Emevilerinde hükümdardan sonra en yetkili kişidir. Gazneliler ve Büyük Selçuklularda saray idarecisidir. Vezirden rütbesi aşağıdır, Karahanlılarda sarayda ve idarede büyük nüfuzu olan bir memuriyettir. Teşrifat ve yazı işlerini yürütmektedir. Askeri ve idari vazifelerle saray dışına gittikleri zaman yerlerini naibe bırakıyorlardı. Divan-ü Lügat-it Türk'te "Hacib" kavramının karşılığı olarak "Tayangu" kelimesi verilmektedir. Kelime manası "kapıcı", protokol müdürü demektir.

Kutadgu Bilig, bir siyasetname-pendname (nasihatname) kitabıdır. Bu tür kitaplar İslam devletlerinde hükümdarlara, devlet adamlarına yönetim konusunda bilgi veren, adil yönetimin esaslarını geçmişten misallerle destekleyerek gösteren eserlerdir. Halkın yararı, huzuru ve devletin uzun ömürlü olmasının incelikleri anlatılır. Kutadgu Bilig içerisindeki bilgiler bütün insanların saadete kavuşmasını hedeflemiştir. Bu bakımdan nasihatname dışında ahlaki terbiyeye de haizdir. Kutadgu Bilig'in mühim hususiyetlerinden biri de İslam'dan önceki Türk kültürünün derin izlerini taşımasıdır. Kutadgu Bilig'in nasihat olarak anlatılan her hikâyesinde eski bir Türk büyüğünün vecizeleri "ne diyor, dinle!" diye tanık olarak nakledilmektedir.

Kutadgu Bilig, Türklerin daha çok fikir hayatı, içtimai hayatı ve manevi temellerini anlatır. İlk bakışta bir devlet teşkilatı kitabı gibi görünse de muhteviyatında devrin hayat felsefesi, içtimâî yapısı, Türklüğün asli kıymet ölçüleri, İslam kültür unsurları da vardır. Hatta İslam kültür dairesine girmiş Türk devletlerinde, Orta Asya Türk kültürünün tesir derecesini de görmek mümkündür.

Eserin adı iki Türkçe kelimedenden meydana gelmiş bir tamlamadır. Tamlanan Bilig kelimesi "bilgi" demektir. Kut ise "saadet, talih, baht" manalarına gelmektedir. Divan-ü Lügat-it Türk'te "Kut"un Arapça "devlet" kelimesi ile karşılandığı görülmektedir. Devletin hakiki ve mecazi manaları düşünülünce "saadet, ikbâl, devlet (siyasi otorite)" olduğu görülür. O halde kitabın adının karşılığı "Saadet Veren Bilgi" olduğu gibi "Devlet Kılan veya Devlet Yapan Bilgi" de olabilir.

Yusuf Has Hacib; Karahanlı döneminin büyük bir Türk, Sosyal-Psikoloji uzmanı olarak eserini yazmıştır. İnsan hayatının manasını fert-fert, fert-cemiyet, fert-devlet münasebetleri ile bu alandaki felsefesini de kitapta görmek mümkündür.

Yusuf Has Hacib eserinin yazılışında karşılıklı konuşma tarzını kullanmış; insandaki adalet, devlet, kanaat ve akıl gibi dört meziyeti ele almış, bunları şahsiyetleştirerek birbirleriyle konuşturmuştur. Bunlar aynı zamanda eserin yükseldiği dört ana temel olmuştur.

1. Doğru Kanun (Köni Törü)= Kün Togdı (Hükümdar)
2. Saadet (Kut)= Ay Toldı (Vezir)
3. Akıl (Ukuş)= Öğdülmiş (Vezirin oğlu)
4. Hayatın sonu (Akibet)= Odgurmuş (Zahid)

Yusuf Has Hacib her bin altın kıymetindeki nasihatlerini Kün Togdı, Ay Toldı, Öğdülmiş ve Odgurmuş adlı kahramanlarının dilinden vererek eserini sıkılmadan okunulacak akıcılığa kavuşturmuştur (Kafesoğlu, 1970: 1-38; Köprülü, 1983: 281-298; İnan, 1970: 112; Kahramanlıoğlu, 1970: 130; Genç, 1981: 66; İslam Ansiklopedisi, 1955 isimli kaynaklardan hülasadır).

6.2. Kutadgu Bilig'de Çocuk ve Çocuk Eğitimi

Eğitim, insanlar için doğumdan ölüme kadar davranışlarda müspet (umumi temayüle uygun) değişiklikler kazanma vetiresini ifade eder. Eğitim (terbiye), insanları birbirlerine kavuşturmak için ortaya çıkmıştır. İnsanları ve kitleleri eğitmek de akıl ve hikmet sahibi kişilerin görevidir (Aydın; 1985: 635-640).

İnsan davranışlarında istendik yönde, önceden belirlenen hedef davranışlara ulaşmak amacıyla eğitim-öğretim faaliyetleri yürütülmektedir.

Yusuf Has Hacib de böyle bir mükellefiyet hissederek Kutadgu Bilig'i yazmış, insanları müspet davranış sahibi olmaya yönlendirmek istemiştir. Çağının görgü ve nezaket kurallarının gerektirdiği davranışları en üst makamdakinden en alt makamdakine kadar kazandırarak; fertlere şerefli ve haysiyetli bir kişilik, topluma ise otokontrol sağlamak istemiştir. Karşılıklı olarak insanlarda birbirine karşı saygı ve sevgi oluşacak, böylece Yusuf Has Hacib'in ideal toplumu meydana gelecektir (Çağırın; 1995: 17).

Huzurlu ve mutlu bir cemiyet hayatı oluşturmak için Yusuf Has Hacib'in Kutadgu Bilig'deki sözleri, şifalı su damlaları gibi günümüzde de ehemmiyetini korumaktadır (Gülensoy; 1970: 157).

Eğitim kelimesi ilk olarak Orhun Abidelerinde "igid-" şeklinde görülmektedir. Abidelerde igidmek fiili sanki Göktürk kağanının bir sıfatı gibidir, beslemek manasındadır: "Ödsig, ötülüg, küçigidmiş alp kaganına yangıldı." (Seçkin, muhterem, güç beslenmiş olan kahraman, kağanına ihanet etti.) (Ergin; 1983: 69). "Eçim kagan olurupan Türk budunug yiçe itdi igidti." (Amcan kağan oturarak Türk milletini tekrar tanzim etti, besledi.) (Ergin; 1983: 22).

Uygurlar çağında da igidmek fiili aynı şekilde devam eder ancak manası genişlemiştir: Yetiştirmek, beslemek, bakmak, itina, mukayyet olmak, terbiye etmek, büyütmek (Caferoğlu, 1968: 260; Gabain vd. 1934: 35).

Kutadgu Bilig ile aynı çağda yazılmış olan Dîvân-ü Lügat-it Türk'te ise igidmek fiili şu şekil ve manalardadır:

ikidh- : Terbiye etmek, eğitmek, yetiştirmek;

ikit- : Büyütmek, yetiştirmek, terbiye etmek (Atalay; c.1 1939, c.2 1940, c.3 1941, c.4 1943).

Şairin sembolik kişiler aracılığıyla görüş, düşünce, açıklama, bilgi, öneri ve öğütlerini ortaya koyduğu görülür. Eser, üzerinde pek çok çalışma yapılabilecek nispette genişlik taşımaktadır.

Çalışmamızda "Kutadgu Bilig'de Çocuk ve Çocuk Eğitimi" konumuz kapsamında söz konusu beyitler tespit edilerek, bu beyitler aracılığıyla şairin yaşadığı dönem ve gelecek kuşaklar için çocukların eğitimleri, özellikle de değer eğitimleri hakkında görüş, düşünce ve öğütler incelenip değerlendirildi. Bu noktada çalışma ile ulaşılmak istenen amacın, geçmişte kalmış ancak geleceğe ışık tutan bu eserden istifade etmek olduğunu belirtmek gerekir.

"Eserin içine girip, zevkine varacak kadar sabır ve sebat edenler; şüphesiz Kutadgu Bilig'i yalnız yazıldığı devir içinde değil, bugünkü şartlar içinde de seveceklerdir. Yusuf Has Hâcib'in beşeri meseleleri ele alış tarzı ve bunu yaparken gösterdiği samimilik hâlâ gönüllere hitap etmekte ve insanı düşündürmektedir (Arat; 2008: 31)."

6.2.1. Akıllı Olmak

Değerler eğitimi açısından Kutadgu Bilig'de üzerinde önemle durulan kavramlardan biri de akıl ve aklın eğitimidir. Yusuf Has Hacib akılı; kişiyi derece olarak yükseltip yücelten ve şükredilmesi gereken bir erdem olduğuna vurgu yaparak (B.356, 1250, 1841-1842), akıllı kişinin bütün arzularına kavuşacağına değinmiştir (B.1253, 1764-1769). Bunun yanında kişinin çalışmakla akılı elde edemeyeceğini, aklın doğuştan Allah tarafından kullarına verilen bir erdem olduğu vurgulanmıştır (B.1682, 1818, 1825-1829, 1872-1873).

Aklı kullanan kişinin sadece kendisi için değil, bulunduğu tüm mevkilerde çevresine de yarar sağlayacağı bir gerçektir. İşte bu nedenledir ki çağımız eğitim-öğretim ortamında çocuklarımızı eğitirken; aklını kullanan, sorgulayan, eleştiren, muhakeme eden, merak edip bu merakını gidermek için araştırıp bilgiye ve doğruluğa kendisi ulaşan bireyler yetiştirmek esas gayemiz olmalıdır.

Devlet yönetiminde de akıllı kişilerin buldukları mevkide; yerinde ve doğru kararlar alacağı (B.1770, 1771), bu sayede hem halkın hem de daha üst kademedeki yöneticilerin huzur ve refaha kavuşacağı belirtilmiştir (B.1772-1774). Aklını kullanan bireyler, eserimize göre pek çok sorunlara çözüm üretebilme yeterliliğine sahip ise; geleceğimizin mimarı çocuklarımızın aklını her zaman ve her durumda etkin olarak kullanmalarının eğitimi, çok daha önemli hale gelmektedir. Akıllı kişi; bilgisi, ölçülü davranışları, iyi huylu tavırları sayesinde kendisi ve çevresine fayda sağlayacağından övgüyü ve mutluluğu da hak etmektedir (B.1775-1778, 1837-1838). Öyleyse çocuklarımızın eğitim sürecinde, aklını doğru yolda ve verimli bir şekilde kullananların ödüllendirilmeleri, bu fikre uygundur.

"Tanrı yaratırken, akıl ve gönül ihsan ederse, / Çocuk bilgi için tam bir sermaye elde etmiş olur." (B.1818, 1819), beyitlerinde belirtildiği üzere akıllı ve öğrenmeye istekli kişi bilgiye ulaşmak için yeterli donanımına doğuştan sahip demektir. Bu şekilde bilgiyle donatılan insanın memleketi için de büyük faydalar sağlayacağı (B.1820, 1844) bunun aksine aklını kullanmayan insanın da insanî erdemlerden yoksun kalacağı ve inandırıcılığını dahi kaybedeceği vurgulanmıştır (B.1831, 1846).

Aklın aziz ve değerli olduğu, bunun için de insan vücudunda en üst yer olan başta olduğunu (B.1835, 1836) belirten Yusuf Has Hacib; insanı karanlık bir eve benzeterek, aklın bir meşale gibi aydınlattığına (B.1840, 1861), akılsız insanın ise ölü

gibi olacağına değinmiştir (B.1839, 1860). Aklın kör için göz, ölü için can, dilsiz için söz olduğu belirtilmiştir (B.1861).

Yusuf Has Hacib eserinde Teşhis (Kişileştirme) sanatını da kullanarak akıllı bir insan gibi tarif etmiştir. Akıllı tarifiyle aslında akıllı kişinin özelliklerini bizlere tek tek sıralamıştır. Akıllı tarifiyle akıllı kişinin özellikleri olarak, hareketinin doğru ve itibarının büyük olduğunu, yüzü ve şeklinin güzel olduğunu, daima genç ve dinç olduğunu, her türlü iyiliğe geçit verdiğini, sakin bir doğaya sahip olduğunu, bütün canlılara şefkat gösterdiğini, bulunduğu ortamda düzeni sağladığı ve sözünün dinlendiğini, insanlar için faydalı, sevimli ve sıcak yüzlü birisi olduğunu, ileri görüşlü olduğunu, karmakarışık problemlere dahi çözüm üretebildiğini, çok boyutlu düşünebildiğini, zamanında sorunlara çözüm üretebildiğini belirterek akıllı insanın pek çok yararına değinmiştir (B.1850-1858). Eğitim-öğretim ile çocuklarımıza kazandırmak istediğimiz davranış örüntüleri de bunlar değil midir? Çağımızda ve gelecekte kendisinin, millet ve devletin hatta dünyanın pek çok sorunlarına çözüm üreten bilgi ve donanımının yanında; çevresine şefkatle bakan, insancıl bir duyarlılığa sahip bireyler yetiştirmek eğitim ve öğretim sürecinin en önemli gayelerinden birisi değil midir?

Akıllı akıla der ki: "Ey arkadaşım, sen işlerimi düzelten ne iyi bir arkadaşsın." (B.1862) şeklinde betimlenen aklın; insanı doğru ve dürüst bir karaktere büründüreceği ve insanı tüm hileliklerden uzak tutacağı belirtilmiştir (B.1863, 1866).

Akıllı kişinin tavır ve hareketlerinin yıllarca makul kalacağı, doğru bir karakter ve yumuşak bir üsluba sahip olacağı, sakin, dayanıklı ve sabırlı olacağı, işe dikkatle bakıp sükûn ile ele alacağı, aklın kendisinin genç, akıllı kişinin tavrının yaşlılar gibi olgun olacağı bahsedilmiştir (B.1865-1870).

Akıllı kişinin küçüklüğünün sevimli, yaşlılığının ise sakin olduğu, akıllı bireyin alçakgönüllü ve etrafına faydalı olduğu aktarılmıştır (B.1871).

Görüldüğü üzere akıl denilen erdem, hem eğitim boyutunda hem de öğretim boyutunda bireyin en önemli ihtiyacı, sermayesidir. Bu nedenle her fırsatta akıllı doğru ve yerinde kullanmanın güdülemesi ve eğitimi hiçbir zaman göz ardı edilemeyecek kadar hayattır. Çağımızda çocuk ve gençlerimize hem eğitim-öğretim ortamında hem de günlük hayatta akıl ölçülerinde davranmalarını telkin ederken, Yusuf Has Hacib'in yüzyıllar öncesinden belirttiği kapsamlı akıllı birey tarifi, bizlere yol gösterici olmaktadır.

6.2.2. Bilgili Olmak

"Tanrı kime akıl, anlayış ve bilgi verirse, / O bütün arzularına ulaşır." (B.1253). Beyitte aklın yanında bilgi ve anlayışa sahip insanın, bütün arzularına ulaşacağı belirtilmiştir. Çocuklarımıza eğitim ve öğretim aşamasında erdem ve bilginin öğretilmesi ve onların devamlı takip altında tutulmasını, çocuklarımızın da bu sayede ülkede iyi mevkilere ulaşabileceği, aynı zamanda bilgi ve edebın çocuklarımızın hem dünya hayatlarında hem de eserimize göre ahiret hayatlarında onlar için fayda sağlayacağı fikrine ulaşıyoruz (B.1489, 4506).

Eğitim-öğretim sürecinde etkili ve çabuk sonuçlar alabilmemiz çocuklarımızın o öğrenme için yeteri hazır bulunuşluk düzeylerine bağlıdır. Piaget'in Zihinsel Gelişim Dönemlerini incelediğimizde Duyusal Hareket (0-3 yaş), İşlem Öncesi (3-7 yaş), Somut İşlemler (7-11 yaş) ve Soyut İşlemler (11 yaş ve üzeri) dönemlerini kapsamaktadır (Komisyon; 2010: 18). Görüldüğü üzere aslında eğitim ve öğretim adına bir şeyler katabileceğimiz kritik dönemler ağırlıklı olarak bebeklik ve çocukluk dönemleridir. Yusuf Has Hacib de bilginin küçük yaşta öğretilmesi gerektiğini, bu şekilde çocukların hayatta başarılı olacağını, öğrendikleri bilgilerin kalıcı olacağını yüzyıllar öncesinden bizlere aktarmıştır (B.1493, 1495). Tabi, her öğrenci bilgiyi öğrenme sürecinde doğası gereği aynı yönlendirmelerle güdülenemez. Eserimizde gerektiğinde çocuklara bilgi öğretilmesi sürecinde zorlama yapılabileceği aktarılmıştır (B.1494). Yaşanılan her dönemde olumsuz olarak algılanabilecek davranış kalıplarından bazıları: kötü huy, inatçılık, yalancılık ve cimriliktir. Bu tür olumsuz davranışların aslında insana bilgisizlikten geldiği belirtilmiştir (B.1667-1669). Aklın doğuştan Allah tarafından insanlara verilen bir ihsan olduğu belirtilirken, akıl dışında bütün erdemleri kişi hayatta sonradan öğrenir ve bilgisiyle itibar kazanır (B.1679-1683, 1872-1873, 4021-4022).

Akıllı, bilgili ve iyi huylu kişilerin; bulunduğu her kademedede yüksek mevkilere gelebileceği, hem devlet kademesinde hem de sosyal hayatta nüfuz sahibi olabileceği, çevresindeki herkes tarafından saygı duyulup sevineceği, düşmanlarının zamanla yok olacağı, devlet ve milleti için büyük faydaları olacağı vurgulanmıştır (B.1764-1775).

"Akıllının işi hep ölçüye göre biçilir; / Bilgisizin işiyse hep gelişigüzel kesilir." (B.1777). Bu nedenledir ki Tanrı kulunu yükseltmek istediğinde ona bilgi kapısını açar, bilgili insan hayatta mutlu olur ve mutluluğu da aslında hak etmiştir (B.1778, 1813-1814). İnsanın bilgiye ulaşması için akli ve bilgiye ulaşma isteği, gönüllülüğü olmalıdır.

Bu sayede insan, günden güne gelişim gösterip memleketi için faydalı olur (B.1818-1820, 1824-1825, 1841).

İnsanoğlunu hayvanlardan ayıran ve doğruluk yolunda başarılı kılan erdemlerden biri de bilgisidir (B.1842-1846, 4638-4639).

Görüldüğü üzere insanı diğer canlılardan ayıran en önemli özelliği akıllı bir varlık olmasıdır. Aklını kullanan varlık olan insan, dünyada hâkim bir güç olabilmesi için bilgiye ulaşması ve onu kullanabilmesi gerekir. Özellikle çağımızın bilgi çağı olduğu göz önünde bulundurulursa bilginin, insanlık ve dünyanın gelişimi için vazgeçilmez bir kavram olduğu ortaya çıkmaktadır. Yüzyıllar öncesinden Yusuf Has Hacib, kendi çağını aşır geleceğe ışık tutuyormuşçasına bilginin önemi ve yararlarına bu derece vurgu yapıyor olması, bizler için de dikkat çekici bir husustur. Çocuklarımızın hem kendi gelişimini sağlayabilmesi hem de dünyaya faydalı birey olabilmesi yolunda bilgi, en önemli araçlardan birisidir. Bunun içindir ki çocuklarımızın karşılaşılabileceği çeşitli problemler karşısında, kendi çabasıyla bu problemleri çözmeye yönelik bilgiye ulaşmalarının ve bu bilgiyi problemlerinin çözümünde etkin bir araç olarak kullanmalarının eğitimi mutlaka verilmelidir.

6.2.3. Büyüklerimize ve Devlet Büyüklerine Saygılı Olmak

Çocuklarımıza eğitim sürecinde kazandırmamız gereken önemli davranışlardan birisi de dünyada hangi varlık ya da makama sahip olurlarsa olsunlar kibirlenmemeleri, iyilik yapıp kötülükten uzak durmalarıdır. Akrabalık ilişkilerimizi sıcak tutup büyük ya da küçük ayrımı gözetmeksizin gönüllerini almalı, onları kırmamalıyız (B.1327, 1330).

"Eğer gün gelir de hükümdar seni isterse, tavır ve hareketini düzelt, hizmet ve hürmette kusur etme. / Tanrı buyruğuna çok itaat et; hükümdara hizmet et, ona gönülden bağlan." (B.1504, 1507). Bu sözle aslında Yusuf Has Hacib, sadece kendi büyüklerimize ve yakınlarımıza değil, devlet büyüklerimize karşı da saygı ve hürmet göstermemizi istemektedir. Bu sayede kişinin, yüksek mevkilere ulaşabileceğini; milleti, devleti ve yöneticileri için büyük faydaları olacağını belirtmiştir (B.1652-1654, 1687-1688, 1692-1694).

Kutadgu Bilig'e göre: Hükümdar Kün-Toğdı, hizmetindeki Ögdülmiş'i sınavı bazen itibar gösterip yükseltmesine bazen de sert davranıp itibarını kırmasına rağmen Ögdülmiş'in dürüstlük, çalışkanlık ve sadakatinde hiçbir olumsuzluk olmadığı için hükümdar onu kendisine yakın tutmuştur (B.1716-1721).

Öğdülmiş babası Ay-Toldı'nın ölümünden sonra babası için yemek yedirtip, hayır işler yapmıştır (B.1564). Böylece ebeveyni öldükten sonra bile Öğdülmiş onlar adına çevresine ikram ve yardımda bulunarak, başkalarının ebeveynini güzel söz ve hayır duaları ile yâd etmesini sağlamıştır. Baba ve anneyi hoşnut edip onların rızalarını almanın, onlara hizmet etmenin çocuğa büyük faydalar sağlayacağına, onların nasihatlerini dinlemenin ve dualarını almanın evladın mutluluğuna ve yüksek mevkilere ulaşmasına vesile olacağı belirtilmiştir (B.1568-1569, 1802-1803).

Büyüklerimize hizmet edip sözlerini dinlemeli, ulu orta söz söylememeli, her ortamda usulüne göre hareket etmeliyiz. Büyüklerimize saygı gösterip itibarlarını korumamız, büyüklerin muhterem olduğu ve bir ortama geldiklerinde ayağa kalkmamız, onlara hizmet etmemiz gerektiği; böyle bir gencin hayatta merhaleleri başarıyla geçeceği, mutluluğa ulaşacağı aynı zamanda da büyüklerin de küçüklere aynı saygı ve ilgiyi göstereceği vurgulanmıştır (B.4041-4043, 4051-4054, 4174-4180, 4304).

Yusuf Has Hacib, evlatların anne ve babalarına karşı saygısızlığından da yakınarak, ebeveynlerinin yaşlılıklarında evlatları tarafından sıkıntıya uğramalarını şu beyitlerde dile getirmiştir:

"Kalpler haram ile çok fazla karardı; / Ey oğul, helali nerede arayıp bulmalı (B.6461).

Oğul babaya babalık eder, / Oğul bey, babaysa kul oldu (B.6485).

Oğul-kız babaya hürmetini bıraktı; / İhtiyar kelimesi insana hakaret sözü oldu (B.6491)."

Tüm bunlar gösteriyor ki çocuklarımıza daha küçük yaşlardan itibaren aile, akraba ve çevresindekilerle saygı, sevgi çerçevesinde uyumlu ve sürekli bir ilişki yürütmelerinin eğitimi verilmelidir. Zira unutulmamalıdır ki çocuklarımız büyüklerine saygı duyarak, onların deneyim ve desteklerinden faydalanabilir; küçüklere de sevgi ve hoşgörüyü yaklaşıyor, onların sevgi ve ilgisini kazanabilirler. Böyle bir insan hem sosyal anlamda toplumda aranan ve sevilen bir şahsiyet olacak hem de psikolojik anlamda saygı duyulma ve sevilme gibi benlik ihtiyaçlarını karşılayarak öz benliğini geliştirecektir. Sağlıklı ve dengeli insanın beden, ruhen ve sosyal anlamda iyi ve yeterli durumda olan birey olduğu düşünülürse; çocuklarımız fizyolojik, psikolojik ve sosyal alanlarda bu temel ihtiyaçlarını karşıladıkları ölçüde, sağlıklı ve dengeli birey haline dönüşebilirler.

6.2.4. Cömert Olmak

Cömertlik; kültürümüzde övülen bir özelliktir ve çocuğa da tavsiye edilmektedir. Gerçekten cömert insan, yaptığı iyiliğin karşılığında teşekkür bile beklemez, beklediği tek şey yaptığı yardımın işe yaramasıdır. O, verdiği zaman daha özgürleşir, daha bilgeleşir; çünkü vermenin bir hizmet olduğunu bilir, diğerleriyle anlamlı bir ilişki içinde olan insanların birbirlerine hizmet etmesi gerektiğinin bilinci içinde verir (Cüceloğlu; 1999: 78).

Kutadgu Bilig cömert insanı; gözü tok, başkaları üzerinde tuz-ekmek hakkı olan diye tarif etmiştir (B.1191).

Malını insanlara dağıt, yedir ve içir; / Mal seni kullanacağına, sen onu kullan (B.1192). İnsana hayatta maldan ziyade esenliğin gerekli olduğunu, başı ve vücudu sağ olduğu müddetçe her arzusuna bir insanın kavuşabileceğini bize aktararak, cömert olmamız gerektiği vurgulanmıştır (B.1193-1194).

Yusuf Has Hacib, insaniyet dediği tarifinde: İnsanlara iyilik edip çokça yiyecek ikramı ve giyecek yardımında bulunmamız gerektiği, bunun yanında başkalarının ayıplarını da açmayıp tam tersi ayıplarının üstünü örtmemiz gerektiğini belirtmiştir (B.1328, 1636).

Günümüz eğitim-öğretim ortamında ve günlük hayatta çocuklarımıza kazandırmak istediğimiz davranış örüntülerinden birisi de onların çevrelerine karşı duyarlı, yardımsever bir kişilikte olmaları değil midir? Ancak böyle bir dünya daha yaşanılabilir bir dünya haline gelebilir. İnsanlardan bir kısmının bolluk ve refah içinde yaşarken, çok uzağında olmayan başka insanların yoksulluk ve sefalet içinde olmaları hiçbir insanî erdemliliğe uygun düşmemektedir. Nitekim Yusuf Has Hacib, insan için kötü ve faydasız olan şeyler arasında: kötü doğalı ve inatçı olmak, yalancılık ve cimrilik davranışlarını görmüş ve bu üç olumsuz karakter özelliğinin insana aslında bilgisizlikten geldiğini belirtmiştir (B.1665-1669).

Cimrilikten daha kötü başka ne var; / Cimri toplar, yiyemez ve malı arkada kalır (B.1672).

Bunun yanında cimri insanın, büyük bir hırsla mal biriktirme gayesi içerisinde yaşayıp başkalarına yardımda bulunmadığını ancak; en sonunda biriktirdiği onca malın kendisine de fayda sağlamayıp, öldükten sonra mallarının başkaları tarafından harcanacağı belirtilmiştir (B.1673-1675).

Eğer bir insan, çevresindeki kişilerin kendisini sevmesini, iyi ve kötü günlerinde yanında olmalarını istiyorsa; onlara ikramlarda bulunmalı, güler yüzlü davranmalıdır (B.4219, 4220, 4222).

Günümüz dünyasında da pek çok iç ve dış savaşların temelinde, insanların bencil tavırları ve doymak bilmeyen hırsları yer almaktadır. Bir cephe doymak bilmeyen bir hırsla ve var gücüyle daha fazlasını isterken, başka bir cephedekiler zulüm ve sefalet altında hayatta kalabilmenin mücadelesini vermektedirler. Hâlbuki cimrilikten sıyrılıp diğer insanlara yardımda bulunmak ve onların güvenini, sevgisini kazanmak hem daha kolay hem de insanlığın erdemliliğine daha uygun düşmektedir.

Bunun içindir ki küçük yaşlardan itibaren çocuklarımıza cömert olma eğitimini vererek onların diğer insanlarla empati kurmalarını, paylaşımda bulunmalarını sağlamalıyız. Böyle bireylerden oluşan bir toplum hem daha insanî ölçütlerle birbirleriyle bütünleşecek hem de toplumsal huzur ve barış temin edilecektir.

6.2.5. Çalışkan Olmak

Aylak olma, başıboş dolaşma, kendi kendine koşma; / İşinde, sözünde dürüst ve mülayim ol (B.1505).

Kutadgu Bilig; bizleri her fırsatta çalışkan olmaya teşvik ederek gece dahi erkenden yatıp miskinlik yapmamamız gerektiği, sabahleyin ise erken kalkarak daha mutlu olacağımızı vurgulamıştır (B.1506).

Kutadgu Bilig'e göre Ögdülmiş devlet idaresinde kanun, erkan ve iç hizmeti başarıyla yerine getirerek, bütün görev ve sorumluluklarını yerinde ve zamanında uygulayarak, hükümdarın her zaman yanında işlerine koşarak ve işlerini dürüstlükle yerine getirerek; hükümdar tarafından takdirle karşılanmış ve hükümdar Ögdülmiş'e değer vererek onu ülkede yüksek mevkilere getirmiş, Ögdülmiş'in şöhreti dünyaya yayılmış ve bütün ülkede kabul gören büyük bir şahsiyet haline gelerek mutluluğu günden güne artmıştır (B.1641-1644, 1687-1688, 1692-1694, 1723, 1751).

Yusuf Has Hacib bu emsalleri bizlere sunarak, bizlerin de işlerimizi dürüstlük içerisinde ve çok çalışarak yerine getirmemiz gerektiği vurgusunu yapmış, tembellik ve miskinlikten uzak durarak daha mutlu yaşayacağımıza değinmiştir. Nitekim:

İnsan ihmalkâr olursa yürürken ölür; / İhmalkâr olmazsa dileğine erer (B.2393).
Görüldüğü üzere bu beyitte de ihmalkârlıktan, umursamazlıktan uzak durmamızı söylemiştir.

Kişinin erkenden kalkıp yapacağı işlere hazır bulunması gerektiği, sözlerinde ve hareketlerinde mütevazi olması gerektiği, her işi süratle ve vaktinde yapıp, işine dikkatini vermesini ayrıca kişinin gözünün ve kulağının tetikte olması gerektiği vurgusunu da yapmıştır (B.4039-4040).

Geçmişte olduğu gibi günümüz bilim ve teknoloji çağında da dünyanın refah düzeyi en yüksek ulusları aslında işlerini disiplinle yürüten çalışkan uluslarıdır. Bilim ve teknolojiyi üretilip dünyaya pazarlayan devletler hem ekonomik anlamda hem de siyasi anlamda dünyaya hükmetmektedir. Bu nedenle gelişmiş devletler eğitim-öğretime büyük kaynaklar ayırmakta ve yurttaşlarını her fırsatta üretime teşvik etmektedirler.

Bu anlamda çocuklarımızı çağın gereklerine göre yetiştirmek istiyorsak onlara Yusuf Has Hacib'in yüzyıllar öncesinden göstermiş olduğu davranış örüntülerini kazandırmalıyız. Çocuklarımız yaş ve gelişim özellikleri dikkate alınarak akşamları vaktinde yatıp sabahları erken kalkan disiplinli ve düzenli bir yaşam alışkanlığı kazanmalıdır. Çocuklarımıza kazandırdığımız düzenli yaşam ve güne erken başlama alışkanlıklarının avantajını kullanarak, eğitim-öğretim sürecini bu geniş zaman aralığına yaymalıyız. Ödev ve sorumluluklarını zamanında yerine getirmeleri, her işini severek büyük bir bağlılık ve dikkatle yapmaları sağlanmalıdır. Boşa zaman geçirmeyip her zamanını faydalı ve severek yapabileceği bir etkinlikle doldurmalı, işlerini olabildiğince verimli bir şekilde yaparlarken aynı zamanda doğruluk ve dürüstlükten de asla taviz vermemeleri bilinci çocuklarımıza kazandırılmalıdır. Pek çok erdemli davranışa olduğu gibi çalışkan olma edimine atalarımız son derece önem vermiş olup dilimize de bu konuyla ilgili pek çok atasözleri yerleşmiştir. Bunlardan bazıları: "Ağustosta beyni kaynayanın, zemheride kazanı kaynar.", "Akan su yosun tutmaz.", "Bakan yemez, kapan yer.", "Çalışan kazanır.", "Doyuncaya kadar değil, ölünceye kadar çalış.", "Gençlikte para kazan, taş taşı; kocalıkta kur kazan, ye aşı.", "İşleyen demir ışıldar." (Yurtbaşı; 2003: 43). Çalışkanlığa bizleri teşvik eden onlarca atasözümüzden bunlar sadece birkaçıdır.

Öyleyse çalışkan olma ve üretken olmanın eğitimini daha küçük yaşlardan itibaren çocuklarımıza kazandırmalıyız ki hem kendileri çağın gerisinde kalmasın hem de toplumda kabul gören bir statü ve kişiliğe kavuşsun. Mustafa Kemal Atatürk'ün: "Hayatta en hakiki mürşit ilimdir." sözünü düstur edinerek, çocuklarımızı aklın ve bilimin rehberliğinde daha çok ve verimli çalışmaya ve üretken olmaya yönlendirecek eğitim-öğretim sistemi ve donanımları sağlanmalıdır. Zira dünyada milletler, bilim ve teknolojiye yarış halindedirler ve bilime, teknolojiye sahip olup kullanan milletler de

dünyada söz sahibidirler. Millet olarak muasır medeniyetlerin üzerine çıkmak gibi bir gaye taşıyorsak bunun yolu çalışmaktan, üretmekten ve bu doğrultuda hazırlanmış eğitim-öğretim süreci ve donatılarından geçmektedir.

6.2.6. Çocuk Eğitimi

Yusuf Has Hacib çocuklara, büyüklerinin tecrübe ve bilgi bakımından kendilerinden daha üstün olduklarını (B.186), bu yönüyle de büyüklerimizin öğütlerinin ve çocuklarına gösterecekleri doğru yolun onlara altın ve gümüş bırakmaktan daha faydalı olacağına ve mutluluk getireceğine değinmiştir (B.188-190, 1339-1341). Bunun yanında Yusuf Has Hacib, adalet ve kanunun üstünlüğü konusunda da hiçbir ayırım yapılmaması gerektiği, kanunlar karşısında kişinin yakını hatta çocuğu dahi olsa adaletli olunması gerektiğine vurgu yapmıştır (B.817-818).

Hayatımızın her anında, karşılaştığımız pek çok olumsuz olay ve durumlar karşısında, karşımızdakilerden adaletli davranmalarını ve kanunların herkese adil ve eşit yansıtılmasını beklerken; Yusuf Has Hacib'in kişinin kendi çocuğu dahi olsa adaletli olunması gerekliliğine ve kanunların ayırım yapılmaksızın uygulanmasına vurgu yapması, geleceğimizin mimarı çocuklarımızın eğitiminde Kutadgu Bilig'in başvuru kaynaklarının başında yer alabileceğini bizlere göstermektedir.

Adalet ve eşitlik kavramlarının evrensel değer ölçütü olarak kabul gördüğü ancak uygulama noktasına gelindiğinde pek çoğumuzun hayatımızda örneklerine az rastladığı bu ilkeler, daha küçük yaşlardan itibaren çocuklarımıza kazandırılır ve çocuklarımız tarafından içselleştirilirse, geleceğimiz daha huzurlu ve yaşanabilir bir dünya haline gelebilir.

Ölüm karşısında çocuklarımızı bazen erken yaşta terk etmek zorunda kalabileceğimizin endişesini yaşayan Yusuf Has Hacib (B.1215-1217), Kutadgu Bilig'de ailenin çocuğunu eğitmesi ve terbiye etmesi hususuna da vurgu yapılarak pek çok yerde bu konunun önemine değinilmiştir. Eğer çocuğa iyi terbiye verilirse ana, babasının ve çocuğun mutlu olacağını ancak iyi terbiye edilemeyen çocuğun da heder olacağı ve artık o çocuğun aile ve çevresine faydalı olamayacağına değinilmiştir (B.1218-1220, 1491).

Çocuğun babasının bilge ve zeki olmasını, çocuğuna verdiği terbiyeye göre değerlendiren Yusuf Has Hacib; çocuklarımızın her istediğini yerine getirip onları nazlı olarak yetiştirmememiz gerektiğini, nazlı çocukların ailelerinin de zorluk çekeceğini,

çocuğun eğitimindeki eksikliklerden babasının sorumlu olacağını, oğula ve kıza bilgi ve erdem öğreterek onları iyi ve güzel yetiştirmemiz gerektiğine değinilmiştir (B.1221-1228). Günümüzde bazı çevrelerce çocuklarının tüm ihtiyaçlarını eksiksiz karşılama gayesinde olan ve bu davranışı çocuklarının mutluluğu için bir amaç haline getiren ailelere rast gelmekteyiz. Bu tür aile ortamında yetişen çocuklar, günlük hayatta da her türlü isteklerine kolay yollardan ulaşma düşüncesine kapılmakta, istedikleri gerçekleşmeyince de büyük buhranlar yaşamaktadırlar. Yusuf Has Hacib'in düşüncesi doğrultusunda çocuklarımızı hayatın gerçeklerine uygun yetiştirip, insanın her istediği zaman istediği her şeye ulaşamayabileceğinin eğitimi, temel eğitim yuvası olan ailede çocuklarımıza kazandırılmalıdır.

Bunun yanında dünya hayatının geçiciliğine ve ölüm gerçeğine de vurgu yapan Yusuf Has Hacib, çocukların da ölüme hazırlıklı yaşamasını ve ebeveynlerin biriktirdiği malların ise genelde öldükten sonra çocuklarına kaldığını söylemiştir (B.1285-1286).

Kötü arkadaş ve çevrenin, çocuk eğitiminde olumsuzluklarına değinilen eserimizde ikiyüzlü, dedikoducu, kişilerden uzak durmamız gerektiği; başkaları tarafından sınanmış, güvenilir kişilere yaklaşmamız gerektiğine değinilmiştir. Kötülüğü yılanla benzetip bizi sokabileceğine değinen Yusuf Has Hacib, sırrımızı her yerde ve kişilere söylemememiz gerektiği ve kıskanıp çok fazla yiyip içen kişilerin ise başının dertten kurtulamayacağına değinilmiştir (B.1297-1302). Öğüt olarak yapacağımız her işte sonunun hesap edilmesi gerektiğine, kardeş ve akrabaya yakınlık gösterilerek büyüğün ve küçüğün güler yüzle gönlünü almamız gerektiğine değinilmiştir (B.1316, 1327).

Çocuğa küçük yaşta öğretilen bilgi ile onun hayatta başarılı olacağına, bu süreçte gerekirse çocuklarımıza zorlama dahi yapabileceğimize, zira küçüklükte öğrenilen bilgilerin kalıcı olacağına değinilmiştir (B.1493-1495, 1822-1823). Bu bilgi de desteklemektedir ki çocuklarımıza bilgi ve erdemin eğitimi küçük yaşlardan itibaren kazandırılmalı, bu eğitimleri çocuklarımızın yetişkin olduğu zamanlara ertelersek kalıcı sonuçların elde edilemeyeceği belirtilmiştir.

"Adam olacak çocuk, bakışından bellidir." atasözümüzde aktarıldığı üzere mert insan olup yükselecek çocuğun, küçüklükten emarelerinin ortaya çıkacağını belirten eserimizde, böyle çocukların faydalı olacağına değinilmiştir (B.1627-1651). Çocuğun eğitimi ve bilgi sahibi olmasında doğuştan elde edilen aklın ve gönlün yeterli birer sermaye olduğu, bu sermaye ile çocuğun günden güne aklının olgunlaşacağı ve her dilediğini öğreneceğine, böylelikle memleketine faydalı olabileceği belirtilmiştir

(B.1818-1821). Kutadgu Bilig'e göre gönlün zevki, kuvvetle özlediği şey, arzusuna kavuşmakken; gözün zevki, sevdiği yüzü görmektir (B.1891-1893). Bunun yanında insan kendisini seveni anlamak için, o kişinin yüzüne ve gönlüne bakmalıdır. Göz göze gelince insanın sevdiği anlaşılır. Seven kişinin yüzünden belli olduğunu, konuşmaya başladığında sözünün manasında sevginin kendini göstereceğini belirtmektedir (B.1894-1902). Günlük hayatta sevip güvenebileceğimiz insanlar hakkında ipucu veren bu bölümlerde, bizi seven kişileri anlamamanın bir yolunun da karşımızdakinin yüzü, bakışları ve konuşmaları olarak belirtilmiştir.

Vücutun ihtiyaçlarını giderme noktasında da Yusuf Has Hacib; insan bünyesinin istediğin gibi olmasını istersen, ona her istediğini vermemelisin düşüncesindedir (B.3603-3604). Her isteğine ulaşan insanın hayatta da aynı beklenti içerisine gireceği, lakin tüm arzularına ulaşamayacağı aşıkardır. Diğer taraftan beslenme açısından da ele alınacak olursa, insanın sağlıklı bir birey olması için istediği her şeyi istediği zaman tüketen bir birey olmaması gerektiği tıp otoritelerince de vurgulanmaktadır. Özellikle günümüz refah düzeyi yüksek toplumlarda, bilinçsizce çocuklarına her istedikleri yiyecek ve içecekleri sunan ebeveynler, daha sonrasında çocuklarının başta obezite olmak üzere pek çok fiziksel ve ruhsal rahatsızlıklarla karşı karşıya kaldıklarına şahit olmaktadır. Bu nedenle tıp otoritelerince de vücudumuzun sağlığı için, dengeli ve ölçülü beslenme önerilmektedir.

Hayatı dün, bugün ve yarın olarak değerlendiren eserimizde; yalnızca bugünün elimizde olduğunu, dünün geçtiğini yarına da ulaşacağımızın belli olmaması nedeniyle hayat olarak sadece bugünü saymamız gerektiği belirtilmiştir (B.3605-3607).

Kişinin doğuştan değil sonradan öğrenebileceğini, dilin de aynı şekilde sonradan konuşulabileceğini belirten Yusuf Has Hacib, bilgi sahibi kişilerin işlerini yoluna koyabileceğine değinmiştir (B.4021-4022). Buradan yola çıkarak, çocuklarımıza bilgi ve yeni bir dil kazanımının sonradan kazandırılacak bir süreç olduğu vurgusu yapılarak, buna göre çocuklarımızı eğitmemiz gerektiği fikri ortaya çıkmaktadır. Eğer bir insanı herhangi bir şeye yönlendireceksek, bunun eğitiminin küçük yaşlarda kazandırılmasının verimli sonuç doğuracağına değinilmiştir (B.4033-4034,4037).

Aynı emsaldeki arkadaşlarımıza davranışta, onların bize davranışının ölçüt olması gerektiği belirtilmiştir. Kendimizden küçüklerle de ağız dalaşına girmememiz, onların bize baskı uygulamalarına meydan vermememiz, küçükleri başıboş bırakmamamız, yanlışlarında cezalandırmamız ve küçüklerin işlerini denetlememiz gerektiğine değinilmiştir (B.4181-4185, 4192). Arkadaşlık ilişkilerimizde kendimize

denk olan kişilerle arkadaşlık yapmamızı, kötü kişi ve arkadaşlıklardan uzak durmamız gerektiği vurgulanmıştır (B.4193-4195). Dostluğun iki sebebi olduğuna değinen Yusuf Has Hacib, biri her türlü çıkardan uzak ilahi sevgiyle edinilen dostluk olduğu ve bu tür dostların sadık olduğunu birinin de çıkar için yapılan arkadaşlıktır ki bu arkadaşlıktan da uzak durmamız gerektiği belirtilmiştir. Ayrıca arkadaşımızı çıkar ve zarar içerisinde sınıyarak, sözle hiddetlendirerek, çok sevdiği şeyini isteyerek deneyebileceğimizi hala onun dostluğu devam ediyorsa onu canımız gibi aziz tutup yakınımızda bulundurmamız gerektiği belirtilmiştir (B.4201-4206, 4208-4211, 4217-4218).

Yusuf Has Hacib; insanın iki türlü düşmanı olacağını bunlardan birisinin din düşmanı olduğunu ve her vakit düşmanlık yaptığını, diğer düşmanın ise çıkar nedeniyle oluşan düşmanlık olduğunu ve intikam hissiyle düşmanlık yaptığını belirtmektedir. Kutadgu Bilig'de çıkar nedeniyle oluşabilecek düşmanı dost edinmeye çalışmamız gerektiğine, onlarla barışarak emniyet ve huzur içinde yaşayabileceğimize hatta onlardan fayda görebileceğimize, düşmanlığın hiçbir faydası olmayacağına değinilmektedir (B.4224-4232).

İyi ve seçkin kişileri arkadaş edinmemiz gerektiğine, kötü arkadaşın pişmanlık getirdiğine, iyi ve insanların seçkini kişiler ve takva sahibi insanlarla arkadaşlık tavsiye edilmiştir (B.4233-4238, 4241-4245). Kıskançlıktan uzak durmamız, iyilik ve doğruluktan ayrılmamız gerektiği vurgulanmıştır (B.4252-4259).

Düşmanlarımıza karşı tedbirli olmamız gerektiği, yakınımız olan düşmanın daha tehlikeli olduğu, dost edinmenin kolay fakat dostluğu korumanın zor, düşman olmanın kolay, barışmanın zor olduğu söylenmiştir (B.4262-4263, 4265-4269).

İnsanlarla iyi ilişkileri sürdürmek, sevmek ve hürmet görmek için; onlardan hiçbir istekte bulunmamamız, insanları kıskanmamamız, onların suyuna gitmemiz, tatlı dilli, yumuşak ve iyi huylu, hürmetkâr olmamız gerektiği vurgulanmıştır. Yanımızdakilere istediğini vermememizin ve kaba konuşmamızın ise onları bizden uzaklaştıracağına değinilmiştir (B.4275-4276, 4278, 4280-4281, 4283).

Bir kişinin düşünce, söz ve hareketlerinin, o kişinin aslına tanık olacağına değinen Yusuf Has Hacib; küstah, sinirli mizaçta kişilerin zarar vereceği vurgulanmıştır (B.4287-4288, 4291-4292).

Sır ve sözlerimizi herkese açmamamız, her işe karışmamamız, akranlarımızı ziyaret etmemiz, insanlara hürmet etmemiz ve saygılı olmamız, karşımızdakine onun davranışı ölçüsünde karşılık vermemiz gerektiğine değinilmiştir (B.4293-4294, 4296, 4305-4306, 4308, 4310-4311).

Yusuf Has Hacib; çocuk yetiştirirken de çocuklarımızı mümkün olduğunca kendi evimizde bizim terbiye etmemiz gerektiğini, bakıcısı olacaksa da bu kişinin iyi ve temiz birisi olması gerektiği vurgulanmıştır (B.4504-4505).

Çocuğa bilgi ve edep öğretmenin çocuğa her iki dünyada da yarar sağlayacağına değinilmiştir (B.4506). Bunun yanında oğlu ve kızı zamanında evlendirmenin anne ve babaya mutluluk getireceğinden bahsedilmiştir (B.4507).

Oğula bütün erdemler öğretilirse onun mal sahibi olacağı, onu başıboş bırakmamamız gerektiği; kızın zamanı gelince evliliğinin geciktirilmemesi gerektiği, kadınlara saygı göstermemiz gerektiği ve onlar üzerinde erkeklerin koruyucu olması gerektiği vurgulanmıştır (B.4508-4510, 4513-4517, 4520, 4522).

Büyüklerin küçüklere selam vermesi gerektiği böylece pek çok işlerin yoluna gireceği, küçüklerin ise büyüklerin sözünü dinleyip ona göre hareket ederlerse selametle yaşayıp emniyette olacakları belirtilmiştir (B.5060-5062).

Yusuf Has Hacib; çocukluk ve gençliğin çok çabuk geçtiği ve bir daha elde edilemeyeceği, çocukluk ve gençlikteki pek çok güzelliklerin geride kalacağını, yaşlılıkta pişman olmamak için çocukluk ve gençlik yıllarının doğru bir şekilde yaşanması gerektiği, boş yere hayatı yaşamamamız gerektiği sonra pişmanlıkla gözden kanlı yaşlar akıtacağımıza değinmiştir. Az konuşup ölçülü yememiz gerektiği, çok uyumayıp her şeye de karışmamamız gerektiği vurgulanmıştır (B.6521-6534, 6543).

Görüldüğü üzere Kutadgu Bilig, günümüzde çocuk eğitimi ile ilgili pek çok alan ve konuda bizlere yol göstermektedir. Çocuklarımızın; büyüklerine saygı duyup büyüklerinin tecrübelerinden yararlanması, adalet ve eşitlik ilkeleri doğrultusunda yaşamaları, iyi terbiye edilmeleri, çocuklara bilgi ve erdem öğretip her istediklerine ulaşan şımarık ve bencil çocuk yetiştirilmemesi, hayatın geçici olduğu bu nedenle ölüme de hazırlıklı yaşamamız gerektiğinin çocuklara da öğretilmesi, kötü arkadaş ve çevrenin çocuk üzerine olumsuz etkileri, çocuklarımızın sınınmış ve güvenilir kişilerle münasebet kurmaları, her yerde ve kişilere sırlarını söylememeleri, kıskanmamaları, çok fazla yiyip içmemeleri, yapacakları her işte sonlarını hesap etmeleri, kardeş ve akrabaya yakınlık göstererek büyüğün ve küçüğün güler yüzle gönlünü almaları, bilgi ve erdemini çocuklara küçük yaşlarda kazandırılırsa kalıcı olacağı, çocuklarımızın sevip güvenebileceği kişilerin özellikleri, pek çok şeyde olduğu gibi yeme içmede de dengeli ve ölçülü olunması gerektiği, aklın ve gönlün önemi, bilgi ve dilin sonradan öğrenildiği, hayatta sadece yaşadığımız anın elimizde olduğu ve zamanın kıymetini bilmeleri, arkadaşlık ilişkileri, kendisinden küçüklere nasıl davranılması gerektiği, dost olan

kişiler ve türleri, düşman olan kişiler ve türleri, insanlarla iyi ilişkilerin kuralları, çocuk yetiştirmede aile ve bakıcının özellikleri, çocuğun evliliği, kadın ve erkeğin rolü, büyüklerin küçüklere ve küçüklerin büyüklere davranışı, çocukluk ve gençlik yıllarının nasıl geçirilmesi gerektiği gibi pek çok alan ve konuda çocuk ve çocuk eğitimi ile ilgili Yusuf Has Hacib bizlere rehberlik edecek bilgiler sunmuştur.

6.2.7. Çocuk Eğitmenin Zorluğu

İnsan gibi kompleks bir canlıyı eğitmek dünyadaki en zor maharetlerden biri olsa gerek. Yusuf Has Hacib de çocuk eğitmenin zorluğuna vurgu yaparak, oğlu ve kızı olanın dipsiz bir kuyuda olduğu, al yanağının solduğu ve rahat uyuyamayacağına vurgu yapmıştır. Bunun yanında çocukların ailesine bunca sıkıntı çektirmesine karşın, ebeveynlerine yeteri kadar minnet duymadıkları vurgulanmıştır (B.1164-1166).

Hayırsız olan evladın; anne ve babasını pek çok sıkıntılarla inleteceği, ölünce ailesini çabucak unutacağı, ailesinin adını kötüleyeceği, çevredekilerin anne babaya çocuk yüzünden kötü sözler söyleyeceği belirtilmiştir (B.3378-3379). Bu yönüyle hayırsız olan oğul ve kızı bir düşman olarak niteleyen Yusuf Has Hacib, hayırsız oğul ve kızın ailesi için bir gölge olduğunu, anne ve babanın oğul ve kızı için kendilerini üzdüklerini ancak çocukların bu fedakârlıkları takdir dahi etmedikleri söylenmiştir (B.3380, 3382, 3384).

Anne babanın, çocuklarının ihtiyaçları için bazen haram yollara bile yöneldikleri ancak anne babanın inleye inleye öldüklerini, hayırsız evlatlarının ise arkalarından sefalarını sürüp kıymet bilmeyecekleri vurgulanmıştır (B.3385).

Evlenen kişilerin çocukları olduktan sonra onları açık denizde parçalanmış bir geminin yolcuları olarak nitelendiren Yusuf Has Hacib, bu sıkıntılarla babanın yediklerinin dahi zehir gibi geleceğini belirtmiştir (B.3386-3388).

Hayırsız evladın öldükten sonra anne ve babasını bir kere olsun anmayacağını, böyle çocuğun vefa örneği sergilemeyeceği, cefa çektireceği, çocukları için her türlü zahmete katlanan ailesini pek çok sıkıntı ve belaya uğratacağı söylenmiştir (B.3389-3391).

Tüm bunlar çocuk eğitiminin ne derece zor ve yıpratıcı, aynı zamanda da ne kadar öneme sahip bir süreç olduğunu bizlere göstermektedir. Çocuk eğitme süreci sonucunda iyi ve doğru eğitimi çocuğumuza kazandıramadığımız takdirde en başta çocuğun kendisi ve ailesi olmak üzere topluma çocuğun fayda sağlayamayacağı, tam

tersine kendisi, aile ve çevresine zarar vereceği hem eserimizde hem de günlük hayattaki örneklerle ortaya çıkmaktadır. Günümüzde de özellikle ahlaki anlamda eğitimi yeteri düzeyde alıp içselleştirememiş çocuk ve gençler; kendisine ve çevresine zarar vermekte, bu nedenlerle de toplum tarafından dışlanmakta, bunun sonucunda toplum ve düzene karşı çıkan, pek çok kötü eylemlere yönelmekten çekinmeyen, âsi bir nesil meydana gelmektedir. Toplumun kanayan yarası haline gelen bu insanların daha küçük yaşlardan itibaren aile ve çevrede eğitimi sağlıklı bir şekilde sağlanmış olsaydı, bu tür sorunların önüne geçilmiş olacaktı. Geleceğimizin büyükleri olan çocuklarımızın, toplumuna hatta dünyaya faydalı bireyler olabilmeleri için, zor olan çocuk eğitme süreçlerinin daha planlı ve bilinçli bir şekilde sağlanması önemli bir husustur. Kutadgu Bilig, bu zor süreçleri çeşitli betimlemelerle bizlere sunmuş olup, bu sürecin sonunda eğer başarısız olunursa ne gibi olumsuz durumlarla karşı karşıya kalacağımızı da bizlere aktarmıştır.

6.2.8. Çocuğun Önemi

İnsanın dünyaya bırakacağı en önemli eserlerden biri de hiç şüphesiz iyi yetiştirilmiş bir evlattır. Çocuk, dünya hayatının süsü olduğu gibi aynı zamanda en büyük imtihan vesilelerinden biridir. Aile kurumundaki değişime rağmen çocuğun değeri konusunda toplumsal hassasiyet devam etmektedir. 2010 yılında yayımlanan Aile Araştırmasında, “Çocuğun Anlam ve Değeri” sorusuna, deneklerin %49.8'i “hayatın tadı”; % 27'si “huzur, sevgi”; %17,5'i “neslin devamı” cevabını vermiştir (Özkaya; 2010: 267). Nesli kesik olmak hem uğursuzluk hem de utanılacak bir durum olarak algılanmaktadır. Çocuk, evlilikteki anlayışları değiştirebilecek güce sahiptir. Hatta bazen evliliklerdeki sorunların rafa kaldırılmasını sağlayabilir (Tarhan; 2012: 153).

Türk İslam medeniyetinde çocuk; “göz nuru, ciğer paresi, ömür varı” gibi taltif edici ifadelerle anılır. Sözlerimizin çocukların vicdanına hitap etmesini istiyorsak, dilimizden değil, kalbimizden çıkmasına özen göstermemiz lazım (Tarhan; 2012: 188).

Kutadgu Bilig'de çocuk son derece önemli ve değerli tutulmuştur. Bunun yanında erkek çocuk ile kız çocuğu arasında da ayırım gözetilmeksizin çocuklar, insanın en değerli organlarının başında yer alan göz organımızdaki nura benzetilmiştir (B.1162-1163). Çocukların her an korunmaya muhtaç oldukları göz önünde tutularak, onları mümkün olduğunca refah içerisinde yaşatmaya ve belalardan uzak tutmaya çalışmamız

gerektiğini söylemiştir. Çocuğumuza sadece bu dünya hayatı için değil, ahiret hayatı için de yol gösterici olmamız gerektiği vurgulanmıştır. Yusuf Has Hacib; çocuğu kötülüklerden korumamız, iyiliğe ulaştırmamız ve onların yiyecek ile giyecek ihtiyaçlarını temin etmemiz hususunda bizleri uyarmıştır (B.1263-1264).

Yusuf Has Hacib, bir insanın evlenmesi ve birçok oğul ve kız sahibi olması gerektiğini belirtmiştir. Öyle ki bir insana oğulsuzdur ifadesini kullanmak hakaret olarak kabul görmüştür. Oğul sahibi ölse de soyu devam ettiği için öldü sayılmaz demiştir. Oğulsuz, çocuksuz kişilerin nesli devam etmediği için dünyadan adının silineceğini ve yerinin boş kalacağı Kutadgu Bilig'de belirtilmiştir (B.3371, 3373-3375).

Tüm bunlar bize gösteriyor ki çocuklar Yusuf Has Hacib'in fikir dünyasında da çok önemli ve değerli görülmekte ve bizlere de çocuklarımızın önemi ve değeri hususunda misaller vermektedir. Çocuklarımıza ne kadar değer verirsek, onlara sağlayacağımız eğitim ile çocuklarımız daha üstün ve nitelikli hale gelir. Kız ve erkek çocuğu ayrımı yapılmadan tümüne eşit yaklaşımla değer veren Yusuf Has Hacib; çocuklarımızın ihtiyaçlarını gidermemizi, onları korumamızı, tüm kötülüklerden uzak tutmamızı, onların her iki dünyada da huzur ve refahını sağlayıcı eğitim ve donanımın temini tavsiyesinde bulunmuştur.

Çağımızda çocuklarını terk eden, onların ihtiyaçlarını görmezden gelen ebeveynlerin durumunu göz önüne aldığımızda; Yusuf Has Hacib'in de aktarmış olduğu kültürümüzün asıl öğelerinden ne kadar uzaklaşmış olduğumuz bu alanda da ortaya çıkmaktadır. Göz nuru olarak nitelendirilen çocuklarımızın hem maddi hem de ruhsal anlamda ihtiyaçlarına samimiyet ve sevgiyle cevap vermemiz, onları erdem ve bilgi ile yetiştirip hem hayatlarında hem de ruh ve inanç dünyalarında mutluluğa ulaşmaları için başta aile olmak üzere toplumun her kademesine görev ve sorumluluklar düşmektedir.

6.2.9. Dünya Hayatının Geçiciliği

Yusuf Has Hacib, gençlik ve dünya hayatının çabuk geçtiğini bu nedenle de iyilik yapıp doğru yoldan ayrılmamız gerektiğine, bunun ileride faydasını göreceğimize, aksi takdirde pişmanlıklar yaşayacağımıza değinmiştir (B.231-232, 360-361, 363-364, 6527). Yusuf Has Hacib; insanın zamanla yaşlanacağını, sevdiklerini, hayatı ve varlıklarını ölüm neticesinde terk etmek zorunda kalacağı bu nedenle ömrümüzü gafletle geçirmememiz gerektiği, gençliğimizi boşu boşuna sarf etmememiz gerektiğini söylemiştir (B.1115-1118, 1152, 1156-1161, 1233-1238, 1261, 1273-1274,

1285-1286, 1323, 1331-1333, 1387-1389, 1482, 1487, 1501-1502). Başkalarına el ve dil uzatarak, heva ve heveslerimizin peşinden koşarak, dünya ile meşgul olup ibadeti erteleyerek, kendimize ve çevremize verdiğimiz zararlar neticesinde ne kadar dünyanın imkan ve nimetlerine kavuşsak da yaşlılığımızda pişmanlıklar yaşayıp çok ağlayacağımız, ölüm karşısında aciz kalacağımız ve her şeyi dünyada bırakıp gideceğimiz vurgulanmıştır (B. 1120-1121, 6533-6554, 6561-6562, 6635-6636). Dünya hayatının çabuk geçip insanı aldattığını, ölümün ezelden yazılmış kaçınılmaz son olduğunu, bu nedenle ömrümüzü boşa geçirirsek pişmanlık yaşayacağımız bizlere aktarılmıştır (B.1167-1175, 1202, 1214, 1232, 1283, 4758-4759).

Yusuf Has Hacib, anne ve babamızın nasihatlerini bal şekere benzeterek onların tecrübeleri doğrultusunda yaşarsak emniyet içinde yaşayıp mutlu bir şekilde ihtiyarlığa ulaşacağımızı, anne ve babanın ölümünün dahi çocukları için bir ders olduğunu, hayatı aziz bilip gerekli işlerde kullanmamızı, insanlara ihsanlarda bulunmamız gerektiği söylenmiştir (B.1509, 5154, 5156-5162).

Dünya hayatının dün, bugün ve yarın olmak üzere üç gün olduğunu ancak; elimizde olanın bugün yaşadığımız an olduğunu, bu nedenle de vücudumuza dahi her istediğini vermememiz gerektiği, yaşadığımız hayatın ve gençliğin de bir daha elimize geçmeyeceği vurgulanmıştır (B.3603-3607, 5149, 6521-6526).

Ayrıca zaman içerisinde insanın yaşlanarak gençliğin insan üzerindeki vermiş olduğu güzelliklerin kaybedildiği belirtilmiştir (B.6528-6532).

Günümüzde tıp ve bilim ne kadar ilerlerse ilerlesin, insanın yaşlanması ve ölümünün önüne geçilememektedir. Gençliğin, sağlığın hatta ömrün aslında uzun süre kalıcı olmadığı, tam tersi gençlik ve hayatın çabuk geçtiği aşıkardır. Bu kısacık zaman diliminde her anımızın kıymetini bilip ihtiyaçlılara iyilik ve yardımda bulunmamız, doğru yoldan ayrılmamamız, yaşamış olduğumuz anda ancak bir şeyler yapmaya fırsat bulduğumuz, geçmişin geride kaldığı geleceğe ulaşmamızın da garantisinin olmadığı, mal varlığımız ve sevdiklerimizi ölüm neticesinde geride bırakacağımız, bu düşüncelerin aksi yönde bir yaşam sergilediğimizde pişmanlıklar yaşayacağımız Kutadgu Bilig'de ısrarla vurgulanmıştır. Çocuklarımızın da daha erken yaşlarda hayatın bu gerçekliklerini fark etmesi gerekir.

Bu bilinçle hazırlanmış eğitim-öğretim faktörleri, kısa zamanda en etkili ve faydalı sonuçlar vermeye odaklanacaktır. Hayatın çabuk geçtiği, bulunduğumuz zaman dilimi dışında geçmişte yaşanılanlara tekrar müdahale edilemeyeceği, gelecek zaman dilimine de ulaşmamızın kesin olmadığı bilincine sahip bireyler; bulunduğu zaman

dilimini en verimli, faydalı işlerle geçirme gayreti içerisinde olacaklardır. Bu doğrultuda hazırlanmış tüm eğitim-öğretim faktörleri ise kısa zamanda en etkili ve faydalı sonuçlar meydana getirecek biçimde tasarlanmalıdır.

6.2.10. Ebeveynin Çocuk Üzerine Etkisi

Kutadgu Bilig'de ebeveynlerin çocuk üzerine etkisi olarak özellikle babanın oğlu üzerine etkisine vurgu yapılarak; babanın yeri, konumu, şan ve adının oğluna miras kaldığı belirtilmiştir (B.110-111).

Çocukların, büyüklerinin vasiyetlerini dinleyip ona göre hareket ederlerse mutlu olacakları söylenmiştir (B.1339-1341).

Çocukların iyi veya kötü karakterde olmalarında, anne ve babanın etkili olduğuna (B.1486, 1624) değinilen Kutadgu Bilig'de; babanın daha geniş tabirle de ebeveynin öğüdünü tutup doğruluktan ayrılmayan, onların rızasını alan, hayır dualarını alan çocuğun mutluluğunun günden güne artacağı ve yüksek mevkilere ulaşacağı vurgulanmıştır (B.1566, 1802-1803).

Tüm bunlar bize gösteriyor ki bir çocuğun eğitim düzeyi ve karakterinin belirmesinde anne ve babanın rolü en önemli konumda yer almaktadır. Bu nedenle de anne ve babanın hayat tecrübelerinden çocukların istifade etmesi gerektiği ve onların tavsiye ve manevi desteklerinin de önemi vurgulanmıştır. Günümüzde çocuğun eğitiminde hep okullar ve öğretmenler üzerine yoğunlaşılırken ailenin çocuk üzerine şekillendirici esas etkisi büyük oranda göz ardı edilmektedir. Halbuki Yusuf Has Hacib, çocuğun eğitimi ve gelişiminde aile faktörüne önemle vurgu yapmaktadır.

Çağımız çocuk eğitiminde aile, çevre, okul ekseninde çocuklarımızın eğitimi ve gelişimi desteklenmelidir. Eğitim-öğretim misyonu sadece okul ve eğitimcilerle bırakılmamalı, aile başta olmak üzere medya, çevre, toplum vb. birçok etken faktörler önemle hesaba katılmalıdır.

6.2.11. Her Şeyi Vaktinde Yapmak Gerektiği

Küçük bir oğlana bak, akıl ona ulaşacaktır; / Fakat yaşı gelmedikçe kalemler yürümez (B.293).

Akıllı kişi de yaşlanınca bunar; / Akıl gittiği için kalem de susar (B.294).

Kutadgu Bilig'de yapılacak iş ve eylemler için uygun zamanlama konusuna çok yerde değinilmiştir. Örneğin Ögdülmüş'in babasıyla konuşmasında, babasının ölüm anında çaresizlik duygusuna kapılması ve hayatını gaflet içerisinde yaşamasından dolayı üzüntü duyması nedeniyle Ögdülmüş babasına serzenişte bulunarak; ölüme hazırlıklı olması gerektiğini, pişmanlık için artık geç olduğu düşüncesini iletmiştir (B.1203-1207).

Her şeyin bir zamanı olduğu hatta nefes alıp vermenin bile zamanı ve sayısının belli olduğu belirtilmiştir (B.1212-1213). Ögdülmüş babasına: Yaşadığı hayattan pişmanlık yaşasa da geçmiş günlerin geri gelmeyeceğini iletmiştir (B.1239-1240). Yusuf Has Hacib, yarımın işini şimdiden düzene koymamız gerektiğini belirterek, gönlümüzü ve dilimizi doğru yönde kullanmamız ve Tanrı'ya kulluk etmemiz gerektiğini belirtmiştir (B.1278). İnsanın hayat serüveninin sonuç itibarıyla çabuk geçeceği vurgulanarak, insanın mal ve para hırsıyla yaşadığını ama sonrasında pişmanlık yaşayacağı söylenmiştir (B.1285-1286, 6527, 6533-3534).

Görülüyor ki bu düşünceler ışığında çocuklarımıza, eğitim-öğretim sürecinde hatta hayatlarının her anında planlı ve programlı bir yaşam tarzını benimsemeleri gerektiğinin eğitimi verilmelidir. Zira geçmiş günlerin geri gelemeyeceği bir yaşamda, geçmişin hatalarıyla pişmanlık duymanın boşa olduğu ısrarla vurgulanmaktadır. Hayatımızın her anının kıymetini bilerek ve faydalı işlerle dolu, planlı ve programlı sürdürülen bir yaşam hem daha az pişmanlıklar doğuracak hem de kişi kendisi ve çevresine faydalı olarak dünyadaki misyonunu daha anlamlı olarak sürdürecektir.

Eğitim-öğretime bakış açısıyla Yusuf Has Hacib, çocukları küçük yaşlarda eğitim-öğretim sürecine dahil etmemiz gerektiğine, böylece kalıcılığın sağlanabileceğine değinmiştir. Eğitim-öğretim sürecinde çocuklara ısrarcı ve kararlı bir sürecin yürütülmesi gerektiğine de vurgu yapılarak, onlara gerekirse bu süreçte sert davranılabileceği hatta caydırıcı tedbirlerin alınabileceği eserimizde belirtilmiştir. Küçük yaşta sağlanan bu eğitim-öğretim süreciyle çocukların, büyüdüklerinde dileklerine kavuşabilme yeterliliğine sahip olacakları belirtilmiştir (B.1493-1495, 1822-1823).

Eğitim: Bireyin kendi yaşantısında istenilen yönde davranış değişikliği meydana getirme süreci ise bu süreçte çocuğun kritik dönemlerinin başında gelen bebeklik ve çocukluk evrelerinde Yusuf Has Hacib, ebeveynlere ve eğitimcilere büyük görev ve sorumluluklar yüklemektedir. Arzulanan yönde davranış değişikliği meydana getirme sürecinin küçük yaşlarda sağlanabileceği bilimsel gerçekliğini, Yusuf Has Hacib bizlere yüzyıllar öncesinden aktarmıştır.

Bütün işleri açıkça ve yerli yerinde yaptı; / Her birinin hesabını ayrı ayrı kaydetti (B.1722). Bu beyitlerde de vurgulandığı üzere Öğdülmiş hükümdara karşı sorumluluklarında her işlerini uygun zamanlama ve uygun yerde yerine getirmesinden dolayı, (B.1687-1688, 1692-1694) beyitlerinde de belirtildiği üzere saygınlık, makam ve zenginlik gibi pek çok imkânlar kavuşmuştur. Yusuf Has Hacib konuşmalarımızda küçükleri de dikkate alarak konuşmamız gerektiğini söyleyerek, herhangi bir iş ve eylem için insanların küçük yaşta yönlendirilip eğitilmesi gerektiği fikrini vurgulamıştır (B.4033-4034,4037). Kutadgu Bilig'de insanın söz ve hareketlerinde mütevazi olması, erken kalkması ve işlerini süratle, dikkatli ve vaktinde yerine getirmesi gerektiği belirtilmiştir (B.4039-4040). Yusuf Has Hacib ayrıca insanın yaşlandıkça güçsüzleşeceğine değinerek, gençken daha çok iyi işler yapıp ibadet etmemiz ve çok çalışmamız gerektiğini belirtmiştir (B.4692-4694). Gençlikte elde ettiğimiz pek çok güzelliklerin sürekli olmayacağı, bu güzellikleri zamanla çok çabuk kaybedeceğimiz vurgulanmıştır (B.6521-6526, 6528-6532).

Görülüyor ki her işi yerinde ve zamanında yaparsak kıymetli olacağı ve karşılığında arzularımıza ulaşacağımız, mütevazi olmamız, erken kalkıp çalışmak için geniş zaman aralığını kendimize ayırmamız, gençlik zamanlarının çalışma ve ibadet için daha uygun bir zaman olduğu vurgulanarak çocuklarımıza bu doğrultuda yaşamlarının eğitimi verilmelidir.

6.2.12. İman Etmek ve İbadet Yapmak

Çocuğa, ebeveyn tarafından ibadet tavsiyesinde bulunulmalıdır. Din, insan davranışlarını düzenler; ona, topluma, insanlara ve yaratıcıya karşı sorumluluklar yükler. Gerçek dindar, bu evrenin sorumlu bir vatandaşdır; o bilinç içinde duyar, algılar, düşünür ve harekete geçer (Cüceloğlu; 1999: 71).

Yusuf Has Hacib, gençliğimiz ve kuvvetimizin yerinde olduğu zamanda Tanrı buyruklarına uyarak ibadet edip iyi hareketler sergilememiz, hayatı aziz bilip ancak

gerekli işlerde kullanmamız, insanlara ihsanlarda bulunup sevap kazanmamız, dünya hayatımızda gafil davranmamamız, gönlümüzü ve dilimizi doğru yönde kullanmamız gerektiği ve yarının işini şimdiden düzene koyarak ahiret için de çalışmamız gerektiğini aktarmıştır (B.362, 1208, 1278, 1507, 4692-4694, 5150, 5161-5162, 5716, 6555-6560, 6563-6564). Kutadgu Bilig'de; her yaratılanın ölümlü yaratanın ise kalıcı olduğuna, yaratanın çok merhametli olduğuna, insanın Tanrı'nın lütfuyla mutluluğa ulaşip büyüüp ilerleyeceğine iman edilmesi hususu belirtilen beyitlerimizde vurgulanmıştır (B.1241-1248, 1279-1281). Ay Toldı oğlu Ögdülmiş için oğluna saadet vermesi, onu beladan uzak tutup yiyecek ve giyeceğe muhtaç etmemesi ve her iki dünyada oğluna yardımcı olması için Rabbine dua ederek hem Allah'a olan iman ve inancını hem de iyiliğe ulaştırıp kötülükten uzak tutma gücü ve hakimiyetinin yaratıcıya ait olduğunu vurgulamıştır (B.1262-1264, 1275, 1483). Yusuf Has Hacib, doğru davranışlar sergileyerek mutluluğa ulaşip her iki dünyada da kazanacağımızı, makam ve zenginlik olarak yükseleceğimizi belirtmiştir (B.1289-1294). Bunun yanında iyilik yapıp kötülük ve günah olan davranışlardan uzak durarak ve Tanrı'ya ibadet ederek cehennem azabından kurtulacağımızı, mutlu olacağımızı ve yoksulluğa düşmeyeceğimizi bizlere aktarmıştır (B.1295-1296, 1329, 1334-1338). Ay Toldı oğlu Ögdülmiş'ten öldükten sonra kendisine dua etmesini istemiş, Ögdülmiş de babası öldükten sonra ona dua etmiş, yoksullara yiyecek, kıyafet ve gümüş yardımlarında bulunmuştur (B.1503, 1564). Kutadgu Bilig'de Tanrı kime inayet ve kısmet verirse o dilediğine kavuşur ve şöhret sahibi olur. Kişinin Tanrı'nın fazlı ile büyüüp dileğine kavuşacağı, Tanrı'nın dileğinin dışında hiçbir şeyin olamayacağı vurgulanmıştır (B.1796-1801, 1811, 1813). Çocukların, ebeveynlerinin rızası ve hayır dualarını almaları sayesinde yükselip iyi mevkilere geleceği vurgulanmıştır (B.1802-1805). Çocuklarımıza kızmayıp, bilgi ve edep öğretip onların her iki dünyada da fayda elde edecekleri belirtilmiştir (B.4506).

Kutadgu Bilig'de insanların haram ve günah işlere yönelmesi ve küçüklerin büyüklerine saygı ile hürmet göstermemesi eleştirilmiştir (B.6461, 6485, 6491).

Görüldüğü üzere Yusuf Has Hacib; ibadet edip doğru davranışlar sergilememizi, zamanımızı faydalı işlerde harcamamızı, ihtiyaçlılara yardımda bulunmamızı, iyilik yapıp kötü ve günah davranışlardan uzak durmamızı, ebeveynlerimizin rızalarını ve hayır dualarını almamızı hatta öldükten sonra da onları anmamızı, çocuklarımıza bilgi ve edep öğretip onların büyüklerine karşı saygı ve hürmet göstermelerini, Tanrı'nın varlığına ve onun her dilediğini yapmaya güç yetireceği inancını bizlere aktararak bizlerin hem fiziksel hem de ruhsal yaşantımıza yönelik ders ve öğütler vermektedir.

Tüm bu davranış örüntüleri aslında aile ve toplum düzeninin temini ve huzurunda önemli hususlardır. Ailesine, çevresindekilere hatta tüm canlılara sevgi ve saygı ilkeleriyle yaklaşmayan, onlara her türlü saygısızlığı yapıp haklarını yok sayan bir birey ne kendisine ne de yaşadığı topluma bir fayda sağlayabilir. Tam tersi bu tür kişiler yaşamış olduğu aile ve toplum tarafından da dışlanarak sevilip saygı duyulan bir birey olmaktan çıkacaktır. Yaşadığı topluma yabancılaşan ve toplum tarafından da ötekileştirilen bu bireyler, yaşamış olduğu çevre ve topluma daha da düşmanca tutumlar sergileyip, istenmeyen kaotik eylemlerle kendilerini gösterme ve kanıtlama yollarına yöneleceklerdir. Bu nedenle ailesini, çevresini hatta yaşamış olduğu doğayı gözetip onlara saygı duyan, onları sevip kollayan bir bireyin eğitimi hem kendisi hem ailesi hem de çevresinin huzur ve refahı için önemli faktörlerdir.

6.2.13. İnsanın Hayatını Boşa Geçirmemesi Gerektiği

Yusuf Has Hacib Kutadgu Bilig'in pek çok yerinde insanın ölüm karşısında çaresizliğine değinip, dünyada insanoğlunun yapmış olduğu hatalarından dolayı pişmanlıklarını dile getirmiştir. Gençliğin ve hayatın çabuk geçtiği, ölümden hiçbir kaçışın olamayacağı, başkalarına elimizle ve dilimizle yaptığımız hatalardan dolayı sonunda pişmanlık yaşayacağımız ancak ölüm anında da bu pişmanlıkların fayda vermeyeceğine değinilmiştir (B.231, 1118, 1120-1121).

Ölüm karşısında hakîm kişilerin bilgisinin, akıllının aklının kaybolduğu; sarayları viraneye çevirenin, toplulukları darmadağın edenin ölüm olduğunu ve dünyada her şeyin tedbir, usûl ve çaresi olmasına karşın, ölüm karşısında çaresiz kaldığı vurgulanmıştır (B.1177-1183).

Aytoldı'ya oğlu Ögdülmiş'in sözlerinde: Babasına bu dünyada çok yaşadın, çok şey öğrendin, bilgi ve erdeme ulaştın. Ölüme karşı çare olup olmadığını babasına sorup bu uğurda bütün çarelere başvurmasını, tüm malını ve hazinesini vermesini söylemiştir (B.1184-1190).

Buna karşın babası Ögdülmiş'e: Ölüm karşısında altın ve gümüşün, bilgi ve aklın, ilaçların çaresiz kaldığını belirtmiştir. Ölümün makam rütbe ayırt etmeksizin herkese ulaşacağını söylemiştir. Bu durum karşısında kendisini gaflet içinde yaşamış olarak görüp, oğlunun gaflet içinde yaşamaması vasiyetinde bulunmuştur (B.1195-1202, 1209-1211, 1214).

Öğdülmiş babası için kaygı ve üzüntü duyup yerine kendisinin ölmesini istemiş ancak bunun mümkün olmayacaksa ecelin ezelden yazılı olduğunu belirtmiştir. Devamında babasına geçmişte geçirdiği günler için pişmanlık yaşasa da faydası olmadığını söylemiştir. Babası ölümün artık kendisine ulaştığını, bir tek oğlunu bile dünyada bırakmak zorunda olduğunu, buna karşın oğluna ölüm karşısında hazırlıklı olmasını ve aslını unutmamasını öğütlemiştir (B.1229-1232, 1239-1240, 1261, 1276, 1323, 1487, 1501-1502).

İnsanın doğumundan ölümüne kadar olan sürecin kısaca aktarıldığı bu beyitlerde, insanın doğumdan ölüme zamane atına binip ilerlediği benzetmesi yapılmıştır (B.1387-1389, 1482).

İnsanın hayat karşısında nefsi duygularına kapılmaması, kişinin nefsinin ve bünyesinin her istediğini yerine getirmemesini tavsiye eden eserimizde; dünya hayatının üç gün olduğu bunlardan dünün geçtiğini, yarının olacağını meçhul olduğu, bir tek elimizde yaşanan anın olduğu bundan gerisinin hayat sayılmayıp düş ve gece olduğu belirtilmiştir (B.3603-3607).

Zamanımızın boş yere geçirilmeyip ölüme hazırlanmamız ve ibadet etmemiz tavsiye edilmiştir. Büyüklerin nasihatlerini tutmamız, onlardan ibret almamız gerektiği, özellikle anne ve babanın ölümünün çocukları için tam bir nasihat olduğu vurgulanmıştır. Anne ve babayı ölümün bırakmadığı gibi çocuklarını da ölümün bırakmayacağı, onlara acımayıp vefa göstermeyen dünyanın çocuklarına da aynı muameleyi uygulayacağı belirtilmiştir. Bu nedenle hayatı aziz bilip gerekli işler yapmamız, insanlara iyiliklerde bulunup sevap kazanmamız, ölüme hazırlığımızı yapmamız gerektiği aktarılmıştır (B.5150, 5154, 5156-5162).

Yusuf Has Hacib gençliğinde yapmış olduğu davranışları delilikten de öte bir hata olarak görüp; çok yemesinden, hevâ ve hevesine uymasından, boşa zaman geçirmesinden, gençliğini ve gücünü faydasız işlerde harcamasından, insanlara zarar vermesinden, kibrinden ve dünyada gafil bir hayat yaşamasından pişmanlık duyup Tanrı'dan utanmaktadır (B.6535-6546).

Yusuf Has Hacib bu bölümde dünyada şanı, şöhretiyle, makam ve gücüyle ün salmış kişilerin adlarını ve unvanlarını sıralayarak; bu kişilerin imkânlarına ulaşıp da sonunun ölüm olduğunu, dünyadan ancak kefenle gidilebileceğini vurgulamıştır (B.6547-6553).

Yusuf Has Hacib; dünya hayatının çabuk geçtiğini, çok eski olan bu dünyanın birçok halkları aldattığını, hayatını boşa geçirdiğini, artık yaşlılıkta doğru yolu görse

bile gençlikte gafil bir hayat yaşamaktan dolayı ıstırap ve pişmanlık duyduğunu vurgulamıştır. Binlerce sene yaşansa bile sonunda ölüneceği, ne kadar çok zenginliğe ulaşılsa da ölünce bunları terk etmek zorunda kalınacağı belirtilmiştir (B.6554, 6561-6562, 6635-6636).

6.2.14. İnsanoğlunun Tutarsız Davranışları

Kutadgu Bilig'de insanın hayatta tutarsız davranışlar sergilediği yönünde de pek çok bölümler yer almaktadır. İnsanoğlunun dileğine kavuşunca yaşamasını bilemeyeceği, yaşayınca da dileğine kavuşamadığı belirtilmiştir. İnsan rahata kavuşunca kendisini unuttur olduğundan kendisini büyük görür, itibar kazanınca mağrur ve kabadayı olur, ölüm yakaladığında ise süklüm püklüm olduğu vurgulanmıştır. İnsanın; kederden zayıfladığını, rahattan usandığını, sevdiğini bulduğu zaman ise çabuk yerdiği belirtilmiştir (B.1122-1127).

İnsanoğlunun, öleceğini bilmesine rağmen sürekli mal biriktirme gayretinde olduğu, sonradan ise pişmanlık yaşayacağı, ölünce malının başkasına kaldığı ve kendisine biriktirdiklerinin fayda sağlamadığı vurgulanmıştır (B.1285-1286). İnsanoğlunun bilhassa çocukluk döneminde kendisinden büyüklerine, özellikle de ebeveynlerine bağımlı olması ve onlara ihtiyaç duymasına rağmen; çocukların ebeveynlerine ve büyüklerine karşı saygısız davranış sergilemeleri, haram görülen davranışları yapmaları eleştirilmiştir (B.6461, 6485, 6491). İnsan hayatının özellikle de gençlik dönemlerindeki güzelliklerin çok çabuk geçeceği bilinmesine rağmen insanın yine de tedbirsiz yaşaması da eleştirel bakış açısıyla sergilenmiştir (B.6521-6526). Devamında yazar gençlik dönemimde var olan fiziksel güzelliklerine değinerek, bu güzelliklerin de artık kaybolduğuna, bunların geçici olduğuna değinmiş ve pişmanlıklarını dile getirmiştir (B.6527-6534). İnsanın yeme içmesinden tutun da çevresindekilere olan davranışına, elde edilen kudret ve imkânlarla nasıl yanlış ve utanılacak davranışlar sergilediğine, beyitlerinde detaylı ve benzetmelere de başvurarak değinen yazarımız; kalıcı olanın Tanrı'ya ibadet, insanlara hizmet olduğunu, insanın iki parça bez ile yine çıplak gelip yine dünyadan çıplak ayrılmak zorunda kaldığına değinmiştir (B.6535-6560). Gençliğin ve dünya hayatının son bulacağını, ölümün kaçınılmaz son olduğunu, dünyanın güzelliklerine birçok halkların aldandığına değinen Yusuf Has Hacib; pişmanlık duygularıyla Rabb'inden affını dilemekte ve kendisine karşı bağışlayıcı olmasını istemektedir (B.6561-6564).

6.2.15. İyi Arkadaş ve Çevrenin Faydaları

Kutadgu Bilig'de başkaları tarafından çeşitli vesilelerle sınanmış, utanma duygusuna sahip kişilere yakınlık duymamız gerektiği vurgulanmıştır (B.1300, 1309). At Toldı'nın oğlu Ögdülmiş için bahsinde; Ögdülmiş'in ölen babasının arkasından hayırlı işler yaptığını, iyi insanları kendisine dost edindiğini, birçok dost ve arkadaş edinerek dost ve arkadaş edinmenin insan için destek olduğunu ve böylelikle arkasını sağlam ve yalçın bir kayaya dayamış gibi olduğunu aktarmıştır (B.1565, 1697, 1698).

Kutadgu Bilig'de insanın kendisine denk ve akran olanlarla dost olması gerektiği, onlara davranışımızda onların bize olan yaklaşımlarının ölçüt olması gerektiği, çok dost edinmemiz gerektiği fikri vurgulanmıştır (B.4181-4182, 4186, 4192-4193).

İnsanın iki sebepten dost edinme ihtiyacı içerisine girebileceği; birincisi ilahi sevgiyle, hiçbir çıkar gözetmeksizin edinilen arkadaşlıktır ki bu arkadaşlıkta sadakatsizliğin hatıra gelmeyeceğini ve bu tür arkadaşlıkların sürdürülmesi için gereken özverinin gösterilmesi gerektiği belirtilmiştir. İkinci arkadaşlık türünün ise kişinin kendi çıkarı için edinilen arkadaşlık olacağı ve bu tür arkadaşlığın zoraki ve esaslı olmayan bir arkadaşlık türü olduğu ve bu tür arkadaşlık ilişkilerinden uzak durulması gerektiği vurgulanmıştır (B.4201-4206). Dostlarımızı çıkar ve zarar içinde sınayarak, bazen kızdırarak, bazen çok sevdiği bir şeyi isteyerek, iyi ve kötü zamanlarımızda faydalı olup olmama durumuna göre deneyebileceğimiz belirtilmiştir (B.4208-4211, 4217-4218).

Dost gibi düşmanın da iki türlü olabileceği; bunlardan birinin din düşmanı olduğu ve bu düşmanın her vakit kişiye düşman olduğunu, diğer düşman türünün ise çıkar yüzünden olan düşmanlık olduğu ve çıkar yüzünden düşmanlık yaptığı belirtilmiştir. Çıkar yüzünden olan düşmanlıkta kişinin, kendi çıkarından vazgeçip o kişiyle barışması tavsiyesinde bulunularak, o kişilerden fayda elde edilebileceği anlatılmıştır. Düşmanları dost edinmeye gayret ederek emniyet ve huzur içinde yaşayabileceğimiz, birisiyle düşman yaşamamızın hiçbir faydası olamayacağı ve başımızın bin türlü derde gireceği vurgulanmıştır (B.4224-4226, 4228-4232).

İyi ve seçkin kişileri ahab edinmemiz gerektiği, insanın eşi ve arkadaşı kötü olduğunda pişmanlık yaşayabileceği vurgulanmıştır. Yakınlık göstermek için toplumda iyi ve seçkin olarak bilinen kişiler ile takva sahibi Tanrı'yı bilen insanlara yakınlık göstermemiz gerektiği, bu insanların bize iyilikle karşılık vereceği belirtilmiştir (B.4233-4237).

6.2.16. İyi Huy ve Güzel Ahlaklı Olmak

Yusuf Has Hacib; kanun karşısında herkesin eşit olması gerektiğine vurgu yaparak, hüküm verirken kim olursa olsun herkesin eşit tutulması gerektiğini belirtmiştir (B.817-818). Kutadgu Bilig'de tavır ve hareketlerimizde doğru, alçakgönüllü, tatlı dilli olmamız, dilimizi ve gözümüzü gözeterek, az ve helal yememiz gerektiği, kardeş ile akrabalara yakınlık gösterip güler yüzlü olmamız, kibirlenmememiz, iyilik yapıp kötülükten uzak durmamız gerektiği vurgulanmıştır (B.1282, 1309, 1311-1312, 1324, 1327, 1330).

İçki içmek ve zina yapmak gibi davranışlardan dolayı mutluluğumuzu kaybedebileceğimiz ve bu davranışların yoksulluğa neden olacağı belirtilmiştir (B.1334-1338).

Çocuklarımızı sıkı terbiye altında bulundurup iyi yola yönelterek, denetim altında tutup kötü hareketlerine engel olarak daha da önemlisi onlara erdem ve bilgi öğreterek onların ileride mevki ve mutluluğa ulaşacakları aktarılmıştır (B.1488-1491).

Hükümdar; veziri Ay Toldı'nın ölümünün ardından, Ay Toldı'nın oğluna karşı kendisinin şefkat, vefa, mertlik ve insaniyet göstermesi gerektiğine vurgu yapmıştır (B.1634-1635).

Öğdülmiş, Hükümdarın sorusuna cevabında; kişiye her iki dünyada da faydalı olan şeyin iyilik yapmak, hayâ ve doğruluk olduğunu söylemiştir. İnsanın bu üç hareketle mutluluğa erişeceği belirtilmiştir (B.1658-1664). Bunun akabinde insana faydasız ve zarar veren üç şeyin de kötü doğallı ve inatçı olmak, yalancılık ve cimrilik olduğu vurgulanmıştır. Bu üç kötü hasletin insana bilgisizlikten geldiğini Öğdülmiş, Hükümdar Kün Toğdı'ya söylemiştir (B.1665-1670).

Hükümdar Öğdülmiş'in sadakatli, dürüst, alçakgönüllü, yumuşak huylu, tatlı dilli, akıllı, doğru, adaletli, yerinde ve uygun davranışlarıyla; onun ülkede yüksek mevkilere geldiğini, seven ve saygı duyanlarının çoğaldığını, düşmanlarının kaçtığını, zenginliğe ulaştığını, hem halkı hem hükümdarı hem de kendisini mutluluğa ulaştırdığını belirtmiştir. Devamında bu gibi faydaların akıllı, bilgili ve iyi huylu kişiden gelebileceğini, akıllı kişinin her işini ölçüye göre yaptığını, bu yüzden akıllı ve bilgili kişinin mutluluğu hak ettiği vurgulanmıştır (B.1687-1688, 1692-1696, 1723, 1751, 1753, 1764-1778).

İnsanın bilgiyi, erdemi, iyi tavır ve hareketi öğrenebileceğini fakat aklın insan ile birlikte doğuştan geldiği belirtilmiştir (B.1824-1825).

İnsanlığın başının merhamet olduğunu, akıllı insanların merhametlileri çok övdüğünü, merhametlilerin aziz tutulduğunu ve merhametli insanları kendimize yakın tutmamız gerektiği vurgulanmıştır (B.1941, 1945-1947). İnsanın bulunduğu yerin gelenek ve göreneklerini bilmesi gerektiğini, tavır ve hareketlerinin edepli olması gerektiği Kutadgu Bilig'de aktarılmıştır (B.4038). Yusuf Has Hacib, kendimizden büyüklere hizmet edip, konuşmalarımıza dikkat ederek, yerinde ve usulüne göre davranarak, büyüklerimize saygı ve hürmet göstererek mevki ve mutluluğa ulaşacağımızı aynı zamanda da büyüklerimizin de bize karşı saygın davranacağını söylemiştir (B.4041-4043, 4151-4154).

İnsanlara ikramda bulunup, güler yüz göstererek insanların yakınlığını ve yardımını kazanabileceğimiz vurgulanmıştır. Herkese gücümüz yettiğince iyilik edip, onların sevinçlerine ortak olup, kederlenmelerinde ise bizim de kederlenmemiz gerektiği, eş ve arkadaşlarımızın sıkıntılarında yardımcı olmamız, gönüllerini kırmamamız, verdiğimiz sözleri tutmamız gerektiği belirtilmiştir. Böylece çevremizde sevilen, yakınlık duyulan ve iyiliklere ulaşan kişi olabileceğimiz anlatılmıştır. Kıskançlık, çekememe gibi hasletlerin kişiyi hastalığa, zarara ve kötülöklere götüreceği belirtilmiştir (B.4219-4220, 4222, 4252-4258, 4264).

Çocuklarımıza bilgi ve erdem öğretmemiz gerektiği, bunun onların her iki dünyası için fayda sağlayacağı vurgulanmıştır (B.4506).

Kimsenin gönlünü kırmamamız gerektiği aksi taktirde çevremizdekilerin bizden uzaklaşacağını ve onların artık dostluk ve yardımlarından mahrum kalacağımız belirtilmiştir (B.4611-4612).

Anne ve babanın ölümünün çocukları için birer nasihat olduğunu, ölümün herkese ayırt etmeksizin geleceği; bu nedenle de kendimizden sonra iyi ad bırakmamız gerektiği, hayatımızı aziz bilip gerekli işlerde kullanmamız, insanlara ikram ve yardımlarda bulunarak sevap kazanmamız ve ölüme hazırlıklı olmamız gerektiği vurgulanmıştır (B.5154, 5156-5162).

Çok konuşmak, çok yemek, çok uyumak gibi davranışlardan sakınarak ölçülü davranmamız ve her şeye karışmayarak huzur içinde yaşayabileceğimiz belirtilmiştir (B.6643).

6.2.17. İyi Olmak ve Doğru Davranış Sergilemek

Gençliğin ve hayatın çabuk geçtiği vurgulanarak hayatımızda iyilik yapmamız gerektiği, bunun faydasını ölümden sonra da göreceğimiz belirtilmiştir (B.231-232).

Gençlikte doğruluk yolundan şaşmayarak, hayatımızı ziyan etmememiz gerektiği söylenmiştir (B.359-360).

İyi ve doğru yoldan ayrılmadan, ister yakınımız olsun ister tanımadığımız kişiler olsun kanun karşısında herkesin eşit olması gerektiği ve hiçbirisine ayrıcalık gözetilmemesi gerektiği vurgulanmıştır (B.817-818).

İyi arkadaşın arkadaşların en iyisi olduğu ve insanın yolunu açtığı, iyi işin ise en iyi iş olduğu vurgulanarak, yapılan iyiliklerin faydasının ileride mutlaka görüleceği, iyiliği kendimize arkadaş edinmemiz gerektiği belirtilmiştir (B.914-915, 935-936).

Ölümün insanlık için kaçınılmaz bir son olduğu söylenmiş, kişinin eliyle ve diliyle başkalarına vermiş olduğu zararın pişmanlığını, sonradan ağlayarak yaşayabileceği vurgulanmıştır (B.1120-1121).

Rüşvet veya mal ile kişinin işlerini düzeltermeyeceği, öyle kişilere kimsenin destek olmayacağı belirtilmiştir (B.1176).

Başkalarını yedirip içirerek, onlara ikramlarda bulunmamız gerektiği söylenmiştir (B.1191-1194).

Kişinin tavırları iyi, hareketleri uslu olursa, o kişinin bütün dileklerine kavuşacağı ve bütün iyilikler ile sevince ulaşacağı vurgulanmıştır (B.1254-1255).

Kalbimizi ve dilimizi temiz tutmamız, Tanrı'ya kulluk edip doğruluktan sapmamamız, alçakgönüllü olmamız, büyük konuşmamamız, kibirlenmememiz ve elimizden geldiğince iyilik yapıp kötülükten uzak durmamız gerektiği anlatılmıştır (B.1278, 1282, 1330).

Başkasının malını alıp kimseye zulüm etmememiz ve doğru olup dürüst hareket etmemiz gerektiği vurgulanmıştır. Doğru olan insanın; her iki dünyada kazanacağı, gününün mutlu geçeceği, zenginleşeceği, makam ve mevkisinin yükseleceği, her iki dünyada da yükseleceği söylenmiştir (B.1284, 1289-1294).

İyi hareket edip kötülükten uzak durarak insanın; cehennem azabından korunacağı, mal olarak zenginleşeceği, bütün iyiliklere ulaşacağı belirtilmiştir (B.1295-1296, 1305-1308).

Yusuf Has Hacib, yüksek mevki ve yönetimdeki kişilere de öğütlerde bulunarak; halk kafa tutup baş kaldırırsa uzak durmamız, başkalarının zararını

istemememiz, hep iyilik yapıp kendi heveslerimize uymamamız, yalan söz söylemememiz, başkalarına ikram edip ayıplarını örtmemiz, kibirlenmememiz, iyilik yapıp, geçip gidenlerden ibret almamız gerektiğini vurgulamıştır (B.1313, 1315, 1326, 1328, 1330, 1333).

Uzun süre sustu, oğluna bakarak dedi ki: / Sen bunu anla, doğruluktan ayrılma (B.1499).

Aylak olma, başıboş dolaşma, kendi kendine koşma; / İşinde, sözünde dürüst ve mülayim ol (B.1505).

Yusuf Has Hacib; gece geç yatıp sabah yine de erken kalkmayı, kötülükten uzak durup iyilik yapmamızı, tavır ve hareketlerimizi düzeltmemizi tavsiye etmiştir (B.1506-1508).

Öğdülmiş; babası öldükten sonra arkasından hayırlı işler yapmış, iyi insanları kendisine dost edinmiştir. Babasının öğüdünü yerine getirip doğruluktan ayrılmadığı için Öğdülmiş'in mutluluğu günden güne artmış, makam ve mevkisi yükselmiştir (B.1565-1566).

Öğdülmiş'in hizmetlerinin çok olması, kusur etmemesi, uygunsuz ve lüzumsuz hareketlerini terk etmesi, her türlü işi yararlanılacak hale getirmesi, halkın yükünü hafifletip kazancını arttırması nedeniyle hükümdar Öğdülmiş'e insaniyetle davranmış ve onu yedirip giydirmiştir (B.1634-1636, 1652-1654).

Hükümdar Öğdülmiş'e her iki dünyada kişiye faydalı olan şeyin ne olduğunu sorduğunda cevaben: iyilik yapmak, ikincisi haya ve üçüncüsünün de doğruluk olduğu cevabını almıştır. İyi hareket edeni herkes sever, dürüst olan başköşeye çıkar, haya her türlü densizliğe engel olur ve bu üçü kimde birleşirse o kişi mutlu olur (B.1656-1664). Diğer taraftan hükümdar, Öğdülmiş'e insan için kötü ve faydasız olan şeylerin neler olduğunu sorduğunda cevaben: kötü doğalı ve inatçı olmak, yalan söylemek ve kişiyi aşağılık eden cimrilik olduğunu belirtmiştir. Bu üçü de insana bilgisizlikten gelir demiştir. Eğer birisi yalan söylemekle şöhret bulmuşsa, o kişi insanlar arasında yalancı olarak anılır (B.1665-1669, 1671).

Öğdülmiş hükümdara karşı sadakatli ve dürüst davrandığından, hükümdarın malını iyi idare edip kendi çıkarlarını düşünmediğinden, hizmette kıl kadar eğrilik göstermediğinden; bu davranışlarının mükafatını alarak hem devlet kademesinde hem de halk arasında saygı duyulan, makam ve mevki sahibi olan bir kişi haline gelmiştir (B.1687-1688, 1692-1694, 1723, 1751).

Yusuf Has Hacib, kişi eğer doğruluk diliyorsa 6nce kendi doğru yoldan ayrılmamalı ve s6zlerini yani fikirleri 6nce olgunlaştırmalı sonra konuşulmalı demiştir (B.4035-4036).

İnsanları kıskanmamamız ve doğruluktan ayrılmamamız gerektiği, zira kıskançlık ya da 6ekememezlik gibi davranışların aslında birer hastalık olduğu ve uzun bir tedaviye bu kişilerin muhta6 olduğu, bu tavırlarıyla aslında o kişinin kendi kendine zarar verdiği vurgulanmıştır. İyilik ve k6t6l6ę6n hep Tanrı h6km6 olduğu ve başkalarını kıskanmanın hi6bir faydasının olmadığı ve hastalığa kişiyi s6r6klediği belirtilmiştir. G6c6m6z6n yettiğince herkese iyilik edersek bize de iyilik geleceği, başkalarının sevincine ve kederlerine bizim de ortak olmamız ile başkalarının bizi seveceği ve dost olacağı, eş ve arkadaşlarımıza destek olmamız, g6n6llerini kırmamamız, s6z6m6zde durmamız ile y6z6m6z6n g6leceği ve endişeden uzak, huzurlu bir hayat yaşayacağımız vurgulanmıştır (B.4252-4258, 4264, 4295).

Her vakit şeref ve itibarımızı korumak istersek ağz6m6zden yalan s6z 6ıkarmamamız, doğru ve d6r6st ayrıca sordukları zaman s6yleyerek s6zlerimizin etkili ve ge6erli olacağı, boş s6z konuşup dedikodu yapmamamız, fitne 6ıkarmamamız, b6y6klerimizden s6zlerine karşı gelmememiz ve kaba s6z s6ylemememiz gerektiği belirtilmiştir (B.4297, 4300-4301, 4303).

Yusuf Has Hacib; insanlığa genel anlamda eleştiri yaparak kalplerin haram ile 6ok fazla karardığı, b6y6klere saygının azaldığı hatta k666klerin b6y6klerinden hizmet beklediği, yaşın ve deneyimin g6stergesi olan ihtiyarlık hali ve ihtiyar kelimesinin neredeyse bir hakaret olarak algılandığını belirtmiştir (B.6461, 6485, 6491).

6.2.18. İy i Yetiştirilemeyen 6ocuklar

Kutadgu Bilig'de 6ocukların ebeveynlerine karşı vefasız davranışlarına serzenişte bulunularak bu durum eleştirilmiştir.

Oğul ve kız derdi dipsiz bir denizdir; / Oğul ve kız al yanağı soldurur (B.1164).

6ocuk yetiştirmenin ağır sorumluluğu ve onların sıkıntılarına katlanma s6recinde kişinin rahat dahi uyuyamayacağına, buna karşılık 6ocukların bu fedak6rlıkları g6rmezden gelebileceği ve vefasızlık 6rneği sergileyebilecekleri vurgulanmıştır (B.1165-1166). 6yle ki candan bağlı bir hizmetk6r kıymet olarak, merhametsiz ve hayırsız bir evlattan daha y6ksek tutulmuştur (B.2574).

Hayırsız bir evladın ebeveynini hayatta birçok sıkıntılara maruz bırakacağı, ölünce dahi ebeveynini çabucak unutacağını, hayırsız çocuğun ebeveyninin adını karalayacağını üstelik bütün yat-yabancıların hayırsız çocuğun ebeveynlerine beddua ve küfür dahi edebileceklerine değinilmiştir (B.3379). Hayırsız bir evlada sahip olan düşmana sahiptir ve ebeveyni için hayırsız bir evlat giderilemeyecek bir gölge olarak tasvir edilmiştir (B.3380, 3382).

Sen oğul kız diye kendini üzersin, / Bu zahmeti takdir eden oğul kız nerede! (B.3384). Ebeveynlerin çocuklarını yetiştirmek için bazen harama dahi bulaşabileceklerini fakat bu durum karşısında yine anne babasının sıkıntıda kalacağını, evlatlarının kendi sefalarını sürecekları belirtilmiştir (B.3385).

Evlene kişiye gemiye binmiş ve denize açılmış bir kişi olarak tasvir eden Yusuf Has Hacib, oğul ve kız dünyaya geldiğinde bu geminin parçalanacağını ve suda sağ kalınamayacağı vurgusu yapılmıştır (B.3386-3387).

Hayırsız evladın ebeveyni olarak yediğinin dahi zehir gibi olacağını, çocuklarının ebeveyni öldükten sonra bir kere dahi anmayacaklarını ve vefasız bir tutum sergileyeceklerini, ebeveynlerinin sıkıntılar altında ezileceği serzenişinde bulunulmuştur (B.3388-3391).

Oğul babaya babalık eder, / Oğul bey, babaysa kul oldu (B.6485).

Oğul kız babaya hürmetini bıraktı; / İhtiyar kelimesi insana hakaret sözü oldu (B.6491).

Yusuf Has Hacib yüzyıllar öncesinden hayırsız evlat olarak yetiştirilmiş çocukların, ebeveynlerini ne kadar zor ve kötü durumlara düşürdüğünü bizlere aktarırken, bu örneklemelerin benzerlerine hatta daha şiddetlisine günümüzde de maalesef şahit olmaktayız. Pek çok yazılı ve görsel medyada ebeveynlerine saygısızlık edip bu durumu da neredeyse kanıksayan, ebeveynlerini küçük düşürüp onların başlarını öne eğen, alkol ve uyuşturucu batağına saplanıp ebeveynlerine şiddet uygulayıp ellerinden mallarını alan, onları sokağına atan hatta öldüren, yaşlılık ve hastalıklarında onlara sahip çıkmayan onlarca olumsuz ebeveyn çocuk ilişkisini ortaya koyan haberlere şahit olmaktayız. Tüm bunlar bizlere gösteriyor ki çocuklarımızın eğitiminde aile, toplum ve eğitim-öğretim kurumları ekseninde bazı davranış edinimlerini kazandıramamışız. Genellikle çocuklarımızdan ailelerin beklentileri; okul hayatında başarılı olmaları, iyi bir iş ile kariyer edinmeleri ve çok para kazanmaları ekseninde ağırlık bulmaktadır. Günümüz eğitim-öğretim ortamında dahi veliler ağırlıklı olarak, çocuklarının ders başarılarını sorgulamakta ve bunu önemsemektedirler. Çocuğunun

büyüklerine, küçüklerine, arkadaşlarına, çevreye ve doğaya karşı saygı, sevgi ve duyarlılığının nasıl olduğunu sorgulayan veli sayısı son derece azdır. Bunun yanında bu insanî kazanımları kazandırma ve değerlendirmeye yönelik eğitim-öğretim sistemi, eğitim-öğretim ortamı ve donanımlarına da yeteri düzeyde sahip olduğumuz söylenemez.

Çocuklarımızın ağırlıklı olarak merkezi sınavlardaki ders başarılarına göre geleceğini şekillendirebildiği bu sistemde, aile-çocuk ve öğretmenler de bu döngünün bir parçası haline gelmektedirler.

İşte bu nedenle hem aile ve toplum hem de eğitim-öğretim ekseninde, insanın sadece akademik ve maddi anlamda başarı ve kazanımlarla mutlu olamayacağını eğitimi verilmelidir. Çocuklarımıza ahlaki ve insani erdemleri kazanması ve bunları hayatında tatbik etmesi ile hem bireylerin hem de toplumun mutluluk ve huzura ulaşacağı fikri benimsetilmelidir. Hayatta karşılaşılabileceğimiz pek çok zorluk ve durumlar karşısında, insanın erdemli hal ve davranışlardan bir an bile vazgeçmemesi, aklın ve bilimin rehberliğini ilke edinmesinin önemi çocuklarımıza kazandırılmalıdır. Kültürel mirasımız Kutadgu Bilig eseri, bu doğrultuda sağlanabilecek eğitim-öğretim faaliyetlerinde faydalanabileceğimiz önemli kaynaklarımızdan birisidir.

6.2.19. Kanaatkâr Olmak

Açgözlülük ile dünya malını topladım; mal kalıyor, / Bense bugün her şeyi bırakıp yokluk içinde gidiyorum (B.1119).

Yusuf Has Hacib; malımızı insanlara dağıtmamızı, yedirip içirmemizi, malın bizi kullanacağına bizim onu kullanmamız gerektiğine, insanın sağlığı yerinde olduğu müddetçe her arzusuna kavuşabileceğine değinmiştir (B.1191-1194).

Kutadgu Bilig'de Ögdülmiş'in, ölüm anının yaklaşmış olduğu yaşlı babasına sözlerinde: Ölümün seni daima izlediğini, geride kalacak malı niçin topladığını ve dağıtmadığını, gaflet içinde yaşayanın pişman ve suçlu olması gerektiğini ancak artık bunlar için çok geç olduğunu belirtmiştir (B.1203-1207).

Ögdülmiş babasına olan serzenişinde: Ölümün Tanrı hükmü olduğunu, dünya ve devletin arkada muhakkak kalacağına, dünya nimetlerinin ağlamaya değer olmadığına, herkesin dünyayı ah vah ederek terk etmek zorunda kalacağına, bu dünyada babasının gafil yaşadığına, bir insanın bütün dünyaya tamamen sahip olsa bile ölüm karşısında kısmetine sadece iki bez düşeceğine değinmiştir (B.1233-1238).

Ay Toldı oğlu Ögdülmiş'e öğüdünde de: Başkalarının malını alıp kimseye zulüm etmemesi gerektiğini, tutumlu olursa malının yeterli olduğunu, tutumlu olmazsa bir bu kadar malın da yeterli olamayacağını, yüzünü sarartacağını, iyi hareket ederse malın kendiliğinden geleceğini, az ve helalinden yemesi gerektiğini, dilini ve gözünü gözetmesi gerektiğini, giderini gelirine göre ayarlayıp kendisine yakışacak sözler söylemesi gerektiğini belirtmiştir (B.1284, 1287-1288, 1305, 1312, 1325).

Her bakımdan tam zengin olmanın yolunun kanaatkâr olmaktan geçtiğini, dünya malının ne kadar çok olursa onun derdinin zevkenden daha fazla olduğu, insanın binlerce sene yaşayıp dileklerine kavuşsa bile yine de dileklerinin bitmeyeceği vurgulanmıştır (B.4282, 5428-5429).

Yusuf Has Hacib gençliğin boşa heder olduğunu, hayatın tükendiğini, binlerce sene yaşayıp zengin olsak bile bir gün mutlaka öleceğimizi; bu nedenle dilimizi tutup boğazımıza hakim olmamız, çok uyumamamız ve pek çok şeye karışmayarak huzur içinde yaşayabileceğimiz belirtilmiştir (B.6635-6636, 6643).

6.2.20. Kız Çocuk Yetiştirme Usulü

Kutadgu Bilig'de kız çocukları üzerine de ayrı bir önemle değinilmiş olup genellikle kızların daha naif ve korunmaya muhtaç olduğu bakış açısıyla değerlendirmeler yapılmıştır.

Kızların başıboş bırakılmaması gerektiği, tanınmayan ve sınanmayan yabancı kişilerin kızlarla içli dışlı olmasına müsaade edilmemesine vurgu yapılmıştır (B.1303-1304).

Oğula iyi bir kız, kızı da iyi bir er ile evlendirerek ömrümüzü dertsiz ve mutlu bir şekilde geçirebileceğimiz belirtilmiştir. Bunun yanında kızı yaşı çok geçmeden evlendirmemiz gerektiği, aksi halde pişmanlık duyacağımız vurgulanmıştır. Kadınları evde koruma altında gözetmemiz, yabancı kişileri eve sokmamamız ayrıca sokakta yabancı kişilerin kadınların gönlünü çelebileceği belirtilmiştir (B.4507, 4510, 4513-4514).

Kadınları zahmetle süren ve yetişen bir ağaca benzeten ve onlara saygı gösterip isteklerini yerine getirmemiz gerektiği ve bayanlara karşı iştah ve ihtiras içeren bakış açısıyla yaklaşmamamız gerektiğini belirten Yusuf Has Hacib, onları yabancı erkeklerin bulunduğu ortamlardan uzak tutmamızı tavsiye etmiştir (B.4517, 4520, 4522).

6.2.21. Konuşma Adabı

Kutadgu Bilig'de konuşma adabı olarak kişinin gerektiği kadar konuşması tavsiye edilir. Bilgi sahibi olduğu konuda kişinin susması hoş görülmediği gibi bilgiye dayanmayan boş konuşmalar da hoş görülmemiştir (B.185).

Büyük söz söylemekten, yanlış söz ile davranıştan ve iyilikten başka bir amacın dışında, beylerin kullanabileceği haddi aşan laflardan kaçınmamız tavsiye edilmiştir (B.1282, 1312, 1314).

Kutadgu Bilig'de toplantı gibi sosyal etkinliklerde ihtiyatla söz söyleyip davranışlarımıza dikkat etmemiz gerektiği, kendimize yakışacak söz söylememizi, dilimizden yalan söz çıkarmamamız gerektiği zira yalan sözün kişinin itibarını düşürdüğü vurgulanmıştır (B.1324-1326).

Sözlerimizi gözeterek kullanmamızın emniyet içinde yaşamamıza vesile olduğu, herhangi bir konuda soru sormanın kolay ancak cevap vermenin bilgi ve deneyime dayanması nedeniyle zor olduğu söylenmiştir (B.1509, 1907).

Kutadgu Bilig'de konuşmaktan çok dinlemek tavsiye edilip; dinlemenin söylemekten daha iyi olduğu, söz söyleyen canını üzer dinleyen kişinin ise rahat edeceği, kişinin dinleyerek bilge olacağı buna karşın çok söz söyleyenin başının derde gireceği hatta söylenmeyen sözün som altın olduğu, söylendikten sonra bu sözün bakır değerine düşeceği belirtilmiştir (B.1911-1916).

Konuşurken sözlerimizi pişirmemiz, olgunlaştırmamız tavsiye edilmiş, dilimizi gerektiğinde tutmayı bilmeli ve ulu orta söz söylemememiz gerektiği vurgulanmıştır. Dilek ve ricalarımızı arz ederken usulüne göre hareket etmeli, büyüklerimizin sözlerine itibar etmemizin işlerimizi kolaylaştıracağı, büyüklerimiz ve sözlerine karşı gereken hassasiyet ile saygıyı göstermemizin devlet ve ululuğa, mutluluğa ulaşmamızda vesile olacağı vurgulanmıştır. Büyüklerimize bu denli göstereceğimiz saygı ile onların da bize karşı saygıyla yaklaşacağı aktarılmıştır (B.4035-4036, 4041-4043, 4151-4154).

Konuşma adabında kendimizden küçüklerle de ağız şakası yapmamamız, onların üzerimize baskı oluşturmalarına meydan vermememiz gerektiği belirtilmiştir. Şeref ve itibarımızı korumak için ağızımızdan yalan söz çıkarmamamız gerektiği, sözümüzün daima etkili ve geçerli olmasını istiyorsak sözümüzü doğru ve dürüst şekilde kullanmamız ayrıca sordukları zaman söylememiz gerektiği belirtilmiştir (B.4183-4184, 4297, 4300).

Boş söz konuşup insanları çekiştirmememiz, dedikodu yaparak fitne uyandırmamamız, büyüklerimizin sözlerine karşı gelmememiz, cevaplarımızda kaba sözden kaçınmamız, karşımızdakine kullandığımız sözlerimizde karşımızdakinin bize davranışının ölçüt olduğunu, bunun yanında da tatlı söz söyleyene bizim de tatlı söz söylememiz gerektiği vurgulanmıştır (B.4301, 4303, 4307).

İnsanın gönlünün kırılğan olduğunu, bu nedenle de sözlerimizde dikkatli olmamız ve kaba söz söylemememiz gerektiği belirtilmiş; ölçülü konuşarak, ölçülü yiyerek, ölçülü uyuyarak, gözümüzü ve kulağımızı yanlışlıklardan sakındırarak huzur içinde yaşayabileceğimiz belirtilmiştir (B.4610, 6643).

6.2.22. Kötü Arkadaş ve Çevrenin Zararları

Kötü arkadaşla yaklaşma, sana zarar getirir; / Kötülük yılandır, dikkat et seni sokar (B.1297);

İki yüzlü insana sır verme; / Sözün yayılır, sırrın ortaya çıkar (B.1298);
Dedikodu yapanları evine yaklaştırma, / Görüp öğrendiklerini bütün halka yayarlar (B.1299).

Kutadgu Bilig'de Ay Toldı'nın Hükümdar Kün Toğdı'ya vasiyetinde: Kötüye yaklaşmamamız gerektiği, daima iyilik yapmamızı, tavır ve hareketlerimizi düzeltmemizi tavsiye etmiştir (B.1508).

Kutadgu Bilig'de: İnsan gönlünün sırça gibi olduğu, nazlı olduğu, sıcakta eriyip soğukta donduğuna değinilmiştir. Böyle olunca da dostlarımızın dahi gönüllerinin çok çabuk kırılacağı ve bize düşman olabileceği vurgulanmıştır. Çevremizde düşman olduğu zaman ise huzur ve sükûnun kalmayacağı, hayatımızın tatsızlaşacağı, zarar görebileceğimiz belirtilmiştir. Düşmanı asla azımsayıp, küçümsemememiz gerektiği; düşmana karşı düşmanca ve tedbirli, iyi huylulara karşı ise halim ve selim davranmamız tavsiye edilmiştir (B.3394-3399, 3401-3402).

Derece itibariyle kendimize denk insanlarla münasebet kurmamızı ve onlara olan davranışımızda arkadaşlarımızın bize olan davranışının ölçüt olduğu belirtilmiştir. Kendimize denk olan bu insanları kendimizden uzaklaştırırsak düşman, yaklaştırırsak dost olur denmiştir (B.4181-4182).

İnsanları kendimize düşman etmememiz gerektiği, insanın binlerce dostu olsa bile yine de bir tane düşmanı olsa bunun zararı olacağı, kötü arkadaşın bizi yolumuzdan şaşırtacağı için onlardan uzak durmamız gerektiği, iftiracı kişilerin dili ise yanar ateşe

benzediğinden onlardan da uzak durmamız gerektiği, çıkarıcı insanların da bizden menfaat bulamadıklarında bize düşman olacaklarına değinerek onları da kendimizden uzak tutmamız gerektiği belirtilmiştir (B.4187-4191, 4194-4195, 4212, 4214-4216).

Kötülükleriyle şöhret bulan kişilerden uzak durmamız aksi taktirde o kötünün doğasından etkilenecek bizim de kötülüğe yönelebileceğimiz, adımızın kötü olup mutluluğumuzu kaybedebileceğimiz vurgulanmıştır. Pek çok iyi nam yapmış kimselerin, kötü arkadaş ve çevre yüzünden adlarının kötülendiği, işlerinin bozulduğu belirtilmiştir (B.4238, 4241-4245).

İki türlü insanla ilişki kurmayıp onlardan uzak durmamız gerektiği bunlardan biri: iftiracı, gammazlık yapan kişiler; diğeri ise ikiyüzlü çıkarıcı kişilerdir. Bu tür insanların karışıklık çıkarabileceği vurgulanmıştır. İçkiye düşkün kimseyi de arkadaş edinmememiz gerektiği, bu kişilerin de vefa göstermeyip gönlümüzü kırabileceği belirtilmiştir. Çıkarıcı insanların ise fayda görmeyince bize düşman olacağı söylenmiştir. Ne kadar çok kardeş ve dostumuz olursa olsun düşman edinmemeye gayret etmemiz, düşmana karşı her an hazırlıklı olmamız, düşmanımızı azımsayıp küçümsemememiz gerektiği açıklanmıştır (B.4259, 4262-4263, 4270-4274).

6.2.23. Sabırlı Olmak

Yusuf Has Hacib; hiçbir işte acele etmememiz gerektiğini, sabırlı olup kendimize hakim olmamızı, bu şekilde davranırsak arzularımıza ulaşacağımızı belirtmiştir (B.1310).

Kutadgu Bilig'de öfke ve sinir anımızda da kendimize ve davranışlarımıza hakim olmamız gerektiği, sabretmemiz sonucunda sevince ulaşacağımız, bozulmuş işlerimizin dahi düzeleceği vurgulanmıştır (B.1317-1318).

Nasıl ki sabredip bekleyen avcının ak kuş tutup muradına ereceği gibi sabreden kişinin de dileğine ulaşacağını Yusuf Has Hacib bizlere bu benzetmeyle aktarmıştır (B.1319).

Herhangi bir zahmet, kaygı, endişe anlarımızda da yine sabretmemiz tavsiye edilmiş bu şekilde zamanla huzura ereceğimiz söylenmiştir. Bunun yanında eserimizde devletin gitmesi ve kapıların yüzümüze kapanması tabiriyle, pek çok imkânlardan yoksun kaldığımız anlarda da yine sabır yolu tavsiye edilmiş olup, işlerin sonradan yoluna sabır davranışıyla gireceği belirtilmiştir (B.1320-1321).

Sabır davranışının er, kahraman ve yiğit kişilerin bir vasfı olduğu vurgulanmıştır. Sabreden kişinin bu davranışıyla, eserimizde göğe bile yol bulur tabiriyle pek çok imkânsızlığa ulaşacağı belirtilmiştir (B.1322).

6.2.24. Yaşlılığın İnsana Etkileri

Otuzun yığdığını elli geri aldı, / Altmış elini değdirirse ne yapacağım (B.368).

Gençlikte her işim bir zevkti; / Şimdi bana yediğim yemek zehir oldu (B.370).

Vücudum ok ve gönlüm yay gibiydi; / Şimdi vücudum yay oldu, gönlümü ok yapmalıyım (B371).

Yusuf Has Hacib; insanın gençlikte elde edeceği pek çok kazanımlarının yaşlılıkta elden gideceğini ve bu durumla herkesin karşı karşıya kalacağını belirtmiştir. Gençlikte pek çok şeyden alınan zevkin yaşlılıkta alınamayacağı vurgulanmıştır (B.372, 375).

İnsanın yok iken Tanrı tarafından yaratıldığını, küçükken büyütüldüğünü, ok gibi boyunun büküldüğünü, kara saç ve sakalı ağaran insanın ölüme hazırlanması gerektiği vurgulanarak, zaman içerisinde insanoğlunun hem beden hem de ruh dünyasındaki değişimler belirtilmiştir (B.1097-1099, 1102-1103, 1105).

İnsanın yapacağı işler olsun, Tanrı'ya ibadeti olsun, iyilik yapma davranışı olsun bu meşgalelerini gençlikte yapması gerektiği, zira yaşlılıkta bu işler için gücünün ve hevesinin kalamayacağı belirtilmiştir (B.4692-4694, 5716).

Eğer doğru bir hayat yaşamış olsaydım, yaşlılığın da / Zararı yoktu, fakat ne yazık ki onu boş yere harcadım (B.6527).

Ey gençlik, esef ederek sana kızıyorum; / Bütün güzelliğimi sen uzaklaştırdın, ben uzaklaştım (B.6528).

İnsanın gençlikten yaşlılığa doğru fiziksel ve ruhsal değişimine değinilerek: Benimizin kızıldan safran tohumu rengi olan boza döndüğü, siyah saçımızın kâfur rengi beyaza döndüğü, dolunay gibi dolgun ve genç yüzümüzün değiştiğini, gençlikte bahara benzetilen hayatın hazana döndüğünü, kayın ve ok gibi düz ve dik vücudumuzun yay gibi eğildiğini belirten Yusuf Has Hacib; hayatı boş yere harcadığını ve pişmanlıklar içerisinde gözünden kanlı yaşlar akıttığını belirterek aslında çoğu insanın yaşlılık sürecinde ruh dünyası, hayata bakış açısı ve fiziksel yapısındaki değişimlerini gözler önüne sermiştir (B.6529-6534).

6.2.25. Yeme ve İçme Adabı

Kutadgu Bilig'de yeme içme adabıyla ilgili olarak; az ve helal yememiz gerektiği, yemek yeme esnasında dilimizi ve gözümüzü gözetmemiz tabiriyle ise yeme esnasında konuşmamamız ve gözlerimizle başkalarının yemelerini ve yiyeceklerini takip etmememiz vurgulanmıştır (B.1312).

Arkadaş, dost, ahbab, kardeş ve kendimiz için verilmiş ziyafetlere gidip hem onları hem kendimizi mutlu edeceğimiz, eşi dostu bu vesileyle görebileceğimiz, ziyafetlerde özellikle yabancı kimselere itina göstermemiz, yiyecek ve içecek dağıtımında dikkatli olmamız tavsiye edilmiştir (B.4579-4583).

Yusuf Has Hacib; insanın boğazına düşkünlükle açgözlü bir tavırdan olmaması gerektiğine, böyle insanların aşağılık ve insanlara kulluk yapan kişiler olduklarını, boğazımıza esir olmamamız gerektiği vurgulanmıştır (B.4589, 4593).

Yemek yerken edepli davranmamızı, önce büyüklerimizin yemeğe başlamasını beklememizin adetten olduğu, yemeğe sağ elle ve besmeleyle başlamamızın bereket getireceği, başkalarının önündeki lokmalara dokunmayıp kendi önümüzde ne varsa onu alıp yememizi, sofrada çok obur ya da çok ağır hareket etmeyip bunların ortasında bir ölçüyle yememizi, yemeği ufak ufak çiğnememizi ve yemeğe üflemememizi, yemek yerken sofraya sürünmememizi, insanların huzurunu kaçırmamamızı ve hareketlerimize dikkat ederek yememizi Yusuf Has Hacib bizlere tavsiye ederek günümüzde dahi nezaket ve asaletin göstergesi sayılabilecek bu yemek yeme adaplarını yüzyıllar öncesinden bizlere aktarmıştır (B.4594, 4596-4599, 4601-4602).

Aynı zamanda yemek yerken haz ve arzuyla yediğimizi göstererek, ev hanımlarını ve ziyafeti hazırlayanları sevindirmeli ve hatırlarını kırmamalıyız (B.4607-4608).

Yemek yerken ölçülü yiyip çok fazla yemememiz, çok yiyenlerin iyi hazmedemeyecekleri böyle insanların da hasta olacağı, pek çok hastalığın yeme içme kaynaklı olduğu belirtilip, ölçülü ve az yiyip içme tavsiye edilmiştir (B.4613-4615).

Kutadgu Bilig, yüzyıllar öncesinden günümüz tıp otoriterlerinin doğal beslenme ve işlenmiş gıdalardan uzak durma yönündeki tavsiyelerine adeta atıfta bulunmuş gibi:

"Uygun olan şeyleri yemen için önce doğayı bilmeli; / Doğaya uygun olmayan yemeklere olabildiğince yanaşmamalı (B.4621)." öğütünde bulunmuştur.

Bunların yanında fazla sıcak ve fazla soğuk yiyecek ve içeceklerin tüketiminden kaçınılarak sıcak soğuk, soğuk da sıcak yiyecek ve içeceklerle dengelememiz tavsiye

edilmiştir. Aynı zamanda insanın yaşına göre yaşama düzeni oluşturması da tavsiye edilerek örneğin gençlik yıllarında soğuk yiyecek ve içecekler alınabilecekken, yaşı kırktan fazla olan kişilerde insanın doğasını sıcak şeylerle düzenlemesi tavsiye edilmiştir. Yaşı altmış ve üzeri yaşlı kişilerde ise sıcak şeyleri kullanması ve soğuk şeylerden uzak durması önerilmiştir. Kuruluk ve soğukluklara karşı sıcak ve yaş şeylerin hazır tutulması söylenmiştir. Yaş ve soğukluklar fazlalaşır zarar verirse, sıcak ve kuru şeylerle önlem alınması belirtilmiştir (B.4622-4627).

Her insanın farklı fizyolojik yapıda olduğu da göz önünde tutularak; eğer doğamız soğuk yapıdaysa sıcakla kendimizi desteklememiz, eğer doğamız sıcak yapıdaysa soğuk şeyler yiyip içmemiz önerilmiştir. Ilık doğadaki kişiler için de sırasına göre sıcak ve soğuk şeylerle beslenmemiz söylenmiştir. Eğer beslenmemizi, doğamızı, yaşantımızı bu şekilde kendi yapı ve yaş düzeyimize göre düzenlersek hayatımızı huzur ve esenlikle sürdürebileceğimiz belirtilmiştir (B.4628-4630).

Akıllı insanın doğasını dengeli tutabileceği belirtilmiştir. İnsanın kendisine uygun olan şeyleri yemesi, az yemekle sağlıklı ve neşeli olabileceği söylenmiştir. Esenlik ve hastalıktan korunmak için az yemenin önemi aktarılmıştır (B.4634, 4641-4642).

Ziyafetlere davet edenler gibi katılan kişilerin de dört zümre olduğu belirtilmiştir. Bunlardan birinin davet edildiği her ziyafete gidip ne ikram edilirse yiyip içen kişiler olduğu söylenmiştir. Fakat bu kişilerin başkalarını evine çağırmadığını ve evine kapanıp yalnız başına yediği aktarılmıştır. Bir kısım insanların ise ziyafetlere katılıp yiyip içtiğini ve kendisinin de ziyafet verdiği anlatılmıştır. Bazı insanlar da ne ziyafetlere gider ne de başkalarını evine davet eder. Bu tür insanların diriden sayılmayacağı, o kişilerle birlikte bulunmayıp onlardan uzak durmamız tavsiye edilmiştir. Bir kısım insanların ise davetlere gitmediği fakat kendisinin başkalarına bolca ikram ve ziyafetlerde bulunduğu belirtilmiştir. Bu insanların en iyi kimseler olduğu, hakîm ve bilgelerin beğendikleri davranışların da bunlar olduğu vurgulanmıştır (B.4663-4670).

Ziyafetlere gitsek de gitmesek de boğazımıza hakim olup az yemeli böylece esen yaşayacağımız vurgulanmıştır. Çok yiyen insanların hastalıklı, yüzü sarı, kendisinin cılız olacağı ve itibardan düşeceği belirtilmiştir. Hastalıkların insana boğazdan geleceği, hastalık nedeniyle bu insanların yaşlanacağı ve ömrünü tamamlayamayacağı vurgulanmıştır. Boğazımızı daima gözetip hasta olmamaya çalışmamız gerektiği, zira hastalığın insanın yüzünü bozacağı söylenmiştir (B.4671-4672, 4674-4675).

Dilimizi tutup boğazımıza hakim olmamız gerektiği, çok uyumayıp gözümüzü ve kulağımızı pek çok olumsuzluklara tıkayarak huzur içinde yaşayabileceğimiz belirtilmiştir (B.6643).

YEDİNCİ BÖLÜM

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Çağımızda çocuklarımızın eğitiminde başta aileler olmak üzere, öğretmenler ve daha geniş kapsamıyla toplumumuz bir bocalama aynı zamanda da bir arayışın içerisinde girmektedir. Geleceğimizin teminatı çocuklarımızın sadece akademik anlamda başarılarının yanında daha da fazlasıyla eğitimlerinde özellikle de değer eğitimlerinde büyük sorunların yaşandığı aşikârdır. Bu sorunların sadece çağımız için geçerli birer sorun olmadığı, insanlığın var olduğu her dönemde güncelliğini koruyan bir sorun olduğu da bir gerçektir. Zira Yusuf Has Hacib dahi, çağımızdaki bazı sorunların benzerleri ile karşılaştığı o dönemde, bu sorunları eleştirel bir bakış açısıyla ele alıp sorunların giderilmesi yönünde tecrübe, fikir ve önerilerini sunarak insanlığa rehber olmuştur.

Günümüz refah seviyesi yüksek olan Batı toplumlarında da durum farklı değildir. Sahip olunan maddi kazanımlar ile rahat ve konforlu yaşam insanların mutluluğu için yeterli olmamakta hatta hayattan zevk ve mutluluk alma adına pek çok kimse farklı bazen de yasal olmayan arayışlar içerisinde kendini bulabilmektedir.

Yakın tarihimizde Norveç Parlamentosu, manevi değerler komisyonunu kurmuş ve komisyonun başına papaz kökenli bir milletvekilini getirmiştir. Bu çalışmalar paralelinde Birleşmiş Milletler 1994 yılını “Aile Yılı”, 15 Mayıs gününü de uluslararası “Aile Günü” olarak ilan etmiştir. Bunun nedeni ise yapılan sosyolojik çalışmalarda elde edilen verilerin çok korkutucu sonuçlara işaret etmesiydi. Örneğin Kaliforniya eyaletinde (sosyolojik bir laboratuvar gibi modernizmin özelliklerini en ileri şekilde yaşayan bir yer) yüksek refah düzeyi, özgürlükler sınırsız, açık evlilikler çokça mevcut. Öğrencilerin derslere isterlerse girdikleri uygulamada, başarı seviyeleri çok düşüktür. Açık evliliğin vermiş olduğu tahribat nedeniyle boşanma oranları çok yüksektir hatta bu gibi açık toplumlarda, açık olmanın aşırı dozu nedeniyle eşcinsellik normal bir tercih olarak görülmüştür (Tarhan; 2012: 21).

İnsanlığın huzur ve refahı ne sadece maddi öğelere sahip olmakla ne de başarı ve kariyer basamaklarını çıkmakla mümkün olabilmektedir. Tüm bu veriler bize gösteriyor ki başta çocuklarımız olmak üzere aslında toplumumuz hatta tüm insanlık değerler eğitimi ve bu değerleri içselleştirip tatbik noktasında zayıf kalmaktadır.

Aynı zamanda değerleri öğrenip uygulama noktasında, toplumun her kesimi hem öğrenci hem de örnek teşkil etmesi açısından eğitim sorumluluğunu taşımaktadır.

Aile, toplum ve okulda kazanılan değerler edebi eserler yoluyla pekiştirilebilir. Çünkü edebi eserler özellikle de çocuklarımıza değer aktarımı ve aktarılan değerlerin pekiştirilmesi noktasında etkili araçlardır. Nitekim eğitim-öğretim kurumları, çocuklarımıza yaşadıkları toplumun değerlerini aktarırken başvurduğu kaynakların başında edebi eserler gelir.

Eğitim sadece okulda başlayıp okulda biten bir süreç değildir. Eğitim-öğretim süreci yaşamın tüm yer ve zamanında sürdürülebilecek bir süreçtir. Bu nedenle edebi eserler, her yer ve zamanda insanların rahatlıkla ulaşabileceği ve eğitmenin yanında onlara mutluluk da veren etkili materyallerdir.

Çocuk iyilik, dürüstlük, yardımseverlik, paylaşma, hoşgörü, özveri gibi hem ideal ve toplumda kabul gören saygın bir birey olmak hem de toplum hayatına uyum gösterebilmek için gerekli olan pek çok değer ve davranışı kitaplar aracılığıyla elde edebilir. Ait olduğu topluluğun davranış biçimlerini öğrenir. Aile bireyleriyle, arkadaşlarıyla ve daha geniş bir çevreyle olumlu ilişkiler kurmanın yollarını fark eder (Sınar; 2007: 16). Tüm bunların yanında toplum değerleri ile örtüşmeyen, aksi bir tutum sergilediğinde nasıl bir sonuç ile karşılaşabileceği hakkında da edebi eserler okuyucusuna bir öngörü de sunabilmektedir.

Türk tarih ve kültürümüzün önemli eserlerinden olan: Yenisey Kitabeleri, Orhun Yazıtları, Kutadgu Bilig, Dîvânu Lugâti't Türk, Atabetü'l- Hakayık, Divan-ı Hikmet, Dede Korkut Hikâyeleri ve daha niceleri... Bu eserlerimiz Türk tarih, kültür ve medeniyetinin milli, manevi ve kültürel öğeleri hakkında okuyucusunu aydınlatmaktadır. Çocuklarımızın eğitiminde kültürümüzün asli unsurlarından olan bu eserlerden yararlanmamız hem bu eserlerin yeni kuşaklara aktarımı hem de çocuklarımızın pek çok alandaki eğitimine katkı sağlayacaktır.

Türk tarih, kültür ve medeniyeti hakkında bizlere yol gösteren bu eserlerimiz; günümüz kültür, eğitim ve değer kavramlarıyla ilişkilendirilip yeni kuşaklara aktarılmalıdır. Bunun sonucunda genç kuşaklarımız; kendi tarih, kültür ve medeniyetinin bilinciyle yetişme şansını yakalayabilecektir.

Araştırmamızın konusunu oluşturan "Kutadgu Bilig" (Mutluluk Veren Bilgi) eseri adeta günümüzde yazılmış gibi devlet yönetiminden iş ahlakına, bazı meslek dalları için yeterliliklerden akla ve bilime verilen öneme, çocuk eğitiminden ebeveynlerin eğitimine, insanoğluna kazandırılması gereken olumlu davranışların

yanında insanoğlunun zaaflarına, insanoğlunun toplumda uyması gereken ve dünya hayatını düzenleyen davranışlar ile birlikte, ahiret hayatında da mutlu olabilmesi için yaşaması gereken yaşam tarzına varıncaya kadar çok geniş kapsamlı ve hala günümüzde de geçerliliğini sürdürebilecek bir eğitim-öğretim eseridir. Bulunduğu çağdan günümüzü de aşır geleceğe ışık tutan bu eser, sadece kendi kültürel havzası içerisinde Türk milletini aydınlatmakla kalmayıp evrensel bir eğitim-öğretim doktrini olmak için bu alanda keşfedilmeyi beklemektedir.

Kutadgu Bilig eseri pek çok alanda hayatımızı düzenleyici eğitim-öğretim eseri olması nedeniyle, günümüzde başta Sosyal Bilimler olmak üzere birçok bilim dalının yararlanması gereken önemli bir kültürel varlığımızdır.

Toplumun her kesim ve kademesinden kişilerin eğitim-öğretim adına kendisine bir şeyler katabileceği bu eserimizde, bizler de "Kutadgu Bilig'de Çocuk ve Çocuk Eğitimi" konumuz dâhilinde çocuklarımıza verilen önem ve çocuklarımızın eğitimi özellikle de değer eğitimleri noktasında; Yusuf Has Hacib'in eserinin esasını oluşturan "olgun insan", "ideal insan" modelini bir nebze olsun ortaya koymaya çalıştık.

Bu ideal olgun insan modelinde: Her türlü bilgiyi edinmek, okumak, yazmak, güzel yazmak, "bütün" alfabeleri ve "bütün dilleri" bilmek, şiir yazmak, belagat, hesap ve geometri öğrenmek, astronomi bilmek, tıp bilmek, düş yorumlamak gibi devrin bilim dallarını oluşturan konular bulunduğu gibi; Türk çevresine has avcılık, kuşçuluk, ok atmak, çögen ve satranç oyunları gibi becerilere ait bahisler de vardır. Bazen bunların büyük kısmının tek bir kişide toplanması da istenmektedir.

Bu yönüyle Yusuf Has Hacib'in ideal insan hedefinde bilgi ve beceriye sahip bir insan olmanın yanında ahlaki anlamda da kendini gerçekleştirmiş, milletine ve devletine faydalı bir birey olmaya yönelik bir insan eğitimi amaç edinilmiştir.

Bu bilgiler ışığında Yusuf Has Hacib'in ideal çocuk ve insan modelindeki birey: Çağın her türlü bilimsel bilgi, kültür ve becerilerini edinen, bunun yanında kendi milli ve manevi kültür ve değerlerini içselleştirip hayatında tatbik eden, ahlaki ilkelerden asla taviz vermeyen, milletine, devletine hatta insanlığa faydası olan kişilerdir.

KAYNAKÇA

- AKSOY, İlhan; "Türklerde Aile ve Çocuk Eğitimi", Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, C.IV, Sayı:16, 2011.
- AKYÜZ, Hüseyin; "Kutadgu Bilig'de Sosyo - Pedagojik ve Siyasal Söylemler", Eser Ofset, Erzurum 2002.
- ARAT, Reşit Rahmeti; "Kutadgu Bilig ve Türklük Bilgisi", Türk Kültürü Dergisi Kutadgu Bilig Özel Sayısı, Sayı: 98, Ankara 1970, s.70-90.
- ARAT, Reşit Rahmeti; "Kutadgu Bilig", Kabcacı Yayınevi, İstanbul 2008.
- AYDEMİR, Cengiz, "Ömer Seyfettin ve Hikâyelerinde Eğitim Değerleri", Roza Yayınevi, Ankara 2010.
- AYDIN, Mehmet; "Türklerin Felsefe Kültürüne Katkıları", Erdem Dergisi, C.I, Sayı: III, Ankara 1985, s.635-640.
- AYTAŞ, Gıyasettin - AKTAN KARAKUŞ, Eda Nur; "Çocuk Edebiyatı ve Eğitimi Açısından Hayriyye", Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, C.32, Sayı: 2, Ankara 2012.
- AYTAŞ, Gıyasettin - YALÇIN, Alemdar; "Çocuk Edebiyatı", Akçağ Yayınları, Ankara 2003.
- BARTHOLD, W; Köprülü, M. Fuat; "İslâm Medeniyeti Tarihi", Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1977.
- BOYACI, Adnan; "Eğitimle İlgili Temel Kavramlar", <http://home.anadolu.edu.tr/~aboyaci/ders/eb/tekavramlar.pdf> (Erişim Tarihi: 21 Mayıs 2016).
- BUHARİ, Ebu Abdullah Muhammed Bin İsmail; "Sahih-i Buhari Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercemesi ve Şerhi", Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1979.
- CAFEROĞLU, Ahmet; "Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü", Türk Dil Kurumu Yayınları, İstanbul 1968.
- CÜCELOĞLU, Doğan; "Anlamlı ve Coşkulu Bir Yaşam İçin Savaşçı", Sistem Yayıncılık, İstanbul 1999.
- CÜCELOĞLU, Doğan; "İçimizdeki Çocuk", Remzi Kitabevi, İstanbul 1995.
- ÇAĞATAY, Saadet; "Uygur Yazı Dili", DTCFD C.II, Sayı:V, Ankara 1943.
- ÇAĞIRAN, Levent; "Kutadgu Bilig'de Eğitim ve Öğretim", Ankara 1995.
- EBERHARD, W; "Eski Çin Felsefesinin Esasları", DTCFD C.II, Sayı:II, Ankara 1944.
- EBERHARD, W; "Eski Çin Kültürü ve Türkler", DTCFD C.I, Sayı:IV, Ankara 1943.

- ERGİN, Muharrem; "Dede Korkut Kitabı", TDK Yayınları, Ankara 1989.
- ERGİN, Muharrem; "Orhun Abideleri", Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1983, s.69.
- ERTÜRK, S.; "Eğitimde 'Program' Geliştirme", Yelkentepe Yayınları, Ankara 1972.
- FETTİCH, Nandor; "Hunların Arkeolojik Hatıraları", "Atilla ve Hunları", (Çev. Şerif Baştav), Ankara 1982.
- FİCHTER, Joseph; "Sosyoloji nedir?", (Çev. Nilgün Çelebi), Anı Yayınları, 7. Baskı, Ankara 2004.
- GABAİN, A. Von, G. R. Rahmati, W. Bang; "Türkische Turfantexte", Berlin 1934.
- GASSET, O. Y.; "Üniversitenin Misyonu" (Çev. B. Üçpınar), Birleşik Yayınları, İstanbul 1997.
- GAZALİ, Ebu Hamid; "Kimya-yı Saâdet" (çev. Mehmet A. Müftüoğlu), Çile Yayınları, İstanbul 1980.
- GENÇ, Reşat; "Karahanlı Devlet Teşkilatı", Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1981, s.66.
- GÜLENSOY, Tuncer; "Kutadgu Bilig'den Hikmetler", Türk Kültür Dergisi Kutadgu Bilig Özel Sayısı, Sayı:98, Ankara 1970, s.157.
- GÜNDÜZ, Mustafa; "Kültür ve Medeniyet Bağlamında Batı Merkezci Eğitim ve Eleştirisi", İnsan ve Toplum Dergisi, C.III, Sayı: VI, İlem Yayınları, İstanbul 2013.
- GÜNDÜZ, Mustafa; "Osmanlı Eğitim Mirası Klasik ve Modern Dönem Üzerine Makaleler", Doğu Batı Yayınları, Ankara 2013.
- GÜNGÖR, E; "Değerler Psikolojisi", Türk Akademisyenler Birliği Vakfı Yayınları, Amsterdam 1993.
- İNAN, Abdülkadir; "Yusuf Has Hacip ve Eseri Kutadgu Bilig Üzerine Notlar", Türk Kültür Dergisi Kutadgu Bilig Özel Sayısı, Sayı:98, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayını, Ankara 1970, s.112.
- İPEKDAL, Adnan; "Mesnevilerde Aile ve Çocuk", Samsun 2013.
- KAFESOĞLU, İbrahim; "Türk Millî Kültürü", Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1988.
- KAFESOĞLU, İbrahim; "Türk Milli Kültürü", Ötüken Neşriyat, İstanbul 1998.
- KAFESOĞLU, İbrahim; "Yazılışının 900. Yılı Münasebetiyle Kutadgu Bilig ve Kültür Tarihimizdeki Yeri", Tarih Enstitüsü Dergisi, Sayı:I, İstanbul 1970, s.1-38.
- KAHRAMANLIOĞLU, A. F.; "Kutadgu Bilig'in Diline ve Adına Dair" Türk Kültür Dergisi Kutadgu Bilig Özel Sayısı, Sayı:98, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayını, Ankara 1970, s.130.

- KAVCAR, Cahit; "Edebiyat ve Eğitim", Engin Yayınevi, Ankara 1999.
- KAVCAR, Cahit; "Edebiyat ve Eğitim", Engin Yayınları, Ankara 1982.
- KAYA, İbrahim; "Paşazade'nin Siyasetname Özelliği Gösteren Pendname'si ve Bu Eserdeki Yönetimle İlgili Görüşler", Dil ve Edebiyat Eğitimi Dergisi, C.I, Sayı:II, 2012, s.48-58.
- KAYMAKCAN, Recep; "Değerler ve Eğitimi", Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları, İstanbul 2013.
- KOMİSYON; "Özet Özet Eğitim Bilimleri", İhtiyaç Yayıncılık, Ankara 2010.
- KÖPRÜLÜ, M. Fuat; "İslam ve Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları ve Vakıf Müessesesi", Ötüken Yayınları, İstanbul 1983, s.281-298.
- LİGETİ, L.; "Asya Hunları", Attila ve Hunları (çev. Şerif Baştav), İstanbul 1962.
- MUŞTA, C. Muammer; "Eğitimin Dört Boyutu", "Öğretmenin Dünyası" (Edt. Ali Murat Sünbül), Odunpazarı Belediyesi Yayınları, Ankara.
- MÜLLER, F. W. K., A. Von Gabain; "Uygurca Üç Hikaye", (Çev. S. Himran), İbrahim Horoz Basımevi, İstanbul 1946.
- NASR, Seyyid Hüseyin; "Modern Dünyada Geleneksel İslam", (Çev. Said Büyükduru), İnsan Yayınları, İstanbul 2004.
- ÖGEL, Bahaeddin; "Büyük Hun İmparatorluğu Tarihi", Kültür Bakanlığı Yayınları, Cilt: I, Ankara 1981.
- ÖGEL, Bahaeddin; "Türklerde Devlet Anlayışı (Başlangıçtan 13. yy'a kadar)", Özel Baskı, Ankara 1982, s.259-260.
- ÖZKAN, Hasan Hüseyin; "Popüler Kültür ve Eğitim" Kastamonu Eğitim Dergisi, C.14, 2006, s.29-38.
- ÖZKAYA, Cevat, Celalettin, VATANDAŞ, Mustafa, AYDIN, Mustafa, TEKİN, Burhanettin, CAN, Caner, ARABACI, Osman, ÇITLAK; "TÜRKİYE'DE AİLE", Sekam Yayınları, İstanbul 2010.
- RADLOFF, Wilhelm; "Manas Destanı, (Kırgız Türkçesi Metin - Türkiye Türkçesi Çeviri), (Yayına Hazırlayan: Emine Gürsoy Naskali), Türksoy Yayınları, Ankara 1995.
- SAKAOĞLU, Necdet; "Eğitim ve Aile", Sosyo Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi, C.I, Ankara 1992.
- SAYILI, Aydın; "Ortaçağ Bilim ve Tefekküründe Türklerin Yeri", Erdem Dergisi, C.I, Sayı: I, Ankara 1985.

- SCHWARZ, Fernand; "Kadim Bilgelik'in Yeniden Keşfi", (Çev. Ayşe Meral Aslan), İnsan Yayınları, İstanbul 1997.
- SINAR, A.; "Çocuk Edebiyatı", Morpa Yayınları, Ankara 2007.
- ŞİMŞEK, Osman; "Zihniyet Kavramı Ekseninden Batı Medeniyeti ve Antroposentrik Liberalist Girişimcilik", 2005, s. 6-7.
- TARHAN, Nevzat; "Güzel İnsan Modeli", Timaş Yayınları, İstanbul 2012.
- TARHAN, Nevzat; "Son Sığınak Aile", Nesil Yayınları, İstanbul 2012.
- TOZLU, N.; "İbn Tufeyl'in Eğitim Felsefesi", İnkılap Yayınları, İstanbul 1993.
- ULUSOY, Kadir ve Bülent, DİLMAÇ; "Değerler Eğitimi", Pegem Akademi Yayınları, Ankara 2012.
- YAVUZ, Kemal; "Yusuf Has Hacib ve Kutadgu Bilig", Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, C.37, Sayı:37, İstanbul 2007.
- YAVUZER, Haluk; "Çocuk Psikolojisi", Remzi Kitapevi, İstanbul 1997.
- YURTBAŞI, Metin; "Sınıflandırılmış Türk Atasözleri", Arion Yayınevi, İstanbul 2003.

EKLER

"Kutadgu Bilig'de Çocuk ve Çocuk Eğitimi" konu içeriğimize uygun görülüp seçilen beyitler "EKLER" başlığı altında bu bölümde yer almaktadır.

1. Akıllı Olmak

KİTABIN ADINI, ANLAMINI VE [YAZARININ] YAŞLILIĞINI ANLATIR

356 Bundan sonra Ögdülmiş'i anlattım;
O aklın adıdır ve kişiyi yükseltir.

ÖĞDÜLMİŞ'İN AY-TOLDI'YA CEVABI

1250 Oğluna akıl verdiği için
Tanrıya bol bol şükretti.

AY-TOLDI'NIN ÖĞDÜLMİŞ'E CEVABI

1253 Tanrı kime akıl, anlayış ve bilgi verirse,
O bütün arzularına ulaşır.

ÖĞDÜLMİŞ'İN HÜKÜMDARA CEVABI

1682 Çalışmakla elde edilmeyen şey akıldır;
Tanrı onu insanın hamuruna katar.

1753 Bütün yaptıklarının şüphesiz, doğru olduğunu gören
Hükümdar Ögdülmiş'in sadakatine inandı.

1764 Hükümdar Ögdülmiş'i yükseltti;
Ona inandı ve bütün işleri onun eline verdi.

1765 Bütün memlekete onu hâkim kıldı;
O her işte kudret ve nüfuz sahibi oldu.

1766 Ona unvan, mühür, at, koşum ve hilat verdi;
Çok itibar gösterdi; o da ikbalin son derecesine ulaştı.

1767 Hükümdar verdiği beratlarla kendisinden büyük övgüyle
Bahsetti ve hükümdarın yakınlarında oldu.

1768 Kapıda hizmet eden büyük küçük, herkes,
Ona candan fedaya hazır olduklarını bildirdiler.

1769 Hizmetinde bulunanların hepsi gelip tebrik ettiler;
Hediye olarak yiyecek ve giyecek birçok şeyler takdim ettiler.

- 1770 Ögdülmiş iyi kanunlar koymaya devam etti;
Herkesi derecesine göre ödüllendirdi.
- 1771 Halk üzerinden bütün zoru ve baskıyı kaldırdı;
Kendisinden hiçbir uygunsuz hareket görülüyordu.
- 1772 Kanunlar koyuldu ve memleket düzene girdi;
Ülkenin temeli sağlamlaştı, hükümdar huzura kavuştu.
- 1773 Sevenleri çoğaldı, sevmeyip düşman olanlar ülkesini bırakıp kaçtı;
Artık meydanda toz duman namına bir zerre kalmadı.
- 1774 Hükümdar sıkıntıdan kurtuldu, huzur ve sevince kavuştu;
İşleri görüldü, kendisi rahat etti.
- 1775 Bu gibi faydalar bilgiden gelir;
Akıllı, bilgili ve iyi huylu kişiden gelir.
- 1776 Akıllı kişi nasıl övülmez,
Akılsız kişinin işi nasıl yerilmez.
- 1777 Akıllının işi hep ölçüye göre biçilir;
Bilgisizin işiyse hep gelişigüzel kesilir.
- 1778 Akıllıya mutluluk ne güzel yakışır;
İyi hareket eden bilgiliye mutluluk ne iyi uyar, düşün.

ÖĞDÜLMİŞ'İN HÜKÜMDARA CEVABI

- 1818 Tanrı yaratırken, akıl ve gönül ihsan ederse,
Çocuk bilgi için tam bir sermaye elde etmiş olur.
- 1819 Günden güne gelişir, gittikçe akıllı olgunlaşır
Ve her dilediğini öğrenir, bilir.
- 1820 Böylece bilgiye erişir ve bir gün bilge olur;
Bu bilgiyle memlekete çok faydası dokunur.
- 1825 Bilgiyi olsun, erdemi olsun, insan öğrenebilir;
Fakat akıl, insan ile birlikte doğar.
- 1826 Buna benzer Türkçe bir atasözü vardır;
Bunu oku ve bundan yararlan.
- 1827 İnsan çok şey öğrenir ve bilgisi artar;
Ne kadar öğrenip anlasa bile yine de akıllı elde edemez.
- 1828 Akıllı olmak Tanrı vergisidir; ama buna doğuştan
Sahip olursa, aklın emareleri kendini gösterir.

- 1829 Akıl, şüphesiz, Tanrı'nın ihsanıdır;
İnsan akıl ile bin türlü iyi kısmet ve nimete ulaşır.
- 1830 Akıllı insan insanların büyüğüdür;
Akıl insan için bin türlü erdemin başıdır.
- 1831 Akılsız insana insan dememeli;
Ne kadar söylerse söylesin ona inanmamalı.

HÜKÜMDARIN ÖĞDÜLMİŞ'E SUALİ

- 1832 Hükümdar yine dedi: bu sözleri dinledim,
Soracak bir sözüm daha var.
- 1833 Aklı bilgiden başka bir şey olarak ayırdın,
Bununla ne demek istiyorsun, doğrusunu söyle.
- 1834 Aklın yeri neresidir, o nerede bulunur;
Nereden çıkar ve çıkınca nereye gider?

ÖĞDÜLMİŞ'İN HÜKÜMDARA CEVABI

- 1835 Öğdülmiş yanıt verdi ve dedi ki:
Akıl insan için aziz ve değerli bir şeydir.
- 1836 Aklın yeri üstte, beyindedir;
Değerli bir şey olduğu için onun yeri başıdır.
- 1837 Akıl insan için şüphesiz bir köstektir;
Hareketi doğru ve işi ölçülüdür.
- 1838 Merhametli Tanrı seçtiği kulunun
Hareketini ve dilini akı ile kösteklemiştir.
- 1839 Akılsız ölüdür, akılıysa diridir;
Akıl insanları bu şekilde birbirinden ayırır.
- 1840 İnsan, gece gibi karanlık bir evdir;
Akıl bir meşale gibi onu aydınlatır.
- 1841 Her türlü iyilik akıldan gelir;
İnsan bilgi ile büyür ve sivrilir.
- 1842 İnsanoğlu bu ikisi ile yükselmiştir;
Doğruluk yolunda bu iki şey ile başarılı olur.
- 1844 Aklın buna benzer bir sözü vardır;
Akıl yerinde kullanılırsa faydası çoktur.
- 1846 Yürü, hayvan olma, akıllı ol ve bilgi öğren;
Bilgiyle söyle, sözün güvenilir olsun.

ÖĞDÜLMİŞ HÜKÜMDARA AKLIN TARİFİNİ ANLATIR

- 1850 Öğdülmiş yanıt verdi ve dedi ki:
Aklın hareketi doğru ve itibarı büyüktür.
- 1851 Yüzü ve şekli güzeldir, daima genç ve dinçtir;
Her türlü iyiliğe geçit veren odur.
- 1852 Halim selimdir ve doğası sakindir;
O bütün canlılar için şefkat dolu bir gönüldür.
- 1853 Nereye eli dokunursa orası düzelir;
Sözü nereye erişirse orası o söze uyar.
- 1854 Sıcak yüzlüdür, herkes için sevimlidir;
İnsanlar ondan fayda görür.
- 1855 Keskin gözlü ve uzak görüşlüdür;
Hangi işe el uzatırsa, ayağını sağlam basar.
- 1856 El sürdüğü iş ne kadar bulanık olsun, süzülüp saflaşır
Ne kadar ters düğüm varsa bir bakışla çözer.
- 1857 İşlere sağdan ve soldan, önden ve arkadan bakar;
Hal çaresini ve zamanını bilir.
- 1858 Kaçana yetişir, uçanı tutar,
Kırığı sarar, bozuğu düzeltir.
- 1859 Akılsız hayıflandı ve dedi ki: Ey akıl,
Sensiz ben çok bunalıyorum.
- 1860 Bana senden bir parça nasip olmadı;
Sensiz insanın gönlü ölü sayılır.
- 1861 Akıl bir meşaledir, kör için gözdür;
Ölü vücut için can ve dilsiz için sözdür.
- 1862 Akıllı akıla der ki: Ey arkadaşım,
Sen işlerimi düzelten ne iyi bir arkadaşsın.
- 1863 Akıl daima sağdan hareket eder, hiç solu yoktur;
O doğru ve dürüsttür, hiç hilesi yoktur.
- 1864 Akıl kimdeyse, belirtileri şöyle olur
Ve akıl bu belirtilerden anlaşılır.
- 1865 Her şeyden önce aklın tavır ve hareketi makûldur;
Aylar ve yıllar geçse dahi, gidişi aynı doğru yoldan taşmaz.

- 1866 Akıllı doğrudur, dili ve sözü yumuşaktır;
Hareketinin esası doğruluk üzerine kurulmuştur.
- 1867 O halim, sakin, çok dayanıklı ve sabırlıdır;
İşe dikkatle bakar ve sükun ile ele alır.
- 1868 Tavrı yaşlılara benzer; dikkat et yaşı gençtir; ister hükümdarın
Has danışmanı ister en adi köle olsun, onu arzuyla ararlar.
- 1869 Şimdi buna benzer şu sözü oku;
Nüfuz edersen, manası da aydınlanır.
- 1870 Aklın hareketi yaşlıdır, fakat kendisi gençtir;
Akıl neredeyse git ona, yapış.
- 1871 Küçüklüğü sevimli, yaşlılığı sakin,
Kendisi halim, alçakgönüllü ve çok faydalıdır.

HÜKÜMDARIN ÖĞDÜLMİŞ'E CEVABI

- 1872 Hükümdar bu sözleri işitti, sevindi ve şöyle dedi:
Ey sözü akıl ve bilgiden ibaret, uyanık adam.
- 1873 Tanrı bana her nitemi eksiksiz ihsan etti;
Şüphesiz, sen de bana Tanrının bir ihsanıdır.

2. Bilgili Olmak

AY-TOLDI'NIN ÖĞDÜLMİŞ'E CEVABI

- 1252 Akıllı bir insan, dikkat et, şu sözü çok doğru söylemiş;
Onun manasını bil ve buna iyice dikkat et.
- 1253 Tanrı kime akıl, anlayış ve bilgi verirse,
O bütün arzularına ulaşır.

AY-TOLDI'NIN HÜKÜMDAR KÜN-TOĞDI'YA VASIYETNAME YAZIŞINI ANLATIR

- 1489 Gözden uzak bulundurma, ona erdem ve bilgi öğret;
Bilgi ve erdemle memlekette mevki sahibi olsun.
- 1493 Oğula bilgiyi küçükken öğret;
Küçüklüğünde bilgi öğrenirse hayatta başarılı olur.
- 1494 Gerekirse, oğula kıza acımadan dayak at;
Dayak oğula kıza bilgi öğretir.

1495 Oğul kız küçüklükte ne öğrenirse,
Yaşlanıp ölünceye kadar onu unutmaz.

ÖĞDÜLMİŞ'İN HÜKÜMDARA CEVABI

1667 Ey kudretli devlet adamı, faydasız olan ve
Kişiyi daima zarar veren şu üç şeydir.

1668 Biri kötü doğalı ve inatçı olmak,
Biri de yalan söylemektir.

1669 Biri de kişiyi aşağılık eden cimriliktir;
Bunların üçü de bilgisizlikten ileri gelir.

ÖĞDÜLMİŞ'İN HÜKÜMDARA CEVABI

1679 Öğdülmiş yanıt verdi: Ey devletli hükümdar,
Bu erdemin bir adı da bilgi ve akıldır.

1680 İnsan bilgisiz doğar ve yaşadıkça öğrenir;
Bilgi sahibi olunca da her işini başarır.

1681 Anadan doğan bilgisiz doğar,
Bilgiyi öğrenir, böylece itibar kazanır.

1683 Kişi akıl dışında bütün erdemleri öğrenir
Ve böylece bilgisi gelişir.

1764 Hükümdar Öğdülmiş'i yükseltti;
Ona inandı ve bütün işleri onun eline verdi.

1765 Bütün memlekete onu hâkim kıldı;
O her işte kudret ve nüfuz sahibi oldu.

1766 Ona unvan, mühür, at, koşum ve hilat verdi;
Çok itibar gösterdi; o da ikbalin son derecesine ulaştı.

1767 Hükümdar verdiği beratlarda kendisinden büyük övgüyle
Bahsetti ve hükümdarın yakınlarında oldu.

1768 Kapıda hizmet eden büyük küçük, herkes,
Ona candan fedaya hazır olduklarını bildirdiler.

1769 Hizmetinde bulunanların hepsi gelip tebrik ettiler;
Hediye olarak yiyecek ve giyecek birçok şeyler takdim ettiler.

1770 Öğdülmiş iyi kanunlar koymaya devam etti;
Herkesi derecesine göre ödüllendirdi.

1771 Halk üzerinden bütün zoru ve baskıyı kaldırdı;
Kendisinden hiçbir uygunsuz hareket görülmüyordu.

- 1772 Kanunlar koyuldu ve memleket düzene girdi;
Ülkenin temeli sağlamlaştı, hükümdar huzura kavuştu.
- 1773 Sevenleri çoğaldı, sevmeyip düşman olanlar ülkesini bırakıp kaçtı;
Artık meydanda toz duman namına bir zerre kalmadı.
- 774 Hükümdar sıkıntıdan kurtuldu, huzur ve sevince kavuştu;
İşleri görüldü, kendisi rahat etti.
- 1775 Bu gibi faydalar bilgiden gelir;
Akıllı, bilgili ve iyi huylu kişiden gelir.
- 1777 Akıllının işi hep ölçüye göre biçilir;
Bilgisizin işiyse hep gelişigüzel kesilir.
- 1778 Akıllıya mutluluk ne güzel yakışır;
İyi hareket eden bilgiliye mutluluk ne iyi uyar, düşün.
- 1813 Tanrı kulunu fazlı ve inayetiyle yükseltir;
Ona bilgi kapısı açılır ve isteği rast gider.
- 1814 İnsan bilgi bilirse, hayattaki mutluluğu günden güne artar;
Kendisi ne kadar küçük olsa bile, yeri büyük olur.

ÖĞDÜLMİŞ'İN HÜKÜMDARA CEVABI

- 1818 Tanrı yaratırken, akıl ve gönül ihsan ederse,
Çocuk bilgi için tam bir sermaye elde etmiş olur.
- 1819 Günden güne gelişir, gittikçe akıllı olgunlaşır
Ve her dilediğini öğrenir, bilir.
- 1820 Böylece bilgiye erişir ve bir gün bilge olur;
Bu bilgiyle memlekete çok faydası dokunur.
- 1824 İnsan bilgiyi, erdemi, iyi tavır ve hareketi
Öğrenir ve böylece gidişi düzelir.
- 1825 Bilgiyi olsun, erdemi olsun, insan öğrenebilir;
Fakat akıl, insan ile birlikte doğar.
- 1841 Her türlü iyilik akıldan gelir;
İnsan bilgi ile büyür ve sivrilir.
- 1842 İnsanoğlu bu ikisi ile yükselmiştir;
Doğruluk yolunda bu iki şey ile başarılı olur.
- 1843 İnsan hayvandan bilgisiyle ayrılmıştır;
Bilgiden daha büyük başka ne vardır.

- 1844 Aklın buna benzer bir sözü vardır;
Akıl yerinde kullanılırsa faydası çoktur.
- 1845 İnsanı hayvandan ayıran şey bilgidir;
İnsanoğlu bilgiyle hâkim vaziyete geçmiştir.
- 1846 Yürü, hayvan olma, akıllı ol ve bilgi öğren;
Bilgiyle söyle, sözün güvenilir olsun.

HÜKÜMDARIN ÖĞDÜLMİŞ'E CEVABI

- 1872 Hükümdar bu sözleri işitti, sevindi ve şöyle dedi:
Ey sözü akıl ve bilgiden ibaret, uyanık adam.
- 1873 Tanrı bana her nitemi eksiksiz ihsan etti;
Şüphesiz, sen de bana Tanrının bir ihsanısın.

ÖĞDÜLMİŞ'İN ODGURMIŞ'A CEVABI

- 4021 Kişi doğuştan bilge doğmaz, sonradan öğrenir,
Dil doğuştan konuşmaz, zamanla konuşmaya başlar.
- 4022 Kişi öğrenerek bilge olur;
Bilgi sahibi olduktan sonra her işi yoluna girer.

ÇOCUKLARIN NASIL TERBİYE EDİLECEĞİNİ ANLATIR

- 4506 Oğluna kızma bilgi ve edep öğret;
Her iki dünyada bu onlar için faydalı olur.

ÖĞDÜLMİŞ ODGURMIŞ'A ZİYAFETE GİDİŞİN ADABINI ANLATIR

- 4638 Tecrübe ve görgüsünden bilgi edinemeyen kişiyi,
İnsandan saymamalı, ey temiz kalpli.
- 4639 Başından geçenlere rağmen hareketini düzenleyemeyen kişiye
“Hayvan” derlerse doğru söylemiş olurlar.

3. Büyüklerimize ve Devlet Büyüklerine Saygılı Olmak

AY-TOLDI'NIN OĞLU ÖĞDÜLMİŞ'İ ÖĞÜTLEYİŞİNİ ANLATIR

- 1330 Devlete kavuşursan kibirlenme;
Elinden geldiğince iyilik yap, kötülük etme.
- 1327 Kardeş ve akrabaya yakınlık göster;
Büyüğün ve küçüğün güler yüzle gönlünü al.

AY-TOLDI'NIN HÜKÜMDAR KÜN-TOĞDI'YA VASIYETNAME YAZIŞINI
ANLATIR

- 1504 Eğer gün gelir de hükümdar seni isterse, tavır ve
Hareketini düzelt, hizmet ve hürmette kusur etme.
- 1507 Tanrı buyruğuna çok itaat et;
Hükümdara hizmet et, ona gönülden bağlan.

ÖĞDÜLMİŞ'İN HÜKÜMDARA CEVABI

- 1564 Oğlu, Ay-Toldı için ölüm aşısı yaptı;
Yoksullara gümüş ve ipekli kumaşlar dağıttı.
- 1568 Baba nasihatini sen sıkı tut, sıkı;
Günün kutlu olur, sana her gün bir sevinç getirir.
- 1569 Babanı ananı hoşnut eyle, onlara hizmet et;
Bu hizmet karşılığı binlerce fayda elde edersin.
- 1641 Hükümdar Öğdülmiş'i takdir etti;
İyi ve kötü, bütün işlerini ona danıştı.
- 1642 Hükümdar ona ihsanlarda bulundu ve onu yükseltti;
Bir gün geldi, devlet idaresine ait bütün kanunları kavradı.
- 1643 Kanun, erkan ve iç-hizmeti başarıyla yerine getirdi;
Bu hizmeti sayesinde, arzu ettiği kapılar kendisine açıldı.
- 1644 Kusurları erdem oldu, sözü söz oldu;
Hükümdar uyanır uyanmaz, ilk onu görürdü.
- 1652 Öğdülmiş hükümdarın huzurunda hizmet etti
Sabah akşam hizmet etti, hiç kusur göstermedi
- 1653 Uygunsuz ve lüzumsuz hareketlerini terk etti,
Her türlü işte yararlanılacak hale geldi.
- 1654 Hükümdar birçok zahmetten kurtuldu;
Halkın yükü hafifledi, kazancı arttı.
- 1687 Ben bu Öğdilmiş'i bana sadakatle bağlı görüyorum;
Her işi dürüstlükle yerine getiriyor.
- 1688 Ona da bugün iyilik ile karşılık vermeliyim;
İyiliğinin karşılığını hazır bulsun.
- 1692 Hükümdar onu günden-güne yükseltti;
Adı ve şöhreti bütün ülkeye yayıldı.

- 1693 Derecesi ve mevkisi halk arasında yükseldi;
Hayırdualar aldı, şöhreti dünyaya yayıldı.
- 1694 Eşi ve akranı arasında yükselmiş olduğu gibi,
Bu şöhretiyle beyler arasında da büyüklerden oldu.
- 1716 Hükümdar bu Ögdülmüş'i sınıdı
Ve bütün işlerini sadakatle yaptığını gördü.
- 1717 Bazen itibar gösterdi, yükseltti onu;
Bazen de sert davranarak itibarını kırdı.
- 1718 İtibardayken, o başkalarına kaba davranmadı,
İtibardan düştüğü zaman da işini aksatmadı.
- 1719 Hükümdara sadakatle bağlanarak siper oldu;
Hazineyi ve malı iyi idare etti.
- 1720 Boynuna büyük bir emanet yüklendi;
Emanet yüklenen insana canım feda olsun.
- 1721 Ögdülmüş büyük bir sadakatle işine devam etti;
Hükümdar da onu günden güne kendisine yaklaştırdı.

ÖĞDÜLMÜŞ'İN HÜKÜMDARA CEVABI

- 1802 Bir de, ey hükümdar, oğul babasının rızasını
Ne kadar alırsa, onun duasına o kadar erişir.
- 1803 Babam bana hayır dua etmişti;
Ben o duayla yükselerek bu mevkiye ulaştım.

ÖĞDÜLMÜŞ ODGURMIŞ'A BEYLERE HİZMET EDİŞİN TÖRESİNİ VE USULÜNÜ ANLATIR

- 4041 Kendisinden büyüğe hizmet etmeli;
Dilini tutmayı bilmeli, ulu orta söz söylememeli.
- 4042 Böyle bir genç hizmette başarı gösterirse
Beyine yakın olur ve merhaleleri başarıyla geçer.
- 4043 Bundan sonra girerken çıkarken, dilek ve ricaları
Arz ederken usulüne göre hareket etmeli.
- 4151 Büyüğü büyük tut, onun itibarını gözet,
Sana da devlet ve ululuk mutluluğu gelir.
- 4152 Dinle, atalarımız ne der;
Atalar sözünü tutanın gözü açılır.

4153 Büyükler muhteremdir, bu dünya kanunudur;
Büyük gelince ayağa kalk.

4154 Küçüğün büyüğe hürmet etmesi gerekir;
Büyük de küçüğe aynı şekilde davranır.

ÖĞDÜLMİŞ KAPIDAKİ HİZMETKARLAR İLE NASIL GEÇİNİLECEĞİNİ ANLATIR

4174 Kapıdaki insanlar tam üç sınıftır,
Hayat işi bunlarla görülür.

4175 Bunlardan biri senin büyüklerindir;
Büyüğe hizmet edersen sen de mutluluğa erersin.

4176 Onları büyük bil, sözlerine hürmet et;
Onlar da sana güler yüzle ve iyi davranırlar.

4177 Bilgili hakîm çok güzel söylemiş;
Hakîmlerin sözüne itibar etmek gerekir.

4178 Küçüğe büyüklük büyükten gelir;
Büyüğe hizmet ederse küçük mutluluğa ulaşır.

4179 Büyüklerin sözünü dinle, hizmetlerine koş;
Büyüklerin sözünü tutan dileğine erişir.

4180 Büyükler ikbaldir; ikbale kavuşmak istersen hizmet et;
İkbal için rehin olarak hizmet vermelidir.

4304 Büyüklere saygı göster, hürmette kusur etme;
Böylece sen de yükselirsin, onların mutluluğu sana da bulaşır.

ÖĞDÜLMİŞ'İN HÜKÜMDARA CEVABI

6461 Kalpler haram ile çok fazla karardı;
Ey oğul, helali nerede arayıp bulmalı.

6485 Oğul babaya babalık eder,
Oğul bey, babaysa kul oldu.

6491 Oğul-kız babaya hürmetini bıraktı;
İhtiyar kelimesi insana hakaret sözü oldu.

4. Cömert Olmak

ÖĞDÜLMİŞ'İN AY-TOLDI'YA SUALI

- 1191 Gözü tok, başkaları üzerinde tuz-ekmek hakkı olan,
Cömertlerin namlısı ne der dinle.
- 1192 Malını insanlara dağıt, yedir ve içir;
Mal seni kullanacağına, sen onu kullan.
- 1193 İnsana esenlik gerekir, mal eksik olmaz;
Kuş için hayat gerekir, yem eksik olmaz.
- 1194 İnsan hayatta oldukça dileğine ulaşabilir;
Başı, vücudu sağ oldukça her arzusuna kavuşabilir.

AY-TOLDI'NIN OĞLU ÖĞDÜLMİŞ'İ ÖĞÜTLEYİŞİNİ ANLATIR

- 1328 Tuzu ekmeği bol tut, başkalarına ikram et;
Birinin ayıbını görürsen açma, üstünü ört.

ÖĞDÜLMİŞ'İN HÜKÜMDARA CEVABI

- 1636 İnsaniyet dediğim iyiliktir;
Bu iyilik, başkalarını yedirip giydirmektir.

HÜKÜMDARIN ÖĞDÜLMİŞ'E SUALI

- 1665 Hükümdar yine sordu: Bu sözleri dinledim:
Peki, insan için kötü ve faydasız olan şeyler nedir?

ÖĞDÜLMİŞ'İN HÜKÜMDARA CEVABI

- 1666 Öğdülmiş yanıt verdi ve dedi ki: Hükümdar
Kendi ferasetiyle bunun cevabını bulabilir.
- 1667 Ey kudretli devlet adamı, faydasız olan ve
Kişiyi daima zarar veren şu üç şeydir.
- 1668 Biri kötü doğalı ve inatçı olmak,
Biri de yalan söylemektir.
- 1669 Biri de kişiyi aşağılık eden cimriliktir;
Bunların üçü de bilgisizlikten ileri gelir.
- 1672 Cimrilikten daha kötü başka ne var;
Cimri toplar, yiyemez ve malı arkada kalır.
- 1673 Bilgi cimri hakkında ne der, dinle:
Ey zavallı, ey çaresiz, ey sıkı el.

- 1674 Altın toplamayı bildin, fakat yemesini bilemedin,
Bu altını yığdın da birini olsun neden başkasına vermedin.
- 1675 Ey bu dünyayı toplayıp yiyemeyen kişi,
Yiyiciler hazırlandı, sen de yiyeceği hazırla.

ÖĞDÜLMİŞ KAPIDAKİ HİZMETKARLAR İLE NASIL GEÇİNİLECEĞİNİ ANLATIR

- 4219 Seni daha çok sevmelerini istersen,
Onlara tuz ekmek yedir, daima güler yüz göster.
- 4220 Bu iki hareket insanları sana ısındırır;
Onlar da iyi ve kötü anlarda üstlerine düşen işi yapar.
- 4222 İnsanlara güler yüz göster,
Onlara tatlı sözle tuz ekmek yedir.

5. Çalışkan Olmak

AY-TOLDI'NIN HÜKÜMDAR KÜN-TOĞDI'YA VASIYETNAME YAZIŞINI ANLATIR

- 1505 Aylak olma, başıboş dolaşma, kendi kendine koşma;
İşinde, sözünde dürüst ve mülayim ol.
- 1506 Gece geç yat, yine de erken kalk;
Yataktan erken kalkın mutluluğunu arttırır.

ÖĞDÜLMİŞ'İN HÜKÜMDARA CEVABI

- 1641 Hükümdar Ögdülmiş'i takdir etti;
İyi ve kötü, bütün işlerini ona danıştı.
- 1642 Hükümdar ona ihsanlarda bulundu ve onu yükseltti;
Bir gün geldi, devlet idaresine ait bütün kanunları kavradı.
- 1643 Kanun, erkan ve iç-hizmeti başarıyla yerine getirdi;
Bu hizmeti sayesinde, arzu ettiği kapılar kendisine açıldı.
- 1644 Kusurları erdem oldu, sözü söz oldu;
Hükümdar uyanır uyanmaz, ilk onu görürdü.
- 1687 Ben bu Ögdilmiş'i bana sadakatle bağlı görüyorum;
Her işi dürüstlükle yerine getiriyor.
- 1688 Ona da bugün iyilik ile karşılık vermeliyim;
İyiliğinin karşılığını hazır bulsun.

- 1692 Hükümdar onu günden-güne yükseltti;
Adı ve şöhreti bütün ülkeye yayıldı.
- 1693 Derecesi ve mevkisi halk arasında yükseldi;
Hayırdualar aldı, şöhreti dünyaya yayıldı.
- 1694 Eşi ve akranı arasında yükselmiş olduğu gibi,
Bu şöhretiyle beyler arasında da büyüklerden oldu.
- 1723 Hükümdarın malını iyi idare etti, kendi çıkarını düşünmedi;
Hizmette kıl kadar eğrilik göstermedi.
- 1751 Öğdülmiş'i mutluluğu günden güne yükseltti;
Halka emirler verirken dileklerini dinlemeyi de ihmal etmedi.

ÖĞDÜLMİŞ HÜKÜMDARA KUMANDANIN NASIL OLMASI GEREKTİĞİNİ ANLATIR

- 2393 İnsan ihmalkâr olursa yürürken ölür;
İhmalkâr olmazsa dileğine erer.

ÖĞDÜLMİŞ OGDURMIŞ'A BEYLERE HİZMET EDİŞİN TÖRESİNİ VE USULÜNÜ ANLATIR

- 4039 Erkenden kalkıp hizmete hazır bulunmalı;
Sözlerinde ve hareketlerinde mütevazî olmalı.
- 4040 Her işi süratle ve vaktinde yapmalı; işine
İyice dikkat ederek gözü kulağı tetikte bulunmalı.

6. Çocuk Eğitimi

DİLİN ERDEMİNİ VE KUSURUNU, FAYDASINI VE ZARARINI ANLATIR

- 186 Ey yiğit, ben bu sözü oğlum için söyledim;
Oğul benden aşağıdır, bana nasıl denk olur.
- 187 Ey oğul, sözümü sana söyledim;
Ey oğul, bu öğütleri ben sana verdim.
- 188 Benden sana gümüş ve altın kalırsa,
Sen onları bu söze denk tutma.
- 189 Gümüşü bir işe harcarsan tükenir;
Sözümü işe harcarsan gümüş kazanılır.
- 190 Kişiden kişiye, miras olarak söz kalır;
Vasiyet edilen sözü tutmanın faydası çoktur.

HÜKÜMDAR KÜN TOĞDI AY-TOLDI'YA ADALET VASFININ NASIL
OLDUĞUNU ANLATIR

- 817 Gerek oğlum, yakınım veya hısımım olsun;
Gerek yolcu, geçici veya konuk olsun;
818 Kanun karşısında benim için hepsi birdir;
Hüküm verirken hiçbiri beni farklı bulmaz.

AY-TOLDI'NIN ÖĞDÜLMİŞ'E CEVABI

- 1215 Ay-Toldı sözüne devam etti: Ey oğul, dedi,
Ben ne halde gidiyorum, beni gör ve uyan.
1216 Tek düşüncem sensin, bu endişeyle gidiyorum;
Sen bugün küçük yaşta, bensiz kalıyorsun.
1217 Benden sonra ne olacaksın;
Bundan başka düşüncem yoktur.
1218 Baba oğlunun yetişmesi için emek sarf ederse,
Oğlu o terbiyeyle iyi yetişebilir.
1219 Baba oğlunu sıkı bir terbiye altında yetiştirirse,
Anası ve babası bundan dolayı mutluluk duyar.
1220 Eğer onu sıkı terbiye altında yetiştirecek biri bulunmazsa,
Oğul heder olur; sen artık ondan ümidini kes.
1221 Oğulun babası bilge ve zekiye, oğluna daima sıkı
Terbiye vermelidir; bunun usulü çaresi budur.
1222 Tecrübeli, yaşını başını almış ve
Çocuk sahibi kişi ne der, dinle.
1223 Kimin çocukları naz içinde yetiştirilirse,
O kişiye ağlamak düşer; keder ona yazılıdır.
1224 Baba oğlunu küçüklüğünde başı boş bırakırsa,
Kabahat ve suç oğulda değil, babadadır.
1225 Çocukların tavrı, hareketi kötüye, o kötülüğü baba yapmıştır;
Çocuğu iyi olmaktan mahrum eden odur.
1226 Baba çocuğunu sıkı bir terbiye altına alıp ona
Her şeyi öğretirse çocuğu gelişip büyüyünce sevinir.
1227 Ey baba olan, çocuğunu sıkı terbiye et;
Arkadan gelenler sana gülmesinler.

1228 Oğula kıza bilgi ve erdem öğretmeli

Ki, onlar iyi ve güzel yetişsinler.

AY-TOLDI'NIN OĞLU ÖĞDÜLMİŞ'İ ÖĞÜTLEYİŞİNİ ANLATIR

1285 Ben toplamasını bildim, yemesini bilemedim;

Günüm geçti, son pişmanlık da fayda etmedi.

1286 Malım sana kaldı, bana ancak yük oldu;

Huzur içinde yemeye devam et, güle güle kullan.

AY-TOLDI'NIN OĞLU ÖĞDÜLMİŞ'İ ÖĞÜTLEYİŞİNİ ANLATIR

1297 Kötü arkadaşla yaklaşma, sana zarar getirir;

Kötülük yılandır, dikkat et seni sokar.

1298 İki yüzlü insana sır verme;

Sözün yayılır, sırrın ortaya çıkar.

1299 Dedikodu yapanları evine yaklaştırma,

Görüp öğrendiklerini bütün halka yayarlar.

1300 Sınanmış ve güvenilir kişiye iyice yapış;

Böyle birinden sen zevk duyarsın.

1301 Her sözü dinle, fakat hemen inanma;

Gönül sırrını açma, onu sımsıkı gizle.

1302 Başkasını kıskanma, çok fazla yiyip içme;

Bu iki işi yapanın başı dertten kurtulmaz.

AY-TOLDI'NIN OĞLU ÖĞDÜLMİŞ'İ ÖĞÜTLEYİŞİNİ ANLATIR

1316 Hangi işe girersen, önce sonunu düşün;

Sonu düşünülmeyen işler insana zarar getirir.

1327 Kardeş ve akrabaya yakınlık göster;

Büyüğün ve küçüğün güler yüzle gönlünü al.

1339 Ay-Toldı şöyle diyerek, sözünü kesti:

Oğul, unutma, sana gereken sözler bunlardır.

1340 Her şeyi söyledim; buna inanır

Ve sözümü tutarsan, daima mutlu olursun.

1341 Sana söylediğim sözün adı vasiyettir;

Unutma bu sözleri, gönlüne yaz.

AY-TOLDI'NIN HÜKÜMDAR KÜN-TOĞDI'YA VASIYETNAME YAZIŞINI
ANLATIR

- 1491 Serbest ve başıboş bırakma, sıkı tut, kötü hareketlerine engel ol;
Oğul sıkı terbiye altında bulundurulursa sonunda bahtiyar olur.
- 1493 Oğula bilgiyi küçükken öğret;
Küçüklüğünde bilgi öğrenirse hayatta başarılı olur.
- 1494 Gerekirse, oğula kıza acımadan dayak at;
Dayak oğula kıza bilgi öğretir.
- 1495 Oğul kız küçüklükte ne öğrenirse,
Yaşlanıp ölünceye kadar onu unutmaz.

ÖĞDÜLMİŞ'İN HÜKÜMDARA CEVABI

- 1627 Ben de onu yetiştireyim, adam olsun;
Adam olan her zaman faydalı olur.
- 1633 Hükümdar devam etti: Şimdi benim için başka çare yok;
Onu yetiştirirsem, o muhakkak adam olur.
- 1648 Doğuştan mert ve insan olup yükselecek olan
Oğlanın daha küçükken bütün alametleri belirir.
- 1650 Bütün olacak şeylerin olacağını gösteren bir belirti vardır;
Küçüklükten itibaren büyüyünceye dek belirti hep kendini gösterir.
- 1651 Meyveyi, yiyecek nimetleri, çiçekteyken görmeli;
Her işte misal olarak bunu örnek tutmalı.

ÖĞDÜLMİŞ'İN HÜKÜMDARA CEVABI

- 1818 Tanrı yaratırken, akıl ve gönül ihsan ederse,
Çocuk bilgi için tam bir sermaye elde etmiş olur.
- 1819 Günden güne gelişir, gittikçe akıllı olgunlaşır
Ve her dilediğini öğrenir, bilir.
- 1820 Böylece bilgiye erişir ve bir gün bilge olur;
Bu bilgiyle memlekete çok faydası dokunur.
- 1821 Tanrı yaratırken gönül vermezse,
İnsan hiçbir dileğine erişemez.
- 1822 Bir şart daha var; çocuk bilgi isterse,
Öğrenmeye küçük yaştan başlamalı.
- 1823 İnsan, küçük çocukken bilgi öğrenir
Ve büyüyünce dileğine kavuşur.

HÜKÜMDARIN ÖĞDÜLMİŞ'E SUALİ

- 1891 Gönül zevki nedir, göz zevki ne;
Bu iki zevkten benim kismetim nedir?

ÖĞDÜLMİŞ'İN HÜKÜMDARA CEVABI

- 1892 Öğdülmiş yanıt verdi ve dedi ki:
Zevk gönlün arzu ettiği ve kuvvetle özlediği şeydir.
1893 Göz için sevdiği yüzü görmek zevktir;
Gönül için arzusuna kavuşmak zevktir.

HÜKÜMDARIN ÖĞDÜLMİŞ'E SUALİ

- 1894 Hükümdar tekrar sordu: Ey Öğdülmiş,
Söyle, sevgilinin nişânesi nedir?
1895 Herkes sevdiğini iddia eder;
Bu iddianın manası nedir?

ÖĞDÜLMİŞ'İN HÜKÜMDARA CEVABI

- 1896 Öğdülmiş yanıt verdi ve dedi ki: Baş üstüne;
İnsan sevgilinin yüzüne bakınca, sevdiğini anlar
1897 Göz için bakarken her şey örtülü olabilir;
Fakat gönül için örtü yoktur, bunu bilmelisin.
1898 Sevip sevmediğini anlamak isterse,
Kişi gönlüne bakmalı, bu gönülden anlaşılır.
1899 Sevgililerin yüzünde bunu belirten bir alamet bulunur;
Göz göze gelince, onlar birbirlerini anlar.
1900 Şair buna benzer bir söz söylemiştir;
Dinleyip anlamaya çalış, ey insanların karpuzu.
1901 Seven kişi yüzünden bellidir; ağzını açsa
Sözünün manasında sevgi kendini gösterir.
1902 Birinin sevip sevmediğini bilmek istersen gözüne dikkat et;
Sana doğru bakınca gözünden belli olur.

ODGURMIŞ ÖĞDÜLMİŞ'E DÜNYANIN KUSURLARINI ANLATIR

- 3603 Vücut küçük çocuğa benzer;
Karnı doyarsa koşar, akranlarını arar.
3604 Karnı doyarsa, vücut tembelleşir; dilediğin gibi
Olmasını istersen, ona istediğini vermemelisin.

- 3605 Hayat tamamı tamamına üç gün sürer;
Bundan ötesi birkaç düş ve gecedir.
- 3606 Bu üç günden biri yarındır; biri de dündür ki geçti;
Bugünkü hayat acaba yarına ulaşacak mı
- 3607 Bundan başka daha ne varsa,
Onu hayat sayma; sana bunları anlattım.

ÖĞDÜLMİŞ'İN ODGURMIŞ'A CEVABI

- 4021 Kişi doğuştan bilge doğmaz, sonradan öğrenir,
Dil doğuştan konuşmaz, zamanla konuşmaya başlar.
- 4022 Kişi öğrenerek bilge olur;
Bilgi sahibi olduktan sonra her işi yoluna girer.

ÖĞDÜLMİŞ ODGURMIŞ'A BEYLERE HİZMET EDİŞİN TÖRESİNİ VE USULÜNÜ ANLATIR

- 4033 Bunlar arasında küçükken hizmete girip
Benlik ve gururdan geçenler daha iyidir.
- 4034 Her ne kadar bunları sana bugün anlatıyorsam da,
Sözlerimi küçükleri göz önünde bulundurarak söyleyeceğim.

ÖĞDÜLMİŞ ODGURMIŞ'A BEYLERE HİZMET EDİŞİN TÖRESİNİ VE USULÜNÜ ANLATIR

- 4037 İnsan hizmet kapısını açmak isterse,
Küçük yaşta hizmete başlamalıdır.

ÖĞDÜLMİŞ KAPIDAKİ HİZMETKARLAR İLE NASIL GEÇİNİLECEĞİNİ ANLATIR

- 4181 Ey kardeş, bir de sana denk ve akran olanlar var; onları
Kendinden uzaklaştırırsan sana düşman, yaklaştırırsan dost olurlar.
- 4182 Derece itibarıyla sana denk olan bu insanlar aralarına karışacağı
Kişilerdir; onların hareketlerine karşı, sen de aynı davranışı göster.
- 4183 Biri de senden sonra gelen küçüklerdir;
Hayatın acı ve tatlı anları bunlarla birlikte duyulur.
- 4184 Gayret et, küçüklerin sana baskıya kalkışmasına meydan verme;
Onlarla ağız şakası yapma, diline hâkim ol.
- 4185 Bunlar hizmet ederken, herhangi bir şeyde yanlışlık yaparsa
Cezalandır; onları başıboş bırakma, işlerini daima denetle.

- 4192 Arkadaşın sana nasıl davranırsa,
Sen de ona öyle davran, sevinsin.
- 4193 Kendine denk olanı ahbap edin;
İnsan ancak kendisine denk olanla hem-renk olabilir.
- 4194 Kötüyü arkadaş edinme, ondan uzak dur, kaç;
Kötü arkadaş seni yolundan şaşırtır.
- 4195 Sen iyi nam kazanmak istersen, elinden geldiğince
Kötülerle düşüp kalkmamaya gayret et.
- 4201 Yakınlıktan aranılan şey iki türlü olur;
Bu iki şey için insan dost edinir.
- 4202 Biri, her türlü çıkar dışında, ilahi bir sevgiyle arkadaş edinir;
Bu arkadaşlık içinde sadakatsizlik hatıra gelmez.
- 4203 Biri de kendi çıkarı için arkadaş edinir;
Bu arkadaşlık zorakidir ve asla esaslı olmaz.
- 4204 Eğer sen çıkarsız ve ilahi bir sevgiyle arkadaş edinmek istersen,
Onun yükünü yüklen, yüzünü asla ekşitme ve kaşlarını çatma.
- 4205 Bunun faydasını burada arama, sabırlı ol;
Bunun ecrini yarın orada Tanrı verecektir.
- 4206 Eğer dostluk dünya çıkarı içinse,
Onlarla arkadaşlık etme; eğer etmişsen ayrıl.
- 4208 Dostu çıkar ve zarar içinde sına; eğer o bu hallerde de
Dostluğuna devam ederse ona sıkı yapış.
- 4209 Dostun içini öğrenmek istersen,
Sen onu sözle hiddetlendir, ona kaşlarını çat.
- 4210 Seni sevip sevmediğini bilmek istersen,
Ondan çok sevdiği bir şeyini iste, hemen anlaşılır.
- 4211 Eğer bunların her ikisinde de gücenme göstermezse,
Bu insanı canın gibi aziz tut.

ÖĞDÜLMİŞ KAPIDAKİ HİZMETKARLAR İLE NASIL GEÇİNİLECEĞİNİ ANLATIR

- 4217 Çıkar gözetmeyen dost, ahbap ve arkadaş edinmeye çalış;
Onlara inan ve kaygısız yaşa.
- 4218 Dost, ahbap ve arkadaş sevinç ve kaygıda,
İyi ve kötü zamanda insana faydalı olanlardır.

- 4224 Düşman da iki türlü olur; birinin düşmanı olursa
Ona tuzak kurulmuş demektir.
- 4225 Düşmanlardan biri din düşmanıdır;
Bu kâfir düşman her vakit düşmandır.
- 4226 Bir de çıkar yüzünden düşmanlık olur;
Bu düşmanlığı insan intikam hissiyle yapar.
- 4227 Kâfir düşmanla amansız mücadele etmelidir;
Bu işe, gönüllü olarak kendini feda et.
- 4228 Sana biri çıkarı için düşman olursa, ey cömert,
Sen kendi çıkarından vazgeç ve onunla barış.
- 4229 Düşmanın çıkarı sağlanırsa o sana yaklaşır;
Böylece onun zararı yerine faydası dokunur.
- 4230 Düşmanını dost etmeye gayret et;
Onunla barışarak emniyet ve huzur içinde yaşa.
- 4231 Biriyle düşman olmanın hiçbir faydası yoktur,
Bunu iyice bil; faydası olmayan işe el sürme.
- 4232 Sen hizmette kusur etme, kendine düşman edinme;
Düşmanı olan kişinin başı bin türlü derde girer.
- 4233 İyi ve seçkin kişileri ahbap edin; insanın eşi ve arkadaşı
Kötü olursa sonunda pişman olur.
- 4234 Yakınlık göstermek için seçkin bir insan dilersem,
Bu arzuna iki türlü insanla erişebilirsin.
- 4235 Biri aslında iyi ve insanların seçkini olan kişidir;
Bulursan, onu arkadaş edin, ey olgun insan.
- 4236 Biri de takva sahibi ve Tanrıyı bilendir;
Her türlü insanlık ondan gelir.
- 4237 Bu iki türlü insana yakınlık göster;
Bunlar senin dostluğuna hep iyilikle karşılık verirler.
- 4238 Kötülükleriyle şöhret bulan kişilerden uzak dur;
Böyleleri kara huylu insanlardır.
- 4241 Ey iyi insan, kötüye katılma;
Tıpkı o kötünün doğası gibi, seninki de kötü olur.
- 4242 Ey seçkin, güzide insan, kötüye yaklaşma;
Adın kötü olur, mutluluğuna zarar gelir.

- 4243 Yakıksız kişilere yakın gitme;
Yoksa onlar da sana gelir ve yakını bırakmazlar.
- 4244 İyi nam ile tanınmış birçok kişi gördüm;
Kötü insanlarla karışınca işleri bozuldu.
- 4245 Kötü arkadaş yüzünden zarar gören,
Zorla adı silinip giden iyiler gördüm.
- 4252 Ey gönlümün güneşi, sen şimdi insanları kıskanmaya
Ve doğruluktan ayrılmamaya çalış.
- 4253 Çekememek bir hastalıktır ve uzun bir tedaviye muhtaçtır;
Onun yediği kendisini yer ve o kendi kendisini eritir.
- 4254 İyilik ve kötülük hep Tanrı hükmüdür; Tanrı verirse,
Çekemeyen insan kıskançlıkla buna engel olamaz.
- 4255 Böyle olunca insanları çekmemenin ne faydası var;
İnsanları çekemeyen kişinin sonu hastalıktır.
- 4256 Gücün yettiğince herkese iyilik et;
Hiç şüphe etme, sana bundan ancak iyilik gelir.
- 4257 Birinin sevinci varsa, buna sen de sevin;
O keder ve kaygıya düşerse, sen de kederlen.
- 4258 Böylece adın iyi olur, insanlar da seni sever,
Herkes seninle dost olmaya can atar.
- 4259 Kardeşim, ne kadar çok kardeş veya dost edinirsen edin,
Yalnızca kendine düşman edinmemeye gayret et.
- 4262 Gafil olma, düşmana yakın durma, uzaklaş;
Düşmanı sen gafil avla ve onu tuzağa düşürmeye bak.
- 4263 Düşmanını sına, sen onu büyük ve kuvvetli bil;
Elinde sopa olan düşmana karşı sen demir kalkan hazırla.
- 4265 Eğer arkadaşın düşman olursa, o senin canına
Ya da toplayıp biriktirdiğin malına kasteder.
- 4266 Arkadaşın senin içini dışını bilir;
Bu içi dışı bilen kişi senden birçok şey koparır.
- 4267 O isterse, senin malına el uzatır;
İsterse canını ilik ile besler.
- 4268 Sen kendini nasıl gözetirsen,
Arkadaşını da öyle gözet; sözü uzatma.

- 4269 Dost edinmek kolay, fakat dostluğu korumak zordur;
Düşman olmak kolay, fakat barışmak zordur.
- 4275 İnsanların sana daima yakınlık göstermelerini istersen,
Onlardan hiçbir istekte bulunma, onların suyuna git.
- 4276 Hayatını sevinç içinde geçirmek istersen,
Mümkünse, insanları kıskanmamaya çalış.
- 4278 Yanındakini kendinden uzaklaştırmak istersen,
Ona istediğini verme, onunla biraz kaba konuş.
- 4280 Kendini herkese sevdirmek istersen,
Sözün ve fikrin birbirine uygun, dilin tatlı olsun.
- 4281 Sen kendine hürmet edilmesini istersen,
Başkalarına hürmet et, ey yumuşak huylu.
- 4283 İnsanların seni her zaman övmelerini istersen,
Onlara karşı iyi ol ve güler yüzle davran.
- 4287 Kişinin aslını açıkça bilmek istersen, dikkat et,
Onun düşüncesi, sözü ve hareketi buna tanıktır.
- 4288 Hareketi iyi, düşüncesi ve sözü doğruysa,
Bu onun aslına derhal tanıklık eder.
- 4291 Küstahlara katılma, temiz ve halim ol; ey oğul,
Bütün kavgalara bu küstahlar sebep olur.
- 4292 Bir de celalli kişiyle pek yakın olma;
Eğer hiddetlenirse, yakınlık hakkını ayak altına alır.
- 4293 Gönül sırrını ve sözünü herkese açma;
Eğer açarsan, kendini zahmete sokarsın.
- 4294 Daima artan bir yakınlık görmek istersen,
Tamahkârlığı ortadan kaldır; ona her yerde engel ol.
- 4296 Hem kendinin hem sözünün nüfuzunu kırmamak istersen,
Her işe karışma; bu suretle bunu sağlamış olursun.
- 4305 Kendi akranlarını sık sık ziyaret et;
Onlara katıl ve onlarla ilişkini kesme.
- 4306 Sana gerçekten hürmet gösterenlere sen de hürmet et;
Saygısızları sen de sayma, onlara yakın durma.
- 4308 İyiliklere karşı daima iyi insan ol;
Kötülere karşı da kötülükleri derecesinde kötü ol.

4310 Sana "siz" diyenlere sen de "siz" tabirini kullan;
Karşılık verirken daima karşıdakinden daha nazik davran.

4311 Kaya yankısından daha aşağı kalma;
Sana "sen" diyenlere sen de senle.

ÇOCUKLARIN NASIL TERBİYE EDİLECEĞİNİ ANLATIR

4504 Senin ay gibi bir oğlun veya kızın doğarsa,
Onu kendi evinde terbiye et, bu işi başka ellere bırakma.

4505 Süt ninesi olarak iyi ve temiz bir kadın tut;
Oğlun kızın temiz büyür ve uzun ömürlü olur.

4506 Oğluna kızma bilgi ve edep öğret;
Her iki dünyada bu onlar için faydalı olur.

ÇOCUKLARIN NASIL TERBİYE EDİLECEĞİNİ ANLATIR

4507 Oğula kız al, kızını ere ver;
Ömrünü dertsiz geçir, ey mutlu insan.

4508 Oğula bütün erdemleri tam olarak öğret;
O bu erdemlerle ileride mal sahibi olur.

4509 Oğulu başıboş dolaşmaya bırakma;
Başıboş kalırsa her tarafa gider, yazık olur.

4510 Kızını çabuk evlendir, uzun süre evde tutma,
Yoksa hastalığa gerek kalmadan bu pişmanlık seni öldürür.

4513 Kadınları her vakit evde koru;
Kadının içi dışı gibi olmaz.

4514 Yabancıyı eve sokma, kadını dışarıya çıkarma;
Bu kadınları sokakta gören göz onların gönlünü çeler.

4515 Göz görmezse gönül arzu etmez;
Ey oğul, gözün görürse gönlün arzular.

4516 Gözünü gözetirsen, gönlün bir şeye akmaz;
Arzu etmeyince de insan hiçbir şeye kapılmaz.

4517 Yemekte içmekte kadınları erkeklere katma;
Eğer katarsan ölçüyü kaçıırırlar.

4520 Kadına saygı göster, ne isterse ver;
Evin kapısını kilitle ve eve erkek sokma.

4522 Onlar zahmetle süren ve yetişen bir ağaca benzer;
Meyvesi zehirdir, ona karşı iştah ve ihtiras besleme.

ODGURMIŞ'IN HÜKÜMDARA CEVABI

- 5060 Büyüklerin küçüklere selam vermesi gerekir
Ve böylece işler yoluna girer.
- 5061 Küçükler büyüklerin sözünü dinleyip ona göre
Hareket ederlerse, selametle yaşar ve emniyette olurlar.
- 5062 Küçükler büyüklerin şerrinden emin olmalıdır;
Böylece onlardan hayır umarak emniyet içinde yaşarlar.
- [YAZAR] GENÇLİĞİNE ACIYARAK YAŞLILIĞINI ANLATIR
- 6521 Gençliğimi, geçen bulut gibi geçirdim;
Ömrümü fırtına hızıyla tükettim.
- 6522 Yazık gençliğime, gençliğime yazık; ben seni
Tutmasını bilmedim, çok çabuk elden kaçırdım.
- 6523 Ey gençlik, sen bana şimdi yine gel, seni el üstünde
Tutayım; bak, senin için ipekliler ve sırmalar döşettim.
- 6524 Yazık bu gençliğe, hani nereye gitti;
Ne kadar arayıp arattımsa da bulamadım.
- 6525 Sordum, gençlik kadar hayata zevk veren,
Tatlı canı mutlu eden iyi bir şey yokmuş.
- 6526 Artık gençlik zevkini ve yiğitlik huzurunu
Kaybettim, elimde tutarken kaçıırverdim.
- 6527 Eğer doğru bir hayat yaşamış olsaydım, yaşlılığın da
Zararı yoktu, fakat ne yazık ki onu boş yere harcadım.
- 6528 Ey gençlik, esef ederek sana kızıyorum;
Bütün güzelliğimi sen uzaklaştırdın, ben uzaklaştım.
- 6529 Benzim kızıldı, tam bir ergüvan gibiydi;
Bugün yüzüme safran tohumu ektilim.
- 6530 Misk gibi kara başıma kâfur örttüm,
Dolunay gibi dolgun yüzü nereye götürdüm.
- 6531 Rengarenk çiçeklerle dolu parlak bahar gibiydim;
Hazana mı uğrattım, hepsini kuruttum.
- 6532 Kayın gibi vücudum ok gibi düz ve dikti;
Şimdi yay gibi eğri oldu, eğdim, eğildim.
- 6533 Yazık, hayatı boş yere harcadım;
Pişmanlıkla gözden kanlı yaşlar akıttım.

- 6534 Çocukluğu geçirdim, gençliği kaybettim;
Günümü kararttım, kendimi çökerttim.
- 6643 Dilini tut, boğazına hakim ol, çok uyuma,
Gözünü yum kulağını tıka ve böylece huzur içinde yaşa.

7. Çocuk Eğitmenin Zorluğu

AY-TOLDI'NIN OĞLU ÖĞDÜLMİŞ'E NASİHAT VERİŞİNİ ANLATIR

- 1164 Oğul ve kız derdi dipsiz bir denizdir;
Oğul ve kız al yanağı soldurur.
- 1165 Kimin karısı, oğlu ve kızı varsa,
O kişi nasıl rahat uyuyabilir.
- 1166 Oğul ve kız yüzünden baba daima eziyet çeker;
Fakat oğul ve kız atasının adını dahi anmaz.

ODGURMIŞ'IN ÖĞDÜLMİŞ'E CEVABI

- 3378 Eğer evlat hayırsız çıkarsa hayatta seni inletir;
Ölünce de seni çabucak unuttur.
- 3379 Senin adını kötüler, üstelik büyükler başta olmak üzere,
Bütün yat-yabancı beddua ederek sana söver.
- 3380 Oğul kız insana düşmandır, düşman neyine gerek;
Daha iyidir düşmansız hayat sürmek.
- 3382 Bilgisi derin olan insan ne iyi bilgi vermiştir;
Oğul kızın adı, insan için giderilmeyen bir gölgedir.
- 3384 Sen oğul kız diye kendini üzersin;
Bu zahmeti takdir eden oğul kız nerede.
- 3385 Haram toplarsın, gidersen kalır;
Sen inleye inleye git, sefasını o sürsün.
- 3386 Evlenen kişiyi bir gemiye binmiş farz et,
Gemiye binen kişi denize açılır.
- 3387 Oğul kız dünyaya gelirse gemisi parçalanır;
Gemi parçalanınca su içinde kim diri kalır.
- 3388 Oğul kız sahibi babanın kusuruna bakmamalı;
Oğul kız babasının yediğı zehirdir.

- 3389 Oğul kızın hayırsızı ölen ana ve babasını,
Bir kere olsun anmaz.
- 3390 Böyle çocuktan hiç vefa umulur mu;
Onun doğası kötü ve işi gücü cefadır.
- 3391 Oğul kız babası her türlü zahmete katlanır;
Bela ve mihnetleri de fil gibi yüklenir.

8. Çocuğun Önemi

AY-TOLDI'NIN OğLU ÖĞDÜLMİŞ'E NASİHAT VERİŞİNİ ANLATIR

- 1162 Sen benim gözümün nuruydun,
Şimdi senden ayrılıyorum, sağ ve esen kal.
- 1163 Bir Türk veziri de çok güzel söylemiş:
Oğul ve kız, gerçekte, gören gözün nurudur, demiş.

AY-TOLDI'NIN ÖĞDÜLMİŞ'E CEVABI

- 1263 Onu refaha yakın ve beladan ırak tut;
Her iki dünyada onun yardımcısı ol.
- 1264 Kötülükten kuru, iyiliğe ulaştır;
Onu yiyecek ve giyeceğe muhtaç etme.

ÖĞDÜLMİŞ'İN ODGURMIŞ'A CEVABI

- 3371 İnsan evlenmeli ve birçok oğul kız sahibi olmalı;
"Oğulsuzdur" demek, insan için bir hakarettir.
- 3373 Oğulsuz insan ölürken pişmanlığını söyledi:
Ey benden sonra gelen, oğul kız sahibi ol, dedi.
- 3374 Öldükten sonra oğlu kalan bir baba için
"Yaşamıyor" denilemez.
- 3375 Oğulsuz kişinin ölünce nesli kesilir;
Dünyadan adı silinir ve yeri boş kalır.

9. Dünya Hayatının Geçiciliği

İYİLİK ETMENİN ÖVÜLMESİNİ VE FAYDALARINI ANLATIR

- 231 Gençlik kaçar ve hayat uçar;
Bu düş gibi dünyadan çabuk göçersin.
- 232 Hayatı sermaye yap, bunun faizi iyiliktir;
Bu sana yarın için iyi yiyecek ve giyecek sağlar.

KİTABIN ADINI, ANLAMINI VE [YAZARININ] YAŞLILIĞINI ANLATIR

- 359 Ey sevinç içinde ömür süren iyi genç,
Sözümü yabana atma, gönülden dinle.
- 360 Gayret et, doğruluk yolundan şaşma;
Gençliği ziyan etme, ondan faydalanmasını bil.
- 361 Gençliği aziz tut, çabuk geçer;
Ne kadar sıkı korursan koru, bir gün kaçar.
- 363 Sonra gençliğin hasretini çeker ve pişman olursun,
Ama son pişmanlık fayda vermez; sözüm bu kadardır.
- 364 Kimin yaşı kırkı geçerse,
Gençlik insana "Allaha ısmarladık" der.

HÜKÜMDARIN AY-TOLDI'YA CEVABI

- 1115 Ay-Toldı'nın hastalığı ağırlaştı
Ve ümidini keserek canından elini yudu.
- 1116 Pişman oldu ve dedi: Ey hayat, ey güzellik,
Ne yazık ki, sizi boşuna harcadım.
- 1117 Ömrümü gafletle geçirdim,
Gençliğimi boşu boşuna sarf ettim.
- 1118 Ben hayata kaçmış bir kaçaktım; şimdi ecel beni
Yakaladı ve geri gönderiyor, sözün ne faydası var.

HÜKÜMDARIN AY-TOLDI'YA CEVABI

- 1120 Çok defa başkalarına elimi ve dilimi uzattım;
İşte ölüm geldi, yakaladı ve nefesimi kesti.
- 1121 Böylece çok pişman oldu ve çok ağladı;
Fakat pişmanlığı ölüm karşısında fayda etmedi.

HÜKÜMDARIN AY-TOLDI'YA CEVABI

- 1152 Yarattın, yetiştirdin ve beni büyüttün;
Biliyorum ki, bu senin fazıl ve keremin ile oldu.
- 1156 Hayatım, yazık ki, beyhude geçti;
Vaktimi ve beyliğimi yazık ki, boşa harcadım.
- 1157 Sözüünü kesti ve bir süre durup düşündü;
Fakat oğlunu görünce tekrar gözünü yaş bürüdü.

AY-TOLDI'NIN OĞLU ÖĞDÜLMİŞ'E NASİHAT VERİŞİNİ ANLATIR

- 1158 Bu Ay-Toldı'nın bir tek oğlu vardı,
Bu oğlanın yaşı henüz küçüktü.
- 1159 Adı Öğdülmiş'ti; soyu temiz,
Yüzü güzel ve huyu iyiydi.
- 1160 Oğlunu yanına çağırды;
Tutup kucakladı ve gözünden sel gibi yaş akıttı.
- 1161 İşte, oğlum, dedi, artık ben gidiyorum;
Bak, evim barkım, malım mülküm sana kaldı.

AY-TOLDI'NIN OĞLU ÖĞDÜLMİŞ'E NASİHAT VERİŞİNİ ANLATIR

- 1167 Ay-Toldı dedi ki: İşıit, ey oğul,
Sözümü unutma, bunu can kulağıyla dinle.
- 1168 Dikkat et, ben senin atandım,
Adım Ay-Toldı'ydı; şimdi halime bak.
- 1169 Ay-Toldı'nın artık hayatı doldu;
Bak şimdi pişmanlıkla inliyor, bunun faydası yoktur.
- 1170 Bu hayat tatlıydı, ölüm acıdır;
Ölüm yakaladı ve kaçış yolum nerede.
- 1171 Bu dünyaya gönlümü vererek avundum;
Bak, o benden usandı, bana vefa göstermedi.
- 1172 Dünya beni aldattı, severek yanına çağırды,
Ona gönül verdim, fakat benden çabuk bıktı.
- 1173 Dünya cefa etti, bu mutluluk yaşlandı;
Bu söze inan ki, seni de aldatmasın.
- 1174 Bütün gerekli işleri olduğu yerde bıraktım;
Nefse uyarak gereksiz işlerle uğraştım.

1175 Hayat, bir kasırğa gibi geçti gitti;
Şimdi kendime acıyarak boş yere inliyorum.

AY TOLDI'NIN ÖĞDÜLMİŞ'E CEVABI

1202 Bu dünya bir konak yeridir, gelen geçer;
O her şeyi yiyen büyük bir ejderha gibi yedikçe acıdır.
1214 Yıl, ay ve gün nasıl geçiyorsa, hayat da öyle geçer;
Geçip giden gün geçerken seni de mutlaka alıp götürecektir.

ÖĞDÜLMİŞ'İN AY-TOLDI'YA CEVABI

1229 Öğdülmiş yanıt verdi: Ey baba, dedi,
Senin kaygın ile yanıp tutuşuyorum.
1230 Ne olurdu, senden sonra yaşamayıydım,
Senin bu ıstıraplarını gözüm görmeseydi.
1231 Bir de merhametli rabbim, senin yerine,
Benim canımı alsaydı da bana bu acıyı göstermeseydi.
1232 Eğer senin yerine benim canımı almaz ve ecel sana gelirse,
Demek bu ecel ezelden yazılıymış.

ÖĞDÜLMİŞ'İN AY-TOLDI'YA CEVABI

1233 Niçin kederleniyorsun, bu ağlama niçin;
Gelen Tanrı hükmüdür, ağlamayı bırak.
1234 Eğer dünya ve devlet arkada kaldığı için
Ağlıyorsan ağlama; zorla bunun önüne geçilmez.
1235 Eğer türlü nimetler arkada kaldığı için
Ağlıyorsan bırak; bunlar da ağlamaya deymez.
1236 Senden önce dünyanın zevkini tadan çok kişi,
Ah vah ederek onu bırakıp gitti.
1237 Sen bu zalim dünyanın sana cefa edeceğini
Biliyordun, kendin gafil davrandın.
1238 Bir insan bütün dünyaya tamamen sahip olsa bile,
Sonunda dünya kalır; onun kısmetine ancak iki bez düşer.

AY-TOLDI'NIN ÖĞDÜLMİŞ'E CEVABI

1261 Hükmün bugün bana ulaştı, işte gidiyorum;
Bir tek oğlum vardı, onu da şimdi bırakıyorum.

AY-TOLDI'NIN ÖĞDÜLMİŞ'E CEVABI

- 1273 Ay-Toldı devam etti ve: Ey oğul, dedi, anla,
Ölümü unutma, onu daima düşün ve uyanık bulun.
- 1274 Hayata inanma, yel gibi geçer;
Gafil olma, bu dünyadan çok çabuk göçersin.

AY-TOLDI'NIN OĞLU ÖĞDÜLMİŞ'İ ÖĞÜTLEYİŞİNİ ANLATIR

- 1283 Ben bu dünyada bir süre yaşadım, şimdi gidiyorum;
Düşün, iyice bak, dünya bana ne yaptı, gör.

AY-TOLDI'NIN OĞLU ÖĞDÜLMİŞ'İ ÖĞÜTLEYİŞİNİ ANLATIR

- 1285 Ben toplamasını bildim, yemesini bilemedim;
Günüm geçti, son pişmanlık da fayda etmedi.
- 1286 Malım sana kaldı, bana ancak yük oldu;
Huzur içinde yemeye devam et, güle güle kullan.
- 1323 Ölümü unutma, hazır ol, onu asla hatırandan çıkarma;
Kendini unutma, aslını daima göz önünde tut.
- 1331 Bu dünyayla oyalanma, geçer gider;
Bu devlete inanma, çabuk yaşlanır.
- 1332 Hayata bel bağlama, düş gibi geçer;
Boş mutluluğa güvenme, kuş gibi uçar.
- 1333 Hayatı boşa geçirme, iyilik yap;
Geçip gidenlerden ibret al.

AY-TOLDI'NIN HÜKÜMDAR KÜN-TOĞDI'YA VASİYETNAME YAZIŞINI ANLATIR

- 1387 Oğul babasının dölünden çıktıktan sonra,
Ana karnı onun için birkaç aylık istirahat menzildir.
- 1388 Anasından doğup adı verilince
Yolcu olarak zamane atına biner.
- 1389 Gündüzü bir adım olur, gecesi bir adım;
Bu at onu ölüme götürür, benzini soldurur.
- 1482 Ey devletli hükümdar, işte ben gidiyorum;
Oğlum, bu ciğerparem burada kalıyor.

AY-TOLDI'NIN HÜKÜMDAR KÜN-TOĞDI'YA VASİYETNAME YAZIŞINI
ANLATIR

- 1487 İşte onun babası olan ben bugün ölüyorum;
Oğlum küçük yaşta yetim ve öksüz kalıyor.
- 1501 Ey oğlum, dedi, işte beni görüyorsun;
Ben ne halde gidiyorum, bunu unutma.
- 1502 Sana da şüphesiz bu an gelecektir;
Gafil olma, bir gün sen de öleceksin.

AY-TOLDI'NIN HÜKÜMDAR KÜN-TOĞDI'YA VASİYETNAME YAZIŞINI
ANLATIR

- 1509 Sözünü gözet emniyet içinde yaşa;
Kendini gözet esenlik ile ihtiyarla.

HÜKÜMDAR KÜN-TOĞDI'NIN ÖĞDÜLMİŞ'İ ÇAĞIRIŞINI ANLATIR

- 1549 Dedi ki: Ey oğul, fazla üzülme;
Keder geçer, arkasından sevinç gelir.
- 1551 Gönlünü çökertme, kendini avut;
Yanıma gel ve hizmetimde bulun.

ODGURMIŞ ÖĞDÜLMİŞ'E DÜNYANIN KUSURLARINI ANLATIR

- 3603 Vücut küçük çocuğa benzer;
Karnı doyarsa koşar, akranlarını arar.
- 3604 Karın doyarsa, vücut tembelleşir; dilediğin gibi
Olmasını istersen, ona istediğini vermemelisin.
- 3605 Hayat tamamı tamamına üç gün sürer;
Bundan ötesi birkaç düş ve gecedir.
- 3606 Bu üç günden biri yarındır; biri de dündür ki geçti;
Bugünkü hayat acaba yarına ulaşacak mı
- 3607 Bundan başka daha ne varsa,
Onu hayat sayma; sana bunları anlattım.

ODGURMIŞ ÖĞDÜLMİŞ'E DÜNYADAN YÜZ ÇEVİRİP OLANLA
YETİNDİĞİNİ ANLATIR

- 4758 Ey oğul, bu dünya bir kasırga rüzgârıdır;
O hiçbir yerde karar etmeyen bir gölgedir.
- 4759 Dikkat edersen, o ancak göze görünen bir seraptır;
Tutmak istersen ele girmez yok olur.

ODGURMIŞ'IN HÜKÜMDARA ÖĞÜT VERİŞİNİ ANLATIR

5149 Dileyerek devamlı bir hayat temin edilmez;
Gençlik kuvveti de bir daha geri dönemez.

ODGURMIŞ'IN HÜKÜMDARA ÖĞÜT VERİŞİNİ ANLATIR

5154 Baban öldü gitti ve bu ölümüyle sana öğüt verdi;
Baba nasihatini tutarsan, o sana bal şeker olur.

5156 Baban öldüğünde sana şöyle söylemiş olur:
Ey oğul, bak ve uyan.

5157 Ölüm beni yakaladı, gidiyorum; şimdi sıra şenindir,
Gayret et ve kendinden sonraya iyi ad bırak.

5158 Ananın babanın ölümü çocuklar için
Tam bir nasihattir; bunu anlayıp benimse.

5159 Ananı babanı ölüm bırakmadı;
Vakit gelince seni mi bırakır.

5160 Onlara acımayan ve cefa eden bu dünya,
Doğasını değiştirip sana mı vefa gösterecek.

5161 Hayatı aziz bil ve ancak gerekli işlerde kullan;
İnsanlara ihsanlarda bulun, kendine sevap kazan.

5162 Geçici günler içinden ancak gerekli şeyleri al;
Zaman seni de geçirecektir, hazırlığını yap.

[YAZAR] GENÇLİĞİNE ACIYARAK YAŞLILIĞINI ANLATIR

6521 Gençliğimi, geçen bulut gibi geçirdim;
Ömrümü fırtına hızıyla tükettim

6522 Yazık gençliğime, gençliğime yazık; ben seni
Tutmasını bilmedim, çok çabuk elden kaçırdım.

6523 Ey gençlik, sen bana şimdi yine gel, seni el üstünde
Tutayım; bak, senin için ipekliler ve sırmalar döşettim.

6524 Yazık bu gençliğe, hani nereye gitti;
Ne kadar arayıp arattımsa da bulamadım.

6525 Sordum, gençlik kadar hayata zevk veren,
Tatlı canı mutlu eden iyi bir şey yokmuş.

6526 Artık gençlik zevkini ve yiğitlik huzurunu
Kaybettim, elimde tutarken kaçırırverdim.

- 6527 Eğer doğru bir hayat yaşamış olsaydım, yaşlılığın da
Zararı yoktu, fakat ne yazık ki onu boş yere harcadım.
- 6528 Ey gençlik, esef ederek sana kızıyorum;
Bütün güzelliğimi sen uzaklaştırdın, ben uzaklaştım.
- 6529 Benzim kızıldı, tam bir ergüvan gibiydi;
Bugün yüzüme safran tohumu ektim.
- 6530 Misk gibi kara başıma kâfur örttüm,
Dolunay gibi dolgun yüzü nereye götürdüm.
- 6531 Rengarenk çiçeklerle dolu parlak bahar gibiydim;
Hazana mı uğrattım, hepsini kuruttum.
- 6532 Kayın gibi vücudum ok gibi düz ve dikti;
şimdi yay gibi eğri oldu, eğdim, eğildim.
- 6533 Yazık, hayatı boş yere harcadım;
Pişmanlıkla gözden kanlı yaşlar akıttım.
- 6534 Çocukluğu geçirdim, gençliği kaybettim;
Günümü kararttım, kendimi ökerttim.
- 6535 Yerken içerken öküz gibi yedim içtim;
Heva ve heves peşinde koşarken tozu dumana kattım.
- 6536 Nice kuş ve geyik avıyla avundum, sevindim;
Uçan kuş gibi, cins atları ağımdan kaçırdım.
- 6537 Kardeş ve arkadaşlar için sevgili can gibiydim;
Düşmanıysa haşarı tay gibi sıçrattım.
- 6538 Ben şimdi nice insanlara kızdım, sövdüm;
Günahsız ve yoksullara el kaldırdım, dil uzattım.
- 6539 Düşmanına galip gelen biri gibi öylesine göğüs kabarttım;
Mağrur kişi gibi kabadayı olup kaya gibi karşılarına dikildim.
- 6540 İçip yatmış adam gibi uyuyup da uyanınca; yoldan çıkmış
Olduğumun farkına vardım, Tanrıdan utandım.
- 6541 İnsanlara hizmet ettim, Tanrı ibadeti kaldı;
Dünya etrafında koşarak yolumu azıttım.
- 6542 Ben nice dilek ve arzunun arkasından koştum;
Kudurmuş bir kurt gibi dünyayı inlettim.
- 6543 Ben insanları tutup zorla paralarını aldım;
Kimine ıkıştım, kimini yerdim, kiminin de canını yaktım.

- 6544 Rabbim bana: Nasıl böyle yaptın? diye sorarsa,
Ne mazeretim var; çok utanılacak hale düştüm.
- 6545 Hangi deli bundan daha ters hareket edebilir;
Geçici günlerle avunarak hayatı boşa harcadım.
- 6546 Huzur geçti, zahmet de geçecekti;
Gün ve aylar boşa harcandı, pişmanlığa düştüm.
- 6547 Farz edelim ki, ben kisra veya kayser oldum
Ya şeddat ve Ad gibi bir de cennet yaptırdım.
- 6548 İskender gibi bütün dünyayı elimde tuttum,
Tam Nuh'un yaşını yaşadım ve yaşattım.
- 6549 Yıldırım kılıçlı Haydar veya Rüstem gibi
Dünyada meşhur oldum.
- 6550 İsa gibi göğe çıktım veya Nuşirevan
Gibi memleketi adaletle idare ettim.
- 6551 Ya da hazinem Karun'un ki gibi doldu taştı
Veya Eshab-ı Res gibi demirden kale yaptırdım.
- 6552 Fakat bunların faydası ne, sonu toprağa dönüş oldu;
Dünya geride kaldı, beraberimde ancak iki bez götürdüm.
- 6553 Çıplak gelmiştim, toprağa yine çıplak gireceğim,
Neden kendimi dünyaya bu kadar bağladım.
- 6554 Bu fani dünya, tipi gibi esti savurdu ve geçti;
Gaflette bu fani dünyanın baskısı altında kaldım.
- 6561 Yaşlılık yakaladı, gençlik uzaklaştı, hayatın tadı
Kalmadı; artık gidilecek doğru yolu buldum.
- 6562 Çok eski olan bu dünya birçok halkları aldatmıştır;
Ben hangisindenim, neden onu kendime bu kadar sevdirdim.
- 6635 Gençlik boşuna heder oldu, hayatıma yazık oldu;
Bu hayat tükenir, ıstırap çek, pişman ol.
- 6636 Binlerce sene yaşasan bile, sonunda nihayet öleceksin;
Dünyayı ne kadar toplasan da bir gün bırakıp gideceksin.

10. Ebeveynin Çocuk Üzerine Etkisi

PARLAK BAHAR MEVSİMİNİ VE ULU BUĞRA HAN'IN ÖVÜLMESİNİ ANLATIR

- 110 Çok eski bir atasözü vardır:
Babanın yeri ve adı oğula kalır.
- 111 Babanın yeri, adıyla birlikte sana kaldı;
Bunlara daha binlercesi eklensin.

AY-TOLDI'NIN OĞLU ÖĞDÜLMİŞ'İ ÖĞÜTLEYİŞİNİ ANLATIR

- 1339 Ay-Toldı şöyle diyerek, sözünü kesti:
Oğul, unutma, sana gereken sözler bunlardır.
- 1340 Her şeyi söyledim; buna inanır
Ve sözümü tutarsan, daima mutlu olursun.
- 1341 Sana söylediğim sözün adı vasiyettir;
Unutma bu sözleri, gönlüne yaz.

AY-TOLDI'NIN HÜKÜMDAR KÜN-TOĞDI'YA VASIYETNAME YAZIŞINI ANLATIR

- 1484 Senden dileğim şudur: ona nezaret et, kendinden
Uzaklaştırma; yoksa, o yabani diken gibi olur.
- 1486 Çocukların iyi veya kötü olmalarına
Ana babaları sebep olur.

ÖĞDÜLMİŞ'İN HÜKÜMDARA CEVABI

- 1566 Baba öğüdünü tuttu, doğruluktan ayrılmadı;
Mutluluğu günden güne arttı, güneşi parladı.
- 1624 Yere ne ekilirse, yine o biter;
Oğlunun doğası da babasına çeker.
- 1802 Bir de, ey hükümdar, oğul babasının rızasını
Ne kadar alırsa, onun duasına o kadar erişir.
- 1803 Babam bana hayır dua etmişti;
Ben o duayla yükselerek bu mevkiye ulaştım.

11. Her Şeyi Vaktinde Yapmak Gerektiği

BİLGİ İLE AKLIN ERDEM VE FAYDALARINI ANLATIR

- 293 Küçük bir oğlana bak, akıl ona ulaşacaktır;
Fakat yaşı gelmedikçe kalemler yürümez.
- 294 Akıllı kişi de yaşılanınca bunar;
Akıl gittiği için kalem de susar.

ÖĞDÜLMİŞ'İN AY-TOLDI'YA CEVABI

- 1203 Öğdülmiş dinledi ve: Ey baba, dedi,
Ölümün seni daima izlediğini iyice bildiğin halde,
- 1204 Niçin ona göre hareket etmedin ve
Neden şimdi inleyerek ona ileniyorsun?
- 1205 Geride kalması yazılı olan malı niçin topladın;
İhtiyacından artan malı niçin başkalarına dağıtmadın?
- 1206 İnsan gaflet içinde yaşarsa pişman olması
Ve kendisini suçlu bulması gerekir.
- 1207 Ey baba, bugün pişman olmanın ve inleyerek
Başını yerden yere vurmanın ne faydası var?

AY-TOLDI'NIN ÖĞDÜLMİŞ'E CEVABI

- 1212 Şairin buna benzer bir sözü vardır;
Eğer anlaşılırsa, mükemmel bir sözdür.
- 1213 Her şeyin bir vakti vardır, günü bellidir;
Nefes alıp vermenin sayısı bellidir.

ÖĞDÜLMİŞ'İN AY-TOLDI'YA CEVABI

- 1239 Eğer sen geçirdiğin hayat için pişman oluyorsan,
Haklısın; durmadan ağla, gözyaşın kurumasın.
- 1240 Fakat geçirdiğin günler bir daha geri gelmez;
Ne yaptınsa yaptın, artık karanlık âlemi seni bekliyor.

AY-TOLDI'NIN OĞLU ÖĞDÜLMİŞ'İ ÖĞÜTLEYİŞİNİ ANLATIR

- 1278 Gönlünü ve dilini doğru tut, Tanrı'ya kulluk et;
Gafil olma, yarınki işini şimdiden düzene koy.

AY-TOLDI'NIN OĞLU ÖĞDÜLMİŞ'İ ÖĞÜTLEYİŞİNİ ANLATIR

- 1285 Ben toplamasını bildim, yemesini bilemedim;
Günüm geçti, son pişmanlık da fayda etmedi.

1286 Malım sana kaldı, bana ancak yük oldu;
Huzur içinde yemeye devam et, güle güle kullan.

AY-TOLDI'NIN HÜKÜMDAR KÜN-TOĞDI'YA VASİYETNAME YAZIŞINI ANLATIR

1493 Oğula bilgiyi küçükken öğret;
Küçüklüğünde bilgi öğrenirse hayatta başarılı olur.

1494 Gerekirse, oğula kıza acımadan dayak at;
Dayak oğula kıza bilgi öğretir.

1495 Oğul kız küçüklükte ne öğrenirse,
Yaşlanıp ölünceye kadar onu unutmaz.

ÖĞDÜLMİŞ'İN HÜKÜMDARA CEVABI

1687 Ben bu Ögdilmiş'i bana sadakatle bağlı görüyorum;
Her işi dürüstlikle yerine getiriyor.

1688 Ona da bugün iyilik ile karşılık vermeliyim;
İyiliğinin karşılığını hazır bulsun.

1692 Hükümdar onu günden-güne yükseltti;
Adı ve şöhreti bütün ülkeye yayıldı.

1693 Derecesi ve mevkisi halk arasında yükseldi;
Hayırdualar aldı, şöhreti dünyaya yayıldı.

1694 Eşi ve akranı arasında yükselmiş olduğu gibi,
Bu şöhretiyle beyler arasında da büyüklerden oldu.

1722 Bütün işlerini açıkça ve yerli yerinde yaptı;
Her birinin hesabını ayrı ayrı kaydetti.

1822 Bir şart daha var; çocuk bilgi isterse,
Öğrenmeye küçük yaştan başlamalı.

1823 İnsan, küçük çocukken bilgi öğrenir
Ve büyüyünce dileğine kavuşur.

ÖĞDÜLMİŞ ODGURMIŞ'A BEYLERE HİZMET EDİŞİN TÖRESİNİ VE USULÜNÜ ANLATIR

4033 Bunlar arasında küçükken hizmete girip
Benlik ve gururdan geçenler daha iyidir.

4034 Her ne kadar bunları sana bugün anlatıyorsam da,
Sözlerimi küçükleri göz önünde bulundurarak söyleyeceğim.

ÖĞDÜLMİŞ ODGURMIŞ'A BEYLERE HİZMET EDİŞİN TÖRESİNİ VE
USULÜNÜ ANLATIR

- 4037 İnsan hizmet kapısını açmak isterse,
Küçük yaşta hizmete başlamalıdır.

ÖĞDÜLMİŞ ODGURMIŞ'A BEYLERE HİZMET EDİŞİN TÖRESİNİ VE
USULÜNÜ ANLATIR

- 4039 Erkenden kalkıp hizmete hazır bulunmalı;
Sözlerinde ve hareketlerinde mütevazi olmalı.
- 4040 Her işi süratle ve vaktinde yapmalı; işine
İyice dikkat ederek gözü kulağı tetikte bulunmalı.

ODGURMIŞ ÖĞDÜLMİŞ'E DÜNYADAN YÜZ ÇEVİRİP OLANLA
YETİNDİĞİNİ ANLATIR

- 4692 Yaşlılıkta yapılacak işleri gençken yapmaya çalış;
Kişi yaşlanınca gücü kalmaz ve bunlar yapılamaz.
- 4693 Gençlikte davran, Tanrıya ibadet et;
Yaşlılıkta bu yapılamaz, bunu iyice bil.
- 4694 Gençken iyi hareket etmeye çalış;
Yaşlılık gelince, bu ateş söner.

[YAZAR] GENÇLİĞİNE ACIYARAK YAŞLILIĞINI ANLATIR

- 6521 Gençliğimi, geçen bulut gibi geçirdim;
Ömrümü fırtına hızıyla tükettim
- 6522 Yazık gençliğime, gençliğime yazık; ben seni
Tutmasını bilmedim, çok çabuk elden kaçırdım.
- 6523 Ey gençlik, sen bana şimdi yine gel, seni el üstünde
Tutayım; bak, senin için ipekliler ve sırmalar döşettim.
- 6524 Yazık bu gençliğe, hani nereye gitti;
Ne kadar arayıp arattımsa da bulamadım.
- 6525 Sordum, gençlik kadar hayata zevk veren,
Tatlı canı mutlu eden iyi bir şey yokmuş.
- 6526 Artık gençlik zevkini ve yiğitlik huzurunu
Kaybettim, elimde tutarken kaçırdım.

[YAZAR] GENÇLİĞİNE ACIYARAK YAŞLILIĞINI ANLATIR

- 6527 Eğer doğru bir hayat yaşamış olsaydım, yaşlılığın da
Zararı yoktu, fakat ne yazık ki onu boş yere harcadım.

- 6528 Ey gençlik, esef ederek sana kızıyorum;
Bütün güzelliğimi sen uzaklaştırdın, ben uzaklaştım.
- 6529 Benzim kızıldı, tam bir ergüvan gibiydi;
Bugün yüzüme safran tohumu ekтім.
- 6530 Misk gibi kara başıma kâfur örttüm,
Dolunay gibi dolgun yüzü nereye götürdüm.
- 6531 Rengarenk çiçeklerle dolu parlak bahar gibiydim;
Hazana mı uğrattım, hepsini kuruttum.
- 6532 Kayın gibi vücudum ok gibi düz ve dikti;
Şimdi yay gibi eğri oldu, eğdim, eğildim.
- 6533 Yazık, hayatı boş yere harcadım;
Pişmanlıkla gözden kanlı yaşlar akıttım.
- 6534 Çocukluğu geçirdim, gençliği kaybettim;
Günümü kararttım, kendimi çökerttim.

12. İman Etmek ve İbadet Yapmak

KİTABIN ADINI, ANLAMINI VE [YAZARININ] YAŞLILIĞINI ANLATIR

- 362 Sende henüz gençlik kuvveti varken, bunu boşa geçirme;
Tanrı buyruklarına uy ve ibadet ile uğraş.

AY-TOLDI'NIN ÖĞDÜLMİŞ'E CEVABI

- 1208 Ay-Toldı dedi: Ey oğlum, dinle; beni gör ve
Sen gafil davranma, ahret işini yoluna koy.

ÖĞDÜLMİŞ'İN AY-TOLDI'YA CEVABI

- 1241 Bu kaygı ve endişe benim içinse,
Hiç endişe etme; aksine sevin.
- 1242 Sen yaratılmıştın, her yaratılan ölür;
Yaratılan ölür, ama yaratan kalır.
- 1243 Sen benim için çok merhametli ve cömert bir babaydın;
Fakat yaratan senden daha merhametlidir.
- 1244 Seni o yarattı, o sana mutluluk verdi;
Bana da vermeyecek mi, buna iman et.
- 1245 Değersize değer ondan gelir;
Küçük büyüklüğü onun ihsanıyla bulur.

- 1246 Dikkat edersen, akıllının buna uygun bir sözü vardır;
Akıllının sözü akılsız için gözdür.
- 1247 Gerçek aziz o azizdir ki, azizlere izzet ondan gelir;
İzzet ve aziz şimdi nadirdir.
- 1248 Değersize kıymet, küçüğe büyüklük, büyüğe yükseklik
Ve ikbal veren odur; kötüler ona sığınır.

AY-TOLDI'NIN ÖĞDÜLMİŞ'E CEVABI

- 1262 Babaydım, şimdi bu baba ölüyor;
Ey rabbim, sen dirisin, ona saadet ver.
- 1263 Onu refaha yakın ve beladan ırak tut;
Her iki dünyada onun yardımcısı ol.
- 1264 Kötülükten kuru, iyiliğe ulaştır;
Onu yiyecek ve giyeceğe muhtaç etme.

AY-TOLDI'NIN ÖĞDÜLMİŞ'E CEVABI

- 1275 Seni tamamen Tanrıya emanet ettim;
O dilerse, gözetir ve nimetini tattırır.

AY-TOLDI'NIN OĞLU ÖĞDÜLMİŞ'İ ÖĞÜTLEYİŞİNİ ANLATIR

- 1278 Gönlünü ve dilini doğru tut, Tanrı'ya kulluk et;
Gafil olma, yarınki işini şimdiden düzene koy.
- 1279 Her türlü iyiliği ve kötülüğü Tanrı hükmü bil;
Tanrıya inan ve ona kulluk et.
- 1280 Neye gerek duyarsan, ondan dile;
Bil ki sana yardım edecek ondan başka güç yoktur.
- 1281 Onun bütün emirlerine itaat et,
Tanrı seni bugün de yarın da aziz eder.
- 1289 Doğru ol, dürüst hareket et;
Doğruluk insanı mutlu eder.
- 1290 Hareketi doğru olan insan ne der, dinle;
Doğru insan her iki dünyayı da kazanır.
- 1291 Kişi gününün mutlu geçmesini isterse,
Bunun çaresini doğrulukta aramalıdır.
- 1292 Sen mutlaka zengin olmak istersen, bil ki,
Asıl zenginler kısmeti doğrulukta bulmuştur.

- 1293 Büyüklüğü ve halka baş olmayı dilersem,
Doğru yoldan şaşma.
- 1294 Kişi akıllı, tavrı ve hareketi doğru olursa,
Her iki dünyada güneşi parlar.
- 1295 Ay-Toldı devam etti: Oğlum, dinle, dedi
Cehennem azabına karşı iyiliği kendine siper et
- 1296 Daima iyilik yap kötülükten irak dur;
İster otur ister kalk, bundan sana hep iyilik gelir.
- 1329 Tapınırken gayretli ol, Tanrıya tapın;
Günahtan irak dur, kendini sakın.
- 1334 Şarap içme, fesada karışma, irak dur;
Zina yapma, fiske ve fücür ile kara yüzlü olma.
- 1335 Bu iki hareketten mübarek mutluluk kaçır,
Bunlar insana yoksulluk yolunu açar.
- 1336 Sınamış kişi ne der, dinle;
Sınamış kişiler için aslını bilir.
- 1337 Şarap içme, zina etme, kendini koru;
Bu ikisi insana yoksulluk giysisini giydiririr.
- 1338 İçki insanı bin türlü günaha teşvik eder;
Mutluluk zinadan kaçır ve zina edenin yüzüne tükürür.

AY-TOLDI'NIN HÜKÜMDAR KÜN-TOĞDI'YA VASİYETNAME YAZIŞINI ANLATIR

- 1483 Yalvararak Tanrı'ya emanet ettim onu;
O isterse, yanar ateş içinde de olsa korur onu.
- 1503 Ben sana gereken sözleri söyledim;
Sözümü unutma ve bana dua et.
- 1507 Tanrı buyruğuna çok itaat et;
Hükümdara hizmet et, ona gönülden bağlan.

ÖĞDÜLMİŞ'İN HÜKÜMDARA CEVABI

- 1564 Oğlu, Ay-Toldı için ölüm aşısı yaptı;
Yoksullara gümüş ve ipekli kumaşlar dağıttı.

HÜKÜMDARIN ÖĞDÜLMİŞ'E SUALİ

- 1791 Hükümdar bir gün tek başına oturuyordu;
Öğdülmiş'i çağırdı ve konuşmaya başladı.

- 1792 Ey Ögdülmiş, dedi, şimdi bana bak,
Sana babanın hiçbir emeği geçmedi.
- 1793 Baban öldüğünde sen küçük bir oğlandın;
Küçüklere yolu izi büyükler gösterir.
- 1794 Baban sana erdem ve bilgi öğretmedi;
Ben de bu hususta sana pek yardım edemedim.
- 1795 Nasıl oldu da bunca erdem sende toplandı;
Şimdi sen bana bunu bir söyle.

ÖĞDÜLMİŞ'İN HÜKÜMDARA CEVABI

- 1796 Ögdülmiş yanıt verdi ve dedi ki:
Hükümdarın ömrü ve devleti uzun olsun.
- 1797 Tanrı kime inayet eder ve kısmet verirse,
O dileğine kavuşur, şöhret sahibi olur.
- 1798 Görmüş geçirmiş şu ak-sakal, şu Türkçe mesel,
Bu hususta bak, ne der:
- 1799 Kişi Tanrının fazlı ile büyür ve dileğine kavuşur;
İşi günden güne yoluna girer.
- 1800 Yağız toprak ile mavi gök, oç almak için birleşse bile,
Tanrı'nın verdiğiğine insan engel olamaz.
- 1801 Her işte Tanrının yardımı şarttır;
Kişi ancak onunla dileğine kavuşabilir.
- 1802 Bir de, ey hükümdar, oğul babasının rızasını
Ne kadar alırsa, onun duasına o kadar erişir.
- 1803 Babam bana hayır dua etmişti;
Ben o duayla yükselerek bu mevkiye ulaştım.
- 1804 Kadir rabbim hükümdarı da sebep kıldı,
Ben de bu erdem ve bilgiden yoksun kalmadım.
- 1805 Hükümdar beni tuttu ve değerlendirdi;
Felek de uygun davrandı ve yükseldim.
- 1811 Kul daima Tanrının fazıl ve inayetini istemelidir;
Tanrının fazıl ve inayeti olursa kapılar açılır.
- 1813 Tanrı kulunu fazlı ve inayetiyle yükseltir;
Ona bilgi kapısı açılır ve isteği rast gider.

ÇOCUKLARIN NASIL TERBİYE EDİLECEĞİNİ ANLATIR

- 4506 Oğluna kızma bilgi ve edep öğret;
Her iki dünyada bu onlar için faydalı olur.

ODGURMIŞ ÖĞDÜLMİŞ'E DÜNYADAN YÜZ ÇEVİRİP OLANLA YETİNDİĞİNİ ANLATIR

- 4692 Yaşlılıkta yapılacak işleri gençken yapmaya çalış;
Kişi yaşlanınca gücü kalmaz ve bunlar yapılamaz.
- 4693 Gençlikte davran, Tanrıya ibadet et;
Yaşlılıkta bu yapılamaz, bunu iyice bil.
- 4694 Gençken iyi hareket etmeye çalış;
Yaşlılık gelince, bu ateş söner.

ODGURMIŞ'IN HÜKÜMDARA ÖĞÜT VERİŞİNİ ANLATIR

- 5150 Bari bulduğun bu zamanı boşa geçirme;
Ölüme hazırlan, ibadette acele et.
- 5161 Hayatı aziz bil ve ancak gerekli işlerde kullan;
İnsanlara ihsanlarda bulun, kendine sevap kazan.
- 5162 Geçici günler içinden ancak gerekli şeyleri al;
Zaman seni de geçirecektir, hazırlığını yap.

ÖĞDÜLMİŞ'İN ODGURMIŞ'A CEVABI

- 5716 İbadeti gençlik çağında yerine getir;
Yaşlılık gelince insanın gücü kalmaz.

ÖĞDÜLMİŞ'İN HÜKÜMDARA CEVABI

- 6461 Kalpler haram ile çok fazla karardı;
Ey oğul, helali nerede arayıp bulmalı.
- 6485 Oğul babaya babalık eder,
Oğul bey, babaysa kul oldu.
- 6491 Oğul-kız babaya hürmetini bıraktı;
İhtiyar kelimesi insana hakaret sözü oldu.

[YAZAR] GENÇLİĞİNE ACIYARAK YAŞLILIĞINI ANLATIR

- 6555 Hayatta ne gibi bir iyilik yaptım;
Hayattayken ektiğim tarla nerede.
- 6556 Ne ektimse sonunda onu biçtim;
Ne biçtimse ondan zevk aldım.

- 6557 Gençliğimi elden çıkardım, yaşlılığa geldim;
Sadede gelelim, sözü niye dağıttım.
- 6558 Uzun geceleri yatıp uyumakla geçirme, Tanrıya ibadet et,
Uyanık ol, durmadan ağla; günahlarımın yükü altına girdim.
- 6559 Yılan, haşerat ve böceklerin yemi olan bu vücudu
Ben neden nimet içinde besleyerek yetiştirdim.
- 6560 Ey uyuklayan vücut, uyan, durma ağla;
Tanrıya ibadet et; yoksa ben mahvoldum.
- 6563 Ey rabbim, beni uyandır; sen rabbimsin,
Beni kovma, ben gönlümü temizledim.
- 6564 Günahlarımı bağışlayan sen bir rabbimsin, beni affet
Günahlarımın sayısını ben bile unuttum.

13. İnsanın Hayatını Boşa Geçirmemesi Gerektiği

İYİLİK ETMENİN ÖVÜLMESİNİ VE FAYDALARINI ANLATIR

- 231 Gençlik kaçar ve hayat uçar;
Bu düş gibi dünyadan çabuk göçersin.

HÜKÜMDARIN AY-TOLDI'YA CEVABI

- 1118 Ben hayata kaçmış bir kaçağı; şimdi ecel beni
Yakaladı ve geri gönderiyor, sözün ne faydası var.
- 1120 Çok defa başkalarına elimi ve dilimi uzattım;
İşte ölüm geldi, yakaladı ve nefesimi kesti.
- 1121 Böylece çok pişman oldu ve çok ağladı;
Fakat pişmanlığı ölüm karşısında fayda etmedi.

AY-TOLDI'NIN OĞLU ÖĞDÜLMİŞ'E NASİHAT VERİŞİNİ ANLATIR

- 1177 Gaflet uykusundan uyanmış ve ölümün ne olduğunu
İyice anlamış insan ne der, dinle.
- 1178 Ölümü görünce hakimin bilgisi gitti,
Akıllının aklı kayboldu ve akılsız kaldı.
- 1179 Bu ölüm pençesi ne kötü bir şeydir;
Onun insana çarpması ne kadar kötü olur.
- 1180 Süslü sarayları viraneye çeviren ölümdür;
Bütün toplulukları darmadağın eden ölümdür.

- 1181 Şair de buna benzer bir söz söylemiştir;
Ey anlayan insan, sen bunu oku.
- 1182 Dünyada ne var ki, ona karşı bir tedbir bulunmasın;
Ne tedbir var ki, ona karşı bir çare bulunmasın.
- 1183 Her şey için bir tedbir, usul ve çare vardır;
Fakat ölüme karşı yoktur, ölüm çaresizdir.

ÖĞDÜLMİŞ'İN AY-TOLDI'YA SUALİ

- 1184 Oğlu babasının sözünü dinledikten sonra,
Yüzünü ona doğru çevirerek söze başladı.
- 1185 Ey baba, dedi, sana bir sözüm var;
Onu sorayım, sen cevabını bana ver.
- 1186 Bu dünyada çok yaşadın, çok şey öğrendin;
Bilgiye ve erdeme ulaştın.
- 1187 Sordun, işittin ve öğrendin;
Her şeyi görüp anlayarak, sınavarak yaşadın.
- 1188 Ölüme karşı herhangi bir çare var mı?
Eğer varsa, ey zeki bilge, ölüme karşı o çareye baş vur.
- 1189 Eğer başka bir tedbir ve çare yoksa,
Bütün malını ve hazineni, hepsini dağıt.
- 1190 Hazine ve mal baş için fidye olabiliyorsa,
Sen sağ ol, altın ve gümüş tekrar yerine gelir.

AY TOLDI'NIN ÖĞDÜLMİŞ'E CEVABI

- 1195 Ay-Toldı yanıt verdi: Ey oğul,
Sözümü dinle bu işten vazgeç.
- 1196 Ölüme karşı altın ve gümüş fayda etmez;
Ölüme bilgi ve akıl da engel olamaz.
- 1197 Ölümü dünya malı önleyebilseydi,
Beylerin beyi ölmezdi.
- 1198 Hakimlere hikmetleri fayda etmedi;
Bilginlere bilgileri yardım etmedi.
- 1199 Ölüme karşı ilaç ve deva fayda etseydi;
Otacılar ebediyen hayatta kalırlardı.
- 1200 Ölüm karşısındakilere göre davransaydı,
Mübarek haberciler ölmemiş olurlardı.

- 1201 Doğan her canlıyı ölecek bil;
Ölmek için doğanlardan diri kalan hani, kim?
- 1202 Bu dünya bir konak yeridir, gelen geçer;
O her şeyi yiyen büyük bir ejderha gibi yedikçe acıdır.
- 1209 Gaflet beni mahvetti, ben pişmanım;
Sen uyanık dur, gafil olma, ey güzel yüzlüm!
- 1210 Ne kadar doğan varsa, ölmek için doğmuştur;
Ne kadar dirense de sonunda zorla götürürler.
- 1211 Ölümlü kişilerin hepsi zamana rehindir;
Vakti gelince, bak, bir adım bile atamaz.
- 1214 Yıl, ay ve gün nasıl geçiyorsa, hayat da öyle geçer;
Geçip giden gün geçerken seni de mutlaka alıp götürecektir.

ÖĞDÜLMİŞ'İN AY-TOLDI'YA CEVABI

- 1229 Öğdülmiş yanıt verdi: Ey baba, dedi,
Senin kaygın ile yanıp tutuşuyorum.
- 1230 Ne olurdu, senden sonra yaşamayıydım,
Senin bu ıstıraplarını gözüm görmeseydi.
- 1231 Bir de merhametli rabbim, senin yerine,
Benim canımı alsaydı da bana bu acıyı göstermeseydi.
- 1232 Eğer senin yerine benim canımı almaz ve ecel sana gelirse,
Demek bu ecel ezelden yazılıymış.

ÖĞDÜLMİŞ'İN AY-TOLDI'YA CEVABI

- 1239 Eğer sen geçirdiğin hayat için pişman oluyorsan,
Haklısın; durmadan ağla, gözyaşın kurumasın.
- 1240 Fakat geçirdiğin günler bir daha geri gelmez;
Ne yaptınsa yaptın, artık karanlık âlemi seni bekliyor.

AY-TOLDI'NIN ÖĞDÜLMİŞ'E CEVABI

- 1261 Hükmün bugün bana ulaştı, işte gidiyorum;
Bir tek oğlum vardı, onu da şimdi bırakıyorum.

AY-TOLDI'NIN ÖĞDÜLMİŞ'E CEVABI

- 1276 Bu düşünceler içinde pişmanlıkla ağlayıp
Sızlayarak işte bugün senden ayrılıyorum.

AY-TOLDI'NIN OĞLU ÖĞDÜLMİŞ'İ ÖĞÜTLEYİŞİNİ ANLATIR

- 1323 Ölümü unutma, hazır ol, onu asla hatırandan çıkarma;
Kendini unutma, aslını daima göz önünde tut.

AY-TOLDI'NIN HÜKÜMDAR KÜN-TOĞDI'YA VASİYETNAME YAZIŞINI ANLATIR

- 1387 Oğul babasının dölünden çıktıktan sonra,
Ana karnı onun için birkaç aylık istirahat menzildir.
1388 Anasından doğup adı verilince
Yolcu olarak zamane atına biner.
1389 Gündüzü bir adım olur, gecesi bir adım;
Bu at onu ölüme götürür, benzini soldurur.
1482 Ey devletli hükümdar, işte ben gidiyorum;
Oğlum, bu ciğerparem burada kalıyor.

AY-TOLDI'NIN HÜKÜMDAR KÜN-TOĞDI'YA VASİYETNAME YAZIŞINI ANLATIR

- 1487 İşte onun babası olan ben bugün ölüyorum;
Oğlum küçük yaşta yetim ve öksüz kalıyor.
1501 Ey oğlum, dedi, işte beni görüyorsun;
Ben ne halde gidiyorum, bunu unutma.
1502 Sana da şüphesiz bu an gelecektir;
Gafil olma, bir gün sen de öleceksin.

ODGURMIŞ ÖĞDÜLMİŞ'E DÜNYANIN KUSURLARINI ANLATIR

- 3603 Vücut küçük çocuğa benzer;
Karnı doyarsa koşar, akranlarını arar.
3604 Karnı doyarsa, vücut tembelleşir; dilediğin gibi
Olmasını istersen, ona istediğini vermemelisin.
3605 Hayat tamamı tamamına üç gün sürer;
Bundan ötesi birkaç düş ve gecedir.
3606 Bu üç günden biri yarındır; biri de dündür ki geçti;
Bugünkü hayat acaba yarına ulaşacak mı
3607 Bundan başka daha ne varsa,
Onu hayat sayma; sana bunları anlattım.

ODGURMIŞ'IN HÜKÜMDARA ÖĞÜT VERİŞİNİ ANLATIR

- 5150 Bari bulduğun bu zamanı boşa geçirme;
Ölüme hazırlan, ibadette acele et.
- 5154 Baban öldü gitti ve bu ölümüyle sana öğüt verdi;
Baba nasihatini tutarsan, o sana bal şeker olur.
- 5156 Baban öldüğünde sana şöyle söylemiş olur:
Ey oğul, bak ve uyan.
- 5157 Ölüm beni yakaladı, gidiyorum; şimdi sıra şenindir,
Gayret et ve kendinden sonraya iyi ad bırak.
- 5158 Ananın babanın ölümü çocuklar için
Tam bir nasihattir; bunu anlayıp benimse.
- 5159 Ananı babanı ölüm bırakmadı;
Vakit gelince seni mi bırakır.
- 5160 Onlara acımayan ve cefa eden bu dünya,
Doğasını değiştirip sana mı vefa gösterecek.
- 5161 Hayatı aziz bil ve ancak gerekli işlerde kullan;
İnsanlara ihsanlarda bulun, kendine sevap kazan.
- 5162 Geçici günler içinden ancak gerekli şeyleri al;
Zaman seni de geçirecektir, hazırlığını yap.

[YAZAR] GENÇLİĞİNE ACIYARAK YAŞLILIĞINI ANLATIR

- 6535 Yerken içerken öküz gibi yedim içtim;
Heva ve heves peşinde koşarken tozu dumana kattım.
- 6536 Nice kuş ve geyik avıyla avundum, sevindim;
Uçan kuş gibi, cins atları ağımdan kaçırdım.
- 6537 Kardeş ve arkadaşlar için sevgili can gibiydim;
Düşmanıysa haşarı tay gibi sıçrattım.
- 6538 Ben şimdi nice insanlara kızdım, sövdüm;
Günahsız ve yoksullara el kaldırdım, dil uzattım.
- 6539 Düşmanına galip gelen biri gibi öylesine göğüs kabarttım;
Mağrur kişi gibi kabadayı olup kaya gibi karşılarına dikildim.
- 6540 İçip yatmış adam gibi uyuyup da uyanınca; yoldan çıkmış
Olduğumun farkına vardım, Tanrıdan utandım.
- 6541 İnsanlara hizmet ettim, Tanrı ibadeti kaldı;
Dünya etrafında koşarak yolumu azıttım.

- 6542 Ben nice dilek ve arzunun arkasından koştum;
Kudurmuş bir kurt gibi dünyayı inlettim.
- 6543 Ben insanları tutup zorla paralarını aldım;
Kimine çıkıştım, kimini yerdim, kiminin de canını yaktım.
- 6544 Rabbim bana: Nasıl böyle yaptın? diye sorarsa,
Ne mazeretim var; çok utanılacak hale düştüm.
- 6545 Hangi deli bundan daha ters hareket edebilir;
Geçici günlerle avunarak hayatı boşa harcadım.
- 6546 Huzur geçti, zahmet de geçecekti;
Gün ve aylar boşa harcandı, pişmanlığa düştüm.
- 6547 Farz edelim ki, ben kiswa veya kayser oldum
Ya Şeddat ve Ad gibi bir de cennet yaptırdım.
- 6548 İskender gibi bütün dünyayı elimde tuttum,
Tam Nuh'un yaşını yaşadım ve yaşattım.
- 6549 Yıldırım kılıçlı Haydar veya Rüstem gibi
Dünyada meşhur oldum.
- 6550 İsa gibi göğe çıktım veya Nuşirevan
Gibi memleketi adaletle idare ettim.
- 6551 Ya da hazinem Karun'un ki gibi doldu taşı
Veya Eshab-ı Res gibi demirden kale yaptırdım.
- 6552 Fakat bunların faydası ne, sonu toprağa dönüş oldu;
Dünya geride kaldı, beraberimde ancak iki bez götürdüm.
- 6553 Çıplak gelmiştim, toprağa yine çıplak gireceğim,
Neden kendimi dünyaya bu kadar bağladım.
- 6554 Bu fani dünya, tipi gibi esti savurdu ve geçti;
Gaflette bu fani dünyanın baskısı altında kaldım.
- 6561 Yaşlılık yakaladı, gençlik uzaklaştı, hayatın tadı
Kalmadı; artık gidilecek doğru yolu buldum.
- 6562 Çok eski olan bu dünya birçok halkları aldatmıştır;
Ben hangisindenim, neden onu kendime bu kadar sevdirdim.
- 6635 Gençlik boşuna heder oldu, hayatıma yazık oldu;
Bu hayat tükenir, ıstırap çek, pişman ol.
- 6636 Binlerce sene yaşasan bile, sonunda nihayet öleceksin;
Dünyayı ne kadar toplasan da bir gün bırakıp gideceksin.

14. İnsanoğlunun Tutarsız Davranışları

HÜKÜMDARIN AY-TOLDI'YA CEVABI

- 1122 Şu insanoğlu ne kadar acizdir;
Ömrünü dilediği gibi geçiremez.
- 1123 Dileğine kavuşsa, yaşamasını bilmez;
Yaşasa da dileğine kavuşamaz, ey hakîm.
- 1124 Biraz rahata kavuşsa, kendisini unuttur;
Sözünün mavi göklerin üstünde hüküm sürdüğünü zanneder.
- 1125 Biraz itibar kazanırsa mağrur ve kabadayı olur; ölüm yakaladığında
Da süklüm püklüm arkasından gider, pişmanlık içinde ölür.
- 1126 Yiyip karnı doydu mu deve aygırı kesilir;
Eğer karnı acıkırsa, bile bile zehir yer.
- 1127 Kederden zayıflar, rahattan usanır;
Sevdiğini bulur, bulunca da çabuk yerer.

AY-TOLDI'NIN OĞLU ÖĞDÜLMİŞ'İ ÖĞÜTLEYİŞİNİ ANLATIR

- 1285 Ben toplamasını bildim, yemesini bilemedim;
Günüm geçti, son pişmanlık da fayda etmedi.
- 1286 Malım sana kaldı, bana ancak yük oldu;
Huzur içinde yemeye devam et, güle güle kullan.

ÖĞDÜLMİŞ'İN HÜKÜMDARA CEVABI

- 6461 Kalpler haram ile çok fazla karardı;
Ey oğul, helali nerede arayıp bulmalı.
- 6485 Oğul babaya babalık eder,
Oğul bey, babaysa kul oldu.
- 6491 Oğul-kız babaya hürmetini bıraktı;
İhtiyar kelimesi insana hakaret sözü oldu.

[YAZAR] GENÇLİĞİNE ACIYARAK YAŞLILIĞINI ANLATIR

- 6521 Gençliğimi, geçen bulut gibi geçirdim;
Ömrümü fırtına hızıyla tükettim
- 6522 Yazık gençliğime, gençliğime yazık; ben seni
Tutmasını bilmedim, çok çabuk elden kaçırdım.
- 6523 Ey gençlik, sen bana şimdi yine gel, seni el üstünde
Tutayım; bak, senin için ipekliler ve sırmalar döşettim.

- 6524 Yazık bu gençliğe, hani nereye gitti;
Ne kadar arayıp arattımsa da bulamadım.
- 6525 Sordum, gençlik kadar hayata zevk veren,
Tatlı canı mutlu eden iyi bir şey yokmuş.
- 6526 Artık gençlik zevkini ve yiğitlik huzurunu
Kaybettim, elimde tutarken kaçırdım.
- [YAZAR] GENÇLİĞİNE ACIYARAK YAŞLILIĞINI ANLATIR
- 6527 Eğer doğru bir hayat yaşamış olsaydım, yaşlılığın da
Zararı yoktu, fakat ne yazık ki onu boş yere harcadım.
- 6528 Ey gençlik, esef ederek sana kızıyorum;
Bütün güzelliğimi sen uzaklaştırdın, ben uzaklaştım.
- 6529 Benzim kızıldı, tam bir ergüvan gibiydi;
Bugün yüzüme safran tohumu ekdim.
- 6530 Misk gibi kara başıma kâfur örttüm,
Dolunay gibi dolgun yüzü nereye götürdüm.
- 6531 Rengarenk çiçeklerle dolu parlak bahar gibiydim;
Hazana mı uğrattım, hepsini kuruttum.
- 6532 Kayın gibi vücudum ok gibi düz ve dikti;
Şimdi yay gibi eğri oldu, eğdim, eğildim.
- 6533 Yazık, hayatı boş yere harcadım;
Pişmanlıkla gözden kanlı yaşlar akıttım.
- 6534 Çocukluğu geçirdim, gençliği kaybettim;
Günümü kararttım, kendimi çökerttim.
- 6535 Yerken içerken öküz gibi yedim içtim;
Heva ve heves peşinde koşarken tozu dumana kattım.
- 6536 Nice kuş ve geyik avıyla avundum, sevindim;
Uçan kuş gibi, cins atları ağımdan kaçırdım.
- 6537 Kardeş ve arkadaşlar için sevgili can gibiydim;
Düşmanıysa haşarı tay gibi sıçrattım.
- 6538 Ben şimdi nice insanlara kızdım, sövdüm;
Günahsız ve yoksullara el kaldırdım, dil uzattım.
- 6539 Düşmanına galip gelen biri gibi öylesine göğüs kabarttım;
Mağrur kişi gibi kabadayı olup kaya gibi karşılarına dikildim.

- 6540 İçip yatmış adam gibi uyuyup da uyanınca; yoldan çıkılmış
Olduğumun farkına vardım, Tanrıdan utandım.
- 6541 İnsanlara hizmet ettim, Tanrı ibadeti kaldı;
Dünya etrafında koşarak yolumu azıttım.
- 6542 Ben nice dilek ve arzunun arkasından koştum;
Kudurmuş bir kurt gibi dünyayı inlettim.
- 6543 Ben insanları tutup zorla paralarını aldım;
Kimine ıkıştım, kimini yerdim, kiminin de canını yaktım.
- 6544 Rabbim bana: Nasıl böyle yaptın? diye sorarsa,
Ne mazeretim var; çok utanılacak hale düştüm.
- 6545 Hangi deli bundan daha ters hareket edebilir;
Geçici günlerle avunarak hayatı boşa harcadım.
- 6546 Huzur geçti, zahmet de geçecekti;
Gün ve aylar boşa harcandı, pişmanlığa düştüm.
- 6547 Farz edelim ki, ben kisra veya kayser oldum
Ya şeddat ve Ad gibi bir de cennet yaptırdım.
- 6548 İskender gibi bütün dünyayı elimde tuttum,
Tam Nuh'un yaşını yaşadım ve yaşattım.
- 6549 Yıldırım kılıçlı Haydar veya Rüstem gibi
Dünyada meşhur oldum.
- 6550 İsa gibi göğe çıktım veya Nuşirevan
Gibi memleketi adaletle idare ettim.
- 6551 Ya da hazinem Karun'un ki gibi doldu taşı
Veya Eshab-ı Res gibi demirden kale yaptırdım.
- 6552 Fakat bunların faydası ne, sonu toprağa dönüş oldu;
Dünya geride kaldı, beraberimde ancak iki bez götürdüm.
- 6553 Çıplak gelmiştim, toprağa yine çıplak gireceğim,
Neden kendimi dünyaya bu kadar bağladım.
- 6554 Bu fani dünya, tipi gibi esti savurdu ve geçti;
Gaflette bu fani dünyanın baskısı altında kaldım.
- 6555 Hayatta ne gibi bir iyilik yaptım;
Hayattayken ektiğim tarla nerede.
- 6556 Ne ektimse sonunda onu biçtim;
Ne biçtimse ondan zevk aldım.

- 6557 Gençliğimi elden çıkardım, yaşlılığa geldim;
Sadede gelelim, sözü niye dağıttım.
- 6558 Uzun geceleri yatıp uyumakla geçirme, Tanrıya ibadet et,
Uyanık ol, durmadan ağla; günahlarımın yükü altına girdim.
- 6559 Yılan, haşerat ve böceklerin yemi olan bu vücudu
Ben neden nimet içinde besleyerek yetiştirdim.
- 6560 Ey uyuklayan vücut, uyan, durma ağla;
Tanrıya ibadet et; yoksa ben mahvoldum.
- [YAZAR] GENÇLİĞİNE ACIYARAK YAŞLILIĞINI ANLATIR
- 6561 Yaşlılık yakaladı, gençlik uzaklaştı, hayatın tadı
Kalmadı; artık gidilecek doğru yolu buldum.
- 6562 Çok eski olan bu dünya birçok halkları aldatmıştır;
Ben hangisindenim, neden onu kendime bu kadar sevdim.
- 6563 Ey rabbim, beni uyandır; sen rabbimsin,
Beni kovma, ben gönlümü temizledim.
- 6564 Günahlarımı bağışlayan sen bir rabbimsin, beni affet
Günahlarımın sayısını ben bile unuttum.

15. İyi Arkadaş ve Çevrenin Faydaları

AY-TOLDI'NIN OĞLU ÖĞDÜLMİŞ'İ ÖĞÜTLEYİŞİNİ ANLATIR

- 1300 Sınanmış ve güvenilir kişiye iyice yapış;
Böyle birinden sen zevk duyarsın.
- 1309 Utanmayan kişiden kaç, irak dur;
Utanma sahibine benden binlerce selam.

ÖĞDÜLMİŞ'İN HÜKÜMDARA CEVABI

- 1565 Babasının yasını böyle hayırlı işler yaparak geçirdi;
İyi insanları kendisine dost edindi.
- 1697 Birçok dost ve arkadaş edindi;
Dost ve arkadaş insan için bir destektir.
- 1698 Kimin arkadaşı ve dostu çoksa o arkasını
Sağlam ve yalçın bir kayaya dayamış demektir.

ÖĞDÜLMİŞ KAPIDAKİ HİZMETKARLAR İLE NASIL GEÇİNİLECEĞİNİ
ANLATIR

- 4181 Ey kardeş, bir de sana denk ve akran olanlar var; onları
Kendinden uzaklaştırırsan sana düşman, yaklaştırırsan dost olurlar.
- 4182 Derece itibarıyla sana denk olan bu insanlar aralarına karışacağıın
Kişilerdir; onların hareketlerine karşı, sen de aynı davranışı göster.
- 4186 Çok dost, ahbap ve arkadaş edinmeye çalış ve onlarla
Sık sık görüş; ahbapların çok olursa, herkes seni över.
- 4192 Arkadaşın sana nasıl davranırsa,
Sen de ona öyle davran, sevinsin.
- 4193 Kendine denk olanı ahbap edin;
İnsan ancak kendisine denk olanla hem-renk olabilir.
- 4201 Yakınlıktan aranılan şey iki türlü olur;
Bu iki şey için insan dost edinir.
- 4202 Biri, her türlü çıkar dışında, ilahi bir sevgiyle arkadaş edinir;
Bu arkadaşlık içinde sadakatsizlik hatıra gelmez.
- 4203 Biri de kendi çıkarı için arkadaş edinir;
Bu arkadaşlık zorakidir ve asla esaslı olmaz.
- 4204 Eğer sen çıkarsız ve ilahi bir sevgiyle arkadaş edinmek istersen,
Onun yükünü yüklen, yüzünü asla ekşitme ve kaşlarını çatma.
- 4205 Bunun faydasını burada arama, sabırlı ol;
Bunun ecrini yarın orada Tanrı verecektir.
- 4206 Eğer dostluk dünya çıkarı içinse,
Onlarla arkadaşlık etme; eğer etmişsen ayrıl.
- 4208 Dostu çıkar ve zarar içinde sına; eğer o bu hallerde de
Dostluğuna devam ederse ona sıkı yapış.
- 4209 Dostun içini öğrenmek istersen,
Sen onu sözle hiddetlendir, ona kaşlarını çat.
- 4210 Seni sevip sevmediğini bilmek istersen,
Ondan çok sevdiği bir şeyini iste, hemen anlaşılır.
- 4211 Eğer bunların her ikisinde de gücenme göstermezse,
Bu insanı canın gibi aziz tut.
- 4217 Çıkar gözetmeyen dost, ahbap ve arkadaş edinmeye çalış;
Onlara inan ve kaygısız yaşa.

- 4218 Dost, ahbap ve arkadaş sevinç ve kaygıda,
İyi ve kötü zamanda insana faydalı olanlardır.
- 4224 Düşman da iki türlü olur; birinin düşmanı olursa
Ona tuzak kurulmuş demektir.
- 4225 Düşmanlardan biri din düşmanıdır;
Bu kâfir düşman her vakit düşmandır.
- 4226 Bir de çıkar yüzünden düşmanlık olur;
Bu düşmanlığı insan intikam hissiyle yapar.
- 4228 Sana biri çıkarı için düşman olursa, ey cömert,
Sen kendi çıkarından vazgeç ve onunla barış.
- 4229 Düşmanın çıkarı sağlanırsa o sana yaklaşır;
Böylece onun zararı yerine faydası dokunur.
- 4230 Düşmanını dost etmeye gayret et;
Onunla barışarak emniyet ve huzur içinde yaşa.
- 4231 Biriyle düşman olmanın hiçbir faydası yoktur,
Bunu iyice bil; faydası olmayan işe el sürme.
- 4232 Sen hizmette kusur etme, kendine düşman edinme;
Düşmanı olan kişinin başı bin türlü derde girer.
- 4233 İyi ve seçkin kişileri ahbap edin; insanın eşi ve arkadaşı
Kötü olursa sonunda pişman olur.
- 4234 Yakınlık göstermek için seçkin bir insan dilersem,
Bu arzuna iki türlü insanla erişebilirsin.
- 4235 Biri aslında iyi ve insanların seçkini olan kişidir;
Bulursan, onu arkadaş edin, ey olgun insan.
- 4236 Biri de takva sahibi ve Tanrıyı bilendir;
Her türlü insanlık ondan gelir.
- 4237 Bu iki türlü insana yakınlık göster;
Bunlar senin dostluğuna hep iyilikle karşılık verirler.

16. İyi Huy ve Güzel Ahlaklı Olmak

HÜKÜMDAR KÜN TOĞDI AY-TOLDI'YA ADALET VASFININ NASIL OLDUĞUNU ANLATIR

- 817 Gerek oğlum, yakınım veya hısımım olsun;
Gerek yolcu, geçici veya konuk olsun;
- 818 Kanun karşısında benim için hepsi birdir;
Hüküm verirken hiçbiri beni farklı bulmaz.

AY-TOLDI'NIN OĞLU ÖĞDÜLMİŞ'İ ÖĞÜTLEYİŞİNİ ANLATIR

- 1282 Tavrı ve hareketin doğru olsun, doğru yoldan sapma,
Alçakgönüllü ol, büyük söz söyleme.
- 1330 Devlete kavuşursan kibirlenme;
Elinden geldiğince iyilik yap, kötülük etme.
- 1309 Utanmayan kişiden kaç, irak dur;
Utanma sahibine benden binlerce selam.
- 1311 Hangi iş olursa olsun, onu tatlı dille karşıla;
Her işte tatlı dil kullanırsan, mutluluk sana bağlanır.
- 1312 Dilini ve gözünü gözet,
Boğazına dikkat et; az ye, helal ye.
- 1324 Toplantılarda bulunursan, ihtiyatla söz söyle;
Başkalarının evinde gözüne dikkat et.
- 1327 Kardeş ve akrabaya yakınlık göster;
Büyüğün ve küçüğün güler yüzle gönlünü al.
- 1334 Şarap içme, fesada karışma, irak dur;
Zina yapma, fisk ve fücur ile kara yüzlü olma.
- 1335 Bu iki hareketten mübarek mutluluk kaçır,
Bunlar insana yoksulluk yolunu açar.
- 1336 Sınamış kişi ne der, dinle;
Sınamış kişiler için aslını bilir.
- 1337 Şarap içme, zina etme, kendini koru;
Bu ikisi insana yoksulluk giysisini giydirir.
- 1338 İçki insanı bin türlü günaha teşvik eder;
Mutluluk zinadan kaçır ve zina edenin yüzüne tükürür.

AY-TOLDI'NIN HÜKÜMDAR KÜN-TOĞDI'YA VASİYETNAME YAZIŞINI
ANLATIR

- 1488 Eğer bu hizmetkârın sende bir hakkı varsa,
Sebep ol ve onu iyi yola yönelt.
- 1489 Gözden uzak bulundurma, ona erdem ve bilgi öğret;
Bilgi ve erdemle memlekette mevki sahibi olsun.
- 1490 Tavır ve hareketleri makul, düzgün ve iyi ahlaklı,
Hizmete layık ve meziyet sahibi olsun.
- 1491 Serbest ve başıboş bırakma, sıkı tut, kötü hareketlerine engel ol;
Oğul sıkı terbiye altında bulundurulursa sonunda bahtiyar olur.

ÖĞDÜLMİŞ'İN HÜKÜMDARA CEVABI

- 1634 Ona şefkatle insanlık göstereyim,
Böylece babasının hakkını da ödemiş olurum.
- 1635 Ay-Toldı'nın hizmeti çoktu; ona karşılık
Mertçe hareket edip insaniyet göstereyim.

HÜKÜMDARIN ÖĞDÜLMİŞ'E SUALİ

- 1656 Hükümdar: Ey oğlum, dedi, şimdi dikkat et,
Sana soracaklarım var, beni can ve gönülden dinle.
- 1657 Söyle bakalım, kişiye faydalı şeyler nedir,
Faydaları nelerdir; bana bunları birer birer anlat.

ÖĞDÜLMİŞ'İN HÜKÜMDARA CEVABI

- 1658 Öğdülmiş yanıt verdi: Ey beyim, dedi,
Ey bilgi hazinesi, ey kişilerin iyisi,
- 1659 Ey asil doğalı, her iki dünyada kişiye
Faydalı olan şey iyilik yapmaktır.
- 1660 İkincisi haya ve üçüncüsü de doğruluktur;
İnsan bu üç şey ile mutluluk güneşine erer.
- 1661 İyi hareket edeni herkes sever,
Dürüst tabiatlı olan başköşeye çıkar.
- 1662 Her türlü densizliğe hayâ engel olur;
Hayâsızlık insan için çok fena bir hastalıktır.
- 1663 Bir de yumuşak huylu olup doğru hareket eden
Kişinin her iki dünyada da günü kutlu olur.

1664 Doğruluk, hayâ ve iyi hareket
Bu üçü kimde birleşirse, o insan mutlu olur.

HÜKÜMDARIN ÖĞDÜLMİŞ'E SUALİ

1665 Hükümdar yine sordu: Bu sözleri dinledim:
Peki, insan için kötü ve faydasız olan şeyler nedir?

ÖĞDÜLMİŞ'İN HÜKÜMDARA CEVABI

1666 Öğdülmiş yanıt verdi ve dedi ki: Hükümdar
Kendi ferasetiyle bunun cevabını bulabilir.

1667 Ey kudretli devlet adamı, faydasız olan ve
Kişiye daima zarar veren şu üç şeydir.

1668 Biri kötü doğalı ve inatçı olmak,
Biri de yalan söylemektir.

1669 Biri de kişiyi aşağılık eden cimriliğidir;
Bunların üçü de bilgisizlikten ileri gelir.

1670 Kim doğası kaba ve inatçı olursa,
Onun işi her zaman ters gider.

1687 Ben bu Öğdülmiş'i bana sadakatle bağlı görüyorum;
Her işi dürüstlükle yerine getiriyor.

1688 Ona da bugün iyilik ile karşılık vermeliyim;
İyiliğinin karşılığını hazır bulsun.

1692 Hükümdar onu günden-güne yükseltti;
Adı ve şöhreti bütün ülkeye yayıldı.

1693 Derecesi ve mevkisi halk arasında yükseldi;
Hayırdualar aldı, şöhreti dünyaya yayıldı.

1694 Eşi ve akranı arasında yükselmiş olduğu gibi,
Bu şöhretiyle beyler arasında da büyüklerden oldu.

1695 Herkese karşı gösterişsiz ve yumuşak davrandı;
Herkesle iyi geçindi; böylece günler ve aylar geçti.

1696 Alçakgönüllü ve tatlı dilliydi;
İçten ve dıştan halkı kendisine ısındırdı.

1723 Hükümdarın malını iyi idare etti, kendi çıkarını düşünmedi;
Hizmette kıl kadar eğrilik göstermedi.

1751 Öğdülmiş'i mutluluğu günden güne yükseltti;
Halka emirler verirken dileklerini dinlemeyi de ihmal etmedi.

- 1753 Bütün yaptıklarının şüphesiz, doğru olduğunu gören
Hükümdar Ögdülmiş'in sadakatine inandı.
- 1764 Hükümdar Ögdülmiş'i yükseltti;
Ona inandı ve bütün işleri onun eline verdi.
- 1765 Bütün memlekete onu hâkim kıldı;
O her işte kudret ve nüfuz sahibi oldu.
- 1766 Ona unvan, mühür, at, koşum ve hilat verdi;
Çok itibar gösterdi; o da ikbalin son derecesine ulaştı.
- 1767 Hükümdar verdiği beratlarla kendisinden büyük övgüyle
Bahsetti ve hükümdarın yakınlarında oldu.
- 1768 Kapıda hizmet eden büyük küçük, herkes,
Ona candan fedaya hazır olduklarını bildirdiler.
- 1769 Hizmetinde bulunanların hepsi gelip tebrik ettiler;
Hediye olarak yiyecek ve giyecek birçok şeyler takdim ettiler.
- 1770 Ögdülmiş iyi kanunlar koymaya devam etti;
Herkesi derecesine göre ödüllendirdi.
- 1771 Halk üzerinden bütün zoru ve baskıyı kaldırdı;
Kendisinden hiçbir uygunsuz hareket görülüyordu.
- 1772 Kanunlar koyuldu ve memleket düzene girdi;
Ülkenin temeli sağlamlaştı, hükümdar huzura kavuştu.
- 1773 Sevenleri çoğaldı, sevmeyip düşman olanlar ülkesini bırakıp kaçtı;
Artık meydanda toz duman namına bir zerre kalmadı.
- 1774 Hükümdar sıkıntıdan kurtuldu, huzur ve sevince kavuştu;
İşleri görüldü, kendisi rahat etti.
- 1775 Bu gibi faydalar bilgiden gelir;
Akıllı, bilgili ve iyi huylu kişiden gelir.
- 1776 Akıllı kişi nasıl övülmez,
Akılsız kişinin işi nasıl yerilmez.
- 1777 Akıllının işi hep ölçüye göre biçilir;
Bilgisizin işiyse hep gelişigüzel kesilir.
- 1778 Akıllıya mutluluk ne güzel yakışır;
İyi hareket eden bilgiliye mutluluk ne iyi uyar, düşün.
- 1824 İnsan bilgiyi, erdemi, iyi tavır ve hareketi
Öğrenir ve böylece gidişi düzelir.

1825 Bilgiyi olsun, erdemi olsun, insan öğrenebilir;
Fakat akıl, insan ile birlikte doğar.

HÜKÜMDARIN ÖĞDÜLMİŞ'E CEVABI

1941 Küçüklüğünden beri hep benim hizmetimde bulundun;
Görüp öğrenerek iyi kanunları bildin.

1945 Dinle, ne der, şefkatli insan;
İnsanlığın başı merhamettir.

1946 Merhametli insanı akıllı çok övdü;
Merhametli kişi insan için azizdir.

1947 Merhametli birini bulursan bağrına bas;
Bilgi ve akıl bana böyle dedi.

ÖĞDÜLMİŞ ODGURMIŞ'A BEYLERE HİZMET EDİŞİN TÖRESİNİ VE USULÜNÜ ANLATIR

4038 Töre ve usulü bilmeli, hareketini düzeltmeli, girişi çıkışı
Bilmeli, tavır ve hareketi edepli olmalı.

ÖĞDÜLMİŞ ODGURMIŞ'A BEYLERE HİZMET EDİŞİN TÖRESİNİ VE USULÜNÜ ANLATIR

4041 Kendisinden büyüğe hizmet etmeli;
Dilini tutmayı bilmeli, ulu orta söz söylememeli.

4042 Böyle bir genç hizmette başarı gösterirse
Beyine yakın olur ve merhaleleri başarıyla geçer.

4043 Bundan sonra girerken çıkarken, dilek ve ricaları
Arz ederken usulüne göre hareket etmeli.

4151 Büyüğü büyük tut, onun itibarını gözet,
Sana da devlet ve ululuk mutluluğu gelir.

4152 Dinle, atalarımız ne der;
Atalar sözünü tutanın gözü açılır.

4153 Büyükler muhteremdir, bu dünya kanunudur;
Büyük gelince ayağa kalk.

4154 Küçüğün büyüğe hürmet etmesi gerekir;
Büyük de küçüğe aynı şekilde davranır.

ÖĞDÜLMİŞ KAPIDAKİ HİZMETKARLAR İLE NASIL GEÇİNİLECEĞİNİ
ANLATIR

- 4219 Seni daha çok sevmelerini istersen,
Onlara tuz ekmek yedir, daima güler yüz göster.
- 4220 Bu iki hareket insanları sana ısındırır;
Onlar da iyi ve kötü anlarda üstlerine düşen işi yapar.
- 4222 İnsanlara güler yüz göster,
Onlara tatlı sözle tuz ekmek yedir.
- 4252 Ey gönlümün güneşi, sen şimdi insanları kıskanmaya
Ve doğruluktan ayrılmamaya çalış.
- 4253 Çekememek bir hastalıktır ve uzun bir tedaviye muhtaçtır;
Onun yediği kendisini yer ve o kendi kendisini eritir.
- 4254 İyilik ve kötülük hep Tanrı hükmüdür; Tanrı verirse,
Çekemeyen insan kıskançlıkla buna engel olamaz.
- 4255 Böyle olunca insanları çekmemenin ne faydası var;
İnsanları çekemeyen kişinin sonu hastalıktır.
- 4256 Gücün yettiğince herkese iyilik et;
Hiç şüphe etme, sana bundan ancak iyilik gelir.
- 4257 Birinin sevinci varsa, buna sen de sevin;
O keder ve kaygıya düşerse, sen de kederlen.
- 4258 Böylece adın iyi olur, insanlar da seni sever,
Herkes seninle dost olmaya can atar.
- 4264 Eş ve arkadaşlarının yükünü yüklen, gönüllerini kırma;
Sözünü unutma, bunu daima göz önünde tut.

ÇOCUKLARIN NASIL TERBİYE EDİLECEĞİNİ ANLATIR

- 4506 Oğluna kızma bilgi ve edep öğret;
Her iki dünyada bu onlar için faydalı olur.

ÖĞDÜLMİŞ ODGURMIŞ'A ZİYAFETE GİDİŞİN ADABINI ANLATIR

- 4611 İnsanın gönlü kırılırsa, işin tadı kaçır,
Yakınlık uzaklaşır ve ondan faydalanmanın arkası kesilir.
- 4612 Yakınlık istersen, gönlünü gözet; gönül kırılırsa
Yakınlık gider ve bil ki, artık o senin dostun değildir.

ODGURMIŞ'IN HÜKÜMDARA ÖĞÜT VERİŞİNİ ANLATIR

- 5154 Baban öldü gitti ve bu ölümüyle sana öğüt verdi;
Baba nasihatini tutarsan, o sana bal şeker olur.
- 5156 Baban öldüğünde sana şöyle söylemiş olur:
Ey oğul, bak ve uyan.
- 5157 Ölüm beni yakaladı, gidiyorum; şimdi sıra şenindir,
Gayret et ve kendinden sonraya iyi ad bırak.
- 5158 Ananın babanın ölümü çocuklar için
Tam bir nasihattir; bunu anlayıp benimse.
- 5159 Ananı babanı ölüm bırakmadı;
Vakit gelince seni mi bırakır.
- 5160 Onlara acımayan ve cefa eden bu dünya,
Doğasını değiştirip sana mı vefa gösterecek.
- 5161 Hayatı aziz bil ve ancak gerekli işlerde kullan;
İnsanlara ihsanlarda bulun, kendine sevap kazan.
- 5162 Geçici günler içinden ancak gerekli şeyleri al;
Zaman seni de geçirecektir, hazırlığını yap.

[YAZAR] GENÇLİĞİNE ACIYARAK YAŞLILIĞINI ANLATIR

- 6643 Dilini tut, boğazına hakim ol, çok uyuma,
Gözünü yum kulağını tıka ve böylece huzur içinde yaşa.

17. İyi Olmak ve Doğru Davranış Sergilemek

İYİLİK ETMENİN ÖVÜLMESİNİ VE FAYDALARINI ANLATIR

- 231 Gençlik kaçar ve hayat uçar;
Bu düş gibi dünyadan çabuk geçersin.
- 232 Hayatı sermaye yap, bunun faizi iyiliktir;
Bu sana yarın için iyi yiyecek ve giyecek sağlar.

KİTABIN ADINI, ANLAMINI VE [YAZARININ] YAŞLILIĞINI ANLATIR

- 359 Ey sevinç içinde ömür süren iyi genç,
Sözümü yabana atma, gönülden dinle.
- 360 Gayret et, doğruluk yolundan şaşma;
Gençliği ziyan etme, ondan faydalanmasını bil.

HÜKÜMDAR KÜN TOĞDI AY-TOLDI'YA ADALET VASFININ NASIL
OLDUĞUNU ANLATIR

- 817 Gerek oğlum, yakınım veya hısımım olsun;
Gerek yolcu, geçici veya konuk olsun;
818 Kanun karşısında benim için hepsi birdir;
Hüküm verirken hiçbiri beni farklı bulmaz.

HÜKÜMDARIN AY-TOLDI'YA CEVABI

- 914 İyilik dileyen insan ne der, dinle; daima iyilik et,
O senden ayrılmayan bir arkadaş olsun,
915 İyiliğin sana bugün hiç zararı yoktur;
Fakat bugün inan ki, onun faydasını yarın göreceksin.
935 İyi kişi arkadaşların en iyisidir;
İyi iş işlerin en iyisidir.
936 Arkadaşın iyiye ne istersen iste;
Yolunun açık olması için iyi arkadaş gerekir.

HÜKÜMDARIN AY-TOLDI'YA CEVABI

- 1120 Çok defa başkalarına elimi ve dilimi uzattım;
İşte ölüm geldi, yakaladı ve nefesimi kesti.
1121 Böylece çok pişman oldu ve çok ağladı;
Fakat pişmanlığı ölüm karşısında fayda etmedi.

AY-TOLDI'NIN OĞLU ÖĞDÜLMİŞ'E NASİHAT VERİŞİNİ ANLATIR

- 1176 Rüşvet veya mal ile işim düzeltilemez,
Bugün elimden tutacak kimsem yoktur.

ÖĞDÜLMİŞ'İN AY-TOLDI'YA SUALİ

- 1191 Gözü tok, başkaları üzerinde tuz-ekmek hakkı olan,
Cömertlerin namlısı ne der dinle.
1192 Malını insanlara dağıt, yedir ve içir;
Mal seni kullanacağına, sen onu kullan.
1193 İnsana esenlik gerekir, mal eksik olmaz;
Kuş için hayat gerekir, yem eksik olmaz.
1194 İnsan hayatta oldukça dileğine ulaşabilir;
Başı, vücudu sağ oldukça her arzusuna kavuşabilir.

AY-TOLDI'NIN ÖĞDÜLMİŞ'E CEVABI

- 1254 Kimin tavırları iyi ve hareketleri uslu olursa,
O bütün dileklerine kavuşur, güneşi ve ayı parlak olur.
- 1255 Bu iyi davranış bütün iyilikler için sermayedir;
Hareketi iyi olursa, insan bin türlü sevince kavuşur.

AY-TOLDI'NIN OĞLU ÖĞDÜLMİŞ'İ ÖĞÜTLEYİŞİNİ ANLATIR

- 1278 Gönlünü ve dilini doğru tut, Tanrı'ya kulluk et;
Gafil olma, yarınki işini şimdiden düzene koy.
- 1282 Tavrı ve hareketin doğru olsun, doğru yoldan sapma,
Alçakgönüllü ol, büyük söz söyleme.
- 1330 Devlete kavuşursan kibirlenme;
Elinden geldiğince iyilik yap, kötülük etme.

AY-TOLDI'NIN OĞLU ÖĞDÜLMİŞ'İ ÖĞÜTLEYİŞİNİ ANLATIR

- 1284 Bu dünya için kendini ateşe atma;
Başkasının malını alma, kimseye zulmetme.
- 289 Doğru ol, dürüst hareket et;
Doğruluk insanı mutlu eder.
- 1290 Hareketi doğru olan insan ne der, dinle;
Doğru insan her iki dünyayı da kazanır.
- 1291 Kişi gününün mutlu geçmesini isterse,
Bunun çaresini doğrulukta aramalıdır.
- 1292 Sen mutlaka zengin olmak istersen, bil ki,
Asıl zenginler kısmeti doğrulukta bulmuştur.
- 1293 Büyüklüğü ve halka baş olmayı dilersen,
Doğru yoldan şaşma.
- 1294 Kişi akıllı, tavrı ve hareketi doğru olursa,
Her iki dünyada güneşi parlak.
- 1295 Ay-Toldı devam etti: Oğlum, dinle, dedi
Cehennem azabına karşı iyiliği kendine siper et.
- 1296 Daima iyilik yap kötülükten irak dur;
İster otur ister kalk, bundan sana hep iyilik gelir.
- 1305 İyi hareket et, mal için kaygılanma;
İyi hareket edersen mal kendiliğinden gelir.

- 1306 Şimdi buna uygun şu sözü dinle;
Onu daima aklında tut ve ona göre hareket et.
- 1307 İnsana mal neye gerek, gereken iyi huydur;
Böyle olan insan gerekirse bütün iyi şeyleri bulur.
- 1308 Mal ve servet kötünün ne işine yarar;
Ne kadar mal elde ederse etsin, o fakir ile birdir.
- 1313 Halk serkeşlik ederse, ondan irak dur;
Avamın kargaşalığına katılma, ondan kaç.
- 1315 Başkasının zararını isteme, kendin de zarar verme;
Hep iyilik yap, kendi hava ve hevesine hâkim ol.
- 1326 Dilinden yalan söz çıkarma;
Yalan söz ile insan itibarını düşürür.
- 1328 Tuzu ekmeği bol tut, başkalarına ikram et;
Birinin ayıbını görürsen açma, üstünü ört.
- 1330 Devlete kavuşursan kibirlenme;
Elinden geldiğince iyilik yap, kötülük etme.
- 1333 Hayatı boşa geçirme, iyilik yap;
Geçip gidenlerden ibret al.

AY-TOLDI'NIN HÜKÜMDAR KÜN-TOĞDI'YA VASIYETNAME YAZIŞINI ANLATIR

- 1499 Uzun süre sustu, sonra oğluna bakarak dedi ki:
Sen bunu anla, doğruluktan ayrılma.
- 1505 Aylak olma, başıboş dolaşma, kendi kendine koşma;
İşinde, sözünde dürüst ve mülayim ol.
- 1506 Gece geç yat, yine de erken kalk;
Yataktan erken kalkan mutluluğunu arttırır.
- 1508 Kötüye yaklaşma, ondan uzak dur, kaç;
Daima iyilik yap, tavır ve hareketlerini düzelt.

ÖĞDÜLMİŞ'İN HÜKÜMDARA CEVABI

- 1565 Babasının yasını böyle hayırlı işler yaparak geçirdi;
İyi insanları kendisine dost edindi.

ÖĞDÜLMİŞ'İN HÜKÜMDARA CEVABI

- 1566 Baba öğdünü tuttu, doğruluktan ayrılmadı;
Mutluluğu günden güne arttı, güneşi parladı.

- 1634 Ona şefkatle insanlık göstereyim,
Böylece babasının hakkını da ödemiş olurum.
- 1635 Ay-Toldı'nın hizmeti çoktu; ona karşılık
Mertçe hareket edip insaniyet göstereyim.
- 1636 İnsaniyet dediğim iyiliktir;
Bu iyilik, başkalarını yedirip giydirmektir.
- 1652 Öğdülmiş hükümdarın huzurunda hizmet etti
Sabah akşam hizmet etti, hiç kusur göstermedi
- 1653 Uygunsuz ve lüzumsuz hareketlerini terk etti,
Her türlü işte yararlanılacak hale geldi.
- 1654 Hükümdar birçok zahmetten kurtuldu;
Kalkın yükü hafifledi, kazancı arttı.

HÜKÜMDARIN ÖĞDÜLMİŞ'E SUALİ

- 1656 Hükümdar: Ey oğlum, dedi, şimdi dikkat et,
Sana soracaklarım var, beni can ve gönülden dinle.
- 1657 Söyle bakalım, kişiye faydalı şeyler nedir,
Faydaları nelerdir; bana bunları birer birer anlat.

ÖĞDÜLMİŞ'İN HÜKÜMDARA CEVABI

- 1658 Öğdülmiş yanıt verdi: Ey beyim, dedi,
Ey bilgi hazinesi, ey kişilerin iyisi,
- 1659 Ey asil doğallı, her iki dünyada kişiye
Faydalı olan şey iyilik yapmaktır.
- 1660 İkincisi haya ve üçüncüsü de doğruluktur;
İnsan bu üç şey ile mutluluk güneşine erer.
- 1661 İyi hareket edeni herkes sever,
Dürüst tabiatlı olan başköşeye çıkar.
- 1662 Her türlü densizliğe hayâ engel olur;
Hayâsızlık insan için çok fena bir hastalıktır.
- 1663 Bir de yumuşak huylu olup doğru hareket eden
Kişinin her iki dünyada da günü kutlu olur.
- 1664 Doğruluk, hayâ ve iyi hareket
Bu üçü kimde birleşirse, o insan mutlu olur.

HÜKÜMDARIN ÖĞDÜLMİŞ'E SUALİ

- 1665 Hükümdar yine sordu: Bu sözleri dinledim:
Peki, insan için kötü ve faydasız olan şeyler nedir?

ÖĞDÜLMİŞ'İN HÜKÜMDARA CEVABI

- 1666 Öğdülmiş yanıt verdi ve dedi ki: Hükümdar
Kendi ferasetiyle bunun cevabını bulabilir.
- 1667 Ey kudretli devlet adamı, faydasız olan ve
Kişiye daima zarar veren şu üç şeydir.
- 1668 Biri kötü doğalı ve inatçı olmak,
Biri de yalan söylemektir.
- 1669 Biri de kişiyi aşağılık eden cimriliktir;
Bunların üçü de bilgisizlikten ileri gelir.

ÖĞDÜLMİŞ'İN HÜKÜMDARA CEVABI

- 1671 Eğer biri yalan söylemekle şöhret bulmuşsa,
Bil ki, o insanlar arasında daima bu şöhretle anılır.
- 1687 Ben bu Öğdilmiş'i bana sadakatle bağlı görüyorum;
Her işi dürüstlükle yerine getiriyor.
- 1688 Ona da bugün iyilik ile karşılık vermeliyim;
İyiliğinin karşılığını hazır bulsun.
- 1692 Hükümdar onu günden-güne yükseltti;
Adı ve şöhreti bütün ülkeye yayıldı.
- 1693 Derecesi ve mevkisi halk arasında yükseldi;
Hayırdualar aldı, şöhreti dünyaya yayıldı.
- 1694 Eşi ve akranı arasında yükselmiş olduğu gibi,
Bu şöhretiyle beyler arasında da büyüklerden oldu.
- 1723 Hükümdarın malını iyi idare etti, kendi çıkarını düşünmedi;
Hizmette kıl kadar eğrilik göstermedi.
- 1751 Öğdülmiş'i mutluluğu günden güne yükseltti;
Halka emirler verirken dileklerini dinlemeyi de ihmal etmedi.

ÖĞDÜLMİŞ ODGURMIŞ'A BEYLERE HİZMET EDİŞİN TÖRESİNİ VE USULÜNÜ ANLATIR

- 4035 Sözü kapalı tutarsan sonu çiğlik olur;
Çiğ olan her şeyin altında zarar vardır.

4036 Olgun olmasını istersen sözü pişirmelisin;
Doğruluk dilersen kendin doğru yoldan ayrılmamalısın.

ÖĞDÜLMİŞ KAPIDAKİ HİZMETKARLAR İLE NASIL GEÇİNİLECEĞİNİ ANLATIR

4252 Ey gönlümün güneşi, sen şimdi insanları kıskanmaya
Ve doğruluktan ayrılmamaya çalış.

4253 Çekememek bir hastalıktır ve uzun bir tedaviye muhtaçtır;
Onun yediği kendisini yer ve o kendi kendisini eritir.

4254 İyilik ve kötülük hep Tanrı hükmüdür; Tanrı verirse,
Çekemeyen insan kıskançlıkla buna engel olamaz.

4255 Böyle olunca insanları çekmemenin ne faydası var;
İnsanları çekemeyen kişinin sonu hastalıktır.

4256 Gücün yettiğince herkese iyilik et;
Hiç şüphe etme, sana bundan ancak iyilik gelir.

4257 Birinin sevinci varsa, buna sen de sevin;
O keder ve kaygıya düşerse, sen de kederlen.

4258 Böylece adın iyi olur, insanlar da seni sever,
Herkes seninle dost olmaya can atar.

4264 Eş ve arkadaşlarının yükünü yüklen, gönüllerini kırma;
Sözünü unutma, bunu daima göz önünde tut.

4295 Eğer yüzünün daima gülmesini istersen, doğru ol;
Endişesiz ve huzur içinde yaşa.

4297 Her vakit şeref ve itibarını korumak istersen,
Ağızından yalan söz çıkarmamaya gayret et.

4300 Eğer sözünün daima etkili ve geçerli olmasını istiyorsan,
Sordukları vakit söyle, sözün doğru ve dürüst olsun.

4301 Boş söz konuşma, insanları çekiştirme; dedikoduya uyma;
Kendin de dedikodu yaparak fitne uyandırma.

4303 Kendinden büyüklerin sözüne karşı gelme;
Cevap vermek gerektiğinde kaba söz söyleme.

ÖĞDÜLMİŞ'İN HÜKÜMDARA CEVABI

6461 Kalpler haram ile çok fazla karardı;
Ey oğul, helali nerede arayıp bulmalı.

- 6485 Oğul babaya babalık eder,
Oğul bey, babaysa kul oldu.
- 6491 Oğul-kız babaya hürmetini bıraktı;
İhtiyar kelimesi insana hakaret sözü oldu.

18. İyi Yetiştirilmeyen Çocuklar

AY-TOLDI'NIN OğLU ÖĞDÜLMİŞ'E NASİHAT VERİŞİNİ ANLATIR

- 1164 Oğul ve kız derdi dipsiz bir denizdir;
Oğul ve kız al yanağı soldurur.
- 1165 Kimin karısı, oğlu ve kız varsa,
O kişi nasıl rahat uyuyabilir.
- 1166 Oğul ve kız yüzünden baba daima eziyet çeker;
Fakat oğul ve kız atasının adını dahi anmaz.

ÖĞDÜLMİŞ HÜKÜMDARA KAPICIBAŐININ NASIL OLMASI GEREKTIğİNİ ANLATIR

- 2574 Candan bağlı hizmetkârın kıymeti
Merhametsiz ve hayırsız oğuldan daha yüksektir.

ODGURMIŞ'IN ÖĞDÜLMİŞ'E CEVABI

- 3377 Eğer oğul kız iyi ve hayırlı olursa,
Bu iş senin dediğin gibi olur.
- 3378 Eğer evlat hayırsız çıkarsa hayatta seni inletir;
Ölünce de seni çabucak unuttur.
- 3379 Senin adını kötüler, üstelik büyükler başta olmak üzere,
Bütün yat-yabancı beddua ederek sana söver.
- 3380 Oğul kız insana düşmandır, düşman neyine gerek;
Daha iyidir düşmansız hayat sürmek.
- 3382 Bilgisi derin olan insan ne iyi bilgi vermiştir;
Oğul kızın adı, insan için giderilmeyen bir gölgedir.
- 3384 Sen oğul kız diye kendini üzersin;
Bu zahmeti takdir eden oğul kız nerededir.
- 3385 Haram toplarsın, gidersen kalır;
Sen inleye inleye git, sefasını o sürsün.

- 3386 Evlenen kişiyi bir gemiye binmiş farz et,
Gemiye binen kişi denize açılır.
- 3387 Oğul kız dünyaya gelirse gemisi parçalanır;
Gemi parçalanınca su içinde kim diri kalır.
- 3388 Oğul kız sahibi babanın kusuruna bakmamalı;
Oğul kız babasının yediği zehirdir.
- 3389 Oğul kızın hayırsızı ölen ana ve babasını,
Bir kere olsun anmaz.
- 3390 Böyle çocuktan hiç vefa umulur mu;
Onun doğası kötü ve işi gücü cefadır.
- 3391 Oğul kız babası her türlü zahmete katlanır;
Bela ve mihnetleri de fil gibi yüklenir.

ÖĞDÜLMİŞ'İN HÜKÜMDARA CEVABI

- 6461 Kalpler haram ile çok fazla karardı;
Ey oğul, helali nerede arayıp bulmalı.
- 6485 Oğul babaya babalık eder,
Oğul bey, babaysa kul oldu.
- 6491 Oğul-kız babaya hürmetini bıraktı;
İhtiyar kelimesi insana hakaret sözü oldu.

19. Kanaatkâr Olmak

HÜKÜMDARIN AY-TOLDI'YA CEVABI

- 1119 Açgözlülük ile dünya malını topladım; mal kalıyor,
Bense bugün her şeyi bırakıp yokluk içinde gidiyorum.

ÖĞDÜLMİŞ'İN AY-TOLDI'YA SUALİ

- 1191 Gözü tok, başkaları üzerinde tuz-ekmek hakkı olan,
Cömertlerin namlısı ne der dinle.
- 1192 Malını insanlara dağıt, yedir ve içir;
Mal seni kullanacağına, sen onu kullan.
- 1193 İnsana esenlik gerekir, mal eksik olmaz;
Kuş için hayat gerekir, yem eksik olmaz.
- 1194 İnsan hayatta oldukça dileğine ulaşabilir;
Başı, vücudu sağ oldukça her arzusuna kavuşabilir.

ÖĞDÜLMİŞ'İN AY-TOLDI'YA CEVABI

- 1203 Öğdülmiş dinledi ve: Ey baba, dedi,
Ölümün seni daima izlediğini iyice bildiğin halde,
- 1204 Niçin ona göre hareket etmedin ve
Neden şimdi inleyerek ona ileniyorsun?
- 1205 Geride kalması yazılı olan malı niçin topladın;
İhtiyacından artan malı niçin başkalarına dağıtmadın?
- 1206 İnsan gaflet içinde yaşarsa pişman olması
Ve kendisini suçlu bulması gerekir.
- 1207 Ey baba, bugün pişman olmanın ve inleyerek
Başını yerden yere vurmanın ne faydası var?

ÖĞDÜLMİŞ'İN AY-TOLDI'YA CEVABI

- 1233 Niçin kederleniyorsun, bu ağlama niçin;
Gelen Tanrı hükmüdür, ağlamayı bırak.
- 1234 Eğer dünya ve devlet arkada kaldığı için
Ağlıyorsan ağlama; zorla bunun önüne geçilmez.
- 1235 Eğer türlü nimetler arkada kaldığı için
Ağlıyorsan bırak; bunlar da ağlamaya değmez.
- 1236 Senden önce dünyanın zevkini tadan çok kişi,
Ah vah ederek onu bırakıp gitti.
- 1237 Sen bu zalim dünyanın sana cefa edeceğini
Biliyordun, kendin gafil davrandın.
- 1238 Bir insan bütün dünyaya tamamen sahip olsa bile,
Sonunda dünya kalır; onun kısmetine ancak iki bez düşer.

AY-TOLDI'NIN OĞLU ÖĞDÜLMİŞ'İ ÖĞÜTLEYİŞİNİ ANLATIR

- 1284 Bu dünya için kendini ateşe atma;
Başkasının malını alma, kimseye zulmetme.
- 1287 Bu toplanmış mal, tutmasını bilersen sana yeter;
Her iki dünyada yüzünü güldürür.
- 1288 Tutmasını bilmezsen, bir bu kadar mal daha olsa,
Yetmez sana; görürsün, yüzünü sarartır.
- 1305 İyi hareket et, mal için kaygılanma;
İyi hareket edersen mal kendiliğinden gelir.

1312 Dilini ve gözünü gözet,
Boğazına dikkat et; az ye, helal ye.

1325 Giderini gelirine göre ayarla;
Ancak sana yakışacak sözleri söyle.

ÖĞDÜLMİŞ KAPIDAKİ HİZMETKARLAR İLE NASIL GEÇİNİLECEĞİNİ ANLATIR

4282 Her bakımdan tam zengin olmak istersen kanaatkâr ol;
Böylece kendi nasibini elde etmiş olursun.

ODGURMIŞ'IN HÜKÜMDARA CEVABI

5428 Dünya malı ne kadar artarsa,
Onun derdi zevkinden daha fazla olur, ey yiğit oğul.

5429 İnsan binlerce sene yaşayıp dilediği şeylere
Kavuşsa bile, yine dileği bitmez.

[YAZAR] GENÇLİĞİNE ACIYARAK YAŞLILIĞINI ANLATIR

6635 Gençlik boşuna heder oldu, hayatıma yazık oldu;
Bu hayat tükenir, ıstırap çek, pişman ol.

6636 Binlerce sene yaşasan bile, sonunda nihayet öleceksin;
Dünyayı ne kadar toplasan da bir gün bırakıp gideceksin.

6643 Dilini tut, boğazına hakim ol, çok uyuma,
Gözünü yum kulağını tıka ve böylece huzur içinde yaşa.

20. Kız Çocuk Yetiştirme Usulü

AY-TOLDI'NIN OĞLU ÖĞDÜLMİŞ'İ ÖĞÜTLEYİŞİNİ ANLATIR

1303 Dişiyi başıboş bırakma, kapıyı kapalı tut;
Erkeğe her türlü uygunsuzluk dışıdan gelir.

1304 Yabancıyı eve sokma, dişiyi çıkarma;
İçli dışlı olmadan önce kişiyi sına.

ÇOCUKLARIN NASIL TERBİYE EDİLECEĞİNİ ANLATIR

4507 Oğula kız al, kızını ere ver;
Ömrünü dertsiz geçir, ey mutlu insan.

4510 Kızını çabuk evlendir, uzun süre evde tutma,
Yoksa hastalığa gerek kalmadan bu pişmanlık seni öldürür.

- 4513 Kadınları her vakit evde koru;
Kadının içi dışı gibi olmaz.
- 4514 Yabancıyı eve sokma, kadını dışarıya çıkarma;
Bu kadınları sokakta gören göz onların gönlünü çeler.
- 4517 Yemekte içmekte kadınları erkeklere katma;
Eğer katarsan ölçüyü kaçıırırlar.
- 4520 Kadına saygı göster, ne isterse ver;
Evin kapısını kilitle ve eve erkek sokma.
- 4522 Onlar zahmetle süren ve yetişen bir ağaca benzer;
Meyvesi zehirdir, ona karşı iştah ve ihtiras besleme.

21. Konuşma Adabı

DİLİN ERDEMİNİ VE KUSURUNU, FAYDASINI VE ZARARINI ANLATIR

- 185 Her sözü saklamayı da anlayış hoş görmez;
Kişi gerekli sözü söyler, gizlemez.

AY-TOLDI'NIN OĞLU ÖĞDÜLMİŞ'İ ÖĞÜTLEYİŞİNİ ANLATIR

- 1282 Tavır ve hareketin doğru olsun, doğru yoldan sapma,
Alçakgönüllü ol, büyük söz söyleme.
- 1312 Dilini ve gözünü gözet,
Boğazına dikkat et; az ye, helal ye.
- 1314 Ey kuzum, iyilikten başka bir amaçla,
Ancak beylerin kullanabileceği sözleri ağzına alma.
- 1324 Toplantılarda bulunursan, ihtiyatla söz söyle;
Başkalarının evinde gözüne dikkat et.
- 1325 Giderini gelirine göre ayarla;
Ancak sana yakışacak sözleri söyle.
- 1326 Dilinden yalan söz çıkarma;
Yalan söz ile insan itibarını düşürür.

AY-TOLDI'NIN HÜKÜMDAR KÜN-TOĞDI'YA VASİYETNAME YAZIŞINI ANLATIR

- 1509 Sözüünü gözet emniyet içinde yaşa;
Kendini gözet esenlik ile ihtiyarla.

ÖĞDÜLMİŞ'İN HÜKÜMDARA CEVABI

- 1907 Sormak kolay, fakat cevabı güçtür;
Vereceğim cevap aslında hükümdarın bilgisi dahilindedir.

ÖĞDÜLMİŞ'İN HÜKÜMDARA CEVABI

- 1911 Öğdülmiş yanıt verdi ve dedi ki: dinlemek
Söylemekten daha iyidir, ey iyi nizam sahibi.
- 1912 Söz söyleyen canını üzer;
Dinleyense rahat eder, vücudunu semirtir.
- 1913 Tecrübesi olan hakim ne der, dinle;
Çok söz söylememeli, daha çok dinleyip düşünmeli.
- 1914 Kişi dinleyerek bilge olur;
Çok söz söyleyerek insanın başı gider.
- 1915 Dinlemek kulak için bir zevktir;
Çok söz söylemekte fayda yoktur.
- 1916 Söylenmeyen söz som altın sayılır;
Ağızdan çıkınca bakır olur.

ÖĞDÜLMİŞ ODGURMIŞ'A BEYLERE HİZMET EDİŞİN TÖRESİNİ VE USULÜNÜ ANLATIR

- 4035 Sözü kapalı tutarsan sonu çiğlik olur;
Çiğ olan her şeyin altında zarar vardır.
- 4036 Olgun olmasını istersen sözü pişirmelisin;
Doğruluk dilersen kendin doğru yoldan ayrılmamalısın.

ÖĞDÜLMİŞ ODGURMIŞ'A BEYLERE HİZMET EDİŞİN TÖRESİNİ VE USULÜNÜ ANLATIR

- 4041 Kendisinden büyüğe hizmet etmeli;
Dilini tutmayı bilmeli, ulu orta söz söylememeli.
- 4042 Böyle bir genç hizmette başarı gösterirse
Beyine yakın olur ve merhaleleri başarıyla geçer.
- 4043 Bundan sonra girerken çıkarken, dilek ve ricaları
Arz ederken usulüne göre hareket etmeli.
- 4151 Büyüğü büyük tut, onun itibarını gözet,
Sana da devlet ve ululuk mutluluğu gelir.
- 4152 Dinle, atalarımız ne der;
Atalar sözünü tutanın gözü açılır.

4153 Büyükler muhteremdir, bu dünya kanunudur;
Büyük gelince ayağa kalk.

4154 Küçüğün büyüğe hürmet etmesi gerekir;
Büyük de küçüğe aynı şekilde davranır.

ÖĞDÜLMİŞ KAPIDAKİ HİZMETKARLAR İLE NASIL GEÇİNİLECEĞİNİ ANLATIR

4183 Biri de senden sonra gelen küçüklerdir;
Hayatın acı ve tatlı anları bunlarla birlikte duyulur.

4184 Gayret et, küçüklerin sana baskıya kalkışmasına meydan verme;
Onlarla ağız şakası yapma, diline hâkim ol.

4297 Her vakit şeref ve itibarını korumak istersen,
Ağzından yalan söz çıkarmamaya gayret et.

4300 Eğer sözünün daima etkili ve geçerli olmasını istiyorsan,
Sordukları vakit söyle, sözün doğru ve dürüst olsun.

4301 Boş söz konuşma, insanları çekiştirme; dedikoduya uyma;
Kendin de dedikodu yaparak fitne uyandırma.

4303 Kendinden büyüklerin sözüne karşı gelme;
Cevap vermek gerektiğinde kaba söz söyleme.

4307 Onlar nasıl hareket ederlerse sen de öyle yap;
Tatlı söz söyleyenlere sen de tatlı dil kullan.

ÖĞDÜLMİŞ ODGURMIŞ'A ZİYAFETE GİDİŞİN ADABINI ANLATIR

4610 İnsanın gönlü incedir, sırçaya benzer;
Ona çok dikkat et, kaba söz söyleme kırılır.

[YAZAR] GENÇLİĞİNE ACIYARAK YAŞLILIĞINI ANLATIR

6643 Dilini tut, boğazına hakim ol, çok uyuma,
Gözünü yum kulağını tıka ve böylece huzur içinde yaşa.

22. Kötü Arkadaş ve Çevrenin Zararları

AY-TOLDI'NIN OĞLU ÖĞDÜLMİŞ'İ ÖĞÜTLEYİŞİNİ ANLATIR

1297 Kötü arkadaşla yaklaşma, sana zarar getirir;
Kötülük yılandır, dikkat et seni sokar.

1298 İki yüzlü insana sır verme;
Sözün yayılır, sırrın ortaya çıkar.

1299 Dedikodu yapanları evine yaklaştırma,
Görüp öğrendiklerini bütün halka yayarlar.

AY-TOLDI'NIN HÜKÜMDAR KÜN-TOĞDI'YA VASIYETNAME YAZIŞINI ANLATIR

1508 Kötüye yaklaşma, ondan uzak dur, kaç;
Daima iyilik yap, tavır ve hareketlerini düzelt.

ODGURMIŞ'IN ÖĞDÜLMİŞ'E CEVABI

3394 Gönül sırça gibidir; ey oğul,
Onu çok iyi koru kırılmasın.

3395 Gönül nazlıdır, bu sınanmıştır;
Şöyle ki sıcakta erir, soğukta donar.

3396 Dostun gönlü kırılırsa, o içinden sana düşman olur;
Düşmanın bulunduğu yerde huzur ve sükûn kalmaz.

3397 Düşman yüzünden hayat tatsızlaşır;
Nerede olursa olsun düşman zararlıdır.

3398 Düşman senin için ne kadar küçük olursa olsun,
Sen onu büyük kabul et, ey mert ve cesur insan.

3399 Sinek fil için büyük bir düşmandır;
Fili ısırđığında onu zıp zıp zıplatır.

3401 Düşmanım küçük diye ihmalkâr davranma;
Niçin korkayım diyerek övünme.

3402 Düşmanın varsa onu ihmal etme; düşmana karşı
Düşmanca davran, iyi huyluya karşı da halim selim ol.

ÖĞDÜLMİŞ KAPIDAKİ HİZMETKARLAR İLE NASIL GEÇİNİLECEĞİNİ ANLATIR

4181 Ey kardeş, bir de sana denk ve akran olanlar var; onları
Kendinden uzaklaştırırsan sana düşman, yaklaştırırsan dost olurlar.

4182 Derece itibarıyla sana denk olan bu insanlar aralarına karışacağın
Kişilerdir; onların hareketlerine karşı, sen de aynı davranışı göster.

4187 İnsanları bilmeyerek kendine düşman etme;
Düşmanı olan insanlar sevinç yüzü görmezler.

4188 Düşman ne kadar az olursa olsun zararı çoktur;
Düşmanda fayda olduğunu söylemeye dilim varmaz.

- 4189 Ey uyanık gönüllü insan, dinle,
Düşman yüzünden ziyan görmüş insan ne der.
- 4190 Düşman biricik de olsa zararı bindir;
Binlerce dostun olsa bile daima biri eksiktir.
- 4191 İnsan düşmanından fayda görmemiştir;
Eğer görmüşse bu ancak kendi mahareti sayesinde olmuştur.
- 4194 Kötüyü arkadaş edinme, ondan uzak dur, kaç;
Kötü arkadaş seni yolundan şaşırtır.
- 4195 Sen iyi nam kazanmak istersen, elinden geldiğince
Kötülerle düşüp kalkmamaya gayret et.
- 4212 İftiracılara katılma, onlardan uzak dur;
İftiracının dilinde yanar ateş vardır.
- 4214 Bir de çıkarıcı insana yakın durma;
O sana şüphesiz düşman olacaktır.
- 4215 Eğer çıkarıcı insan umduğunu bulursa,
Sana büyük veya küçük kardeş gibi davranır.
- 4216 Eğer bulamazsa senden yüz çevirir,
Seni hiç görmemiş gibi davranır, senden uzaklaşır.
- 4238 Kötülükleriyle şöhret bulan kişilerden uzak dur;
Böyleleri kara huylu insanlardır.
- 4241 Ey iyi insan, kötüye katılma;
Tıpkı o kötünün doğası gibi, seninki de kötü olur.
- 4242 Ey seçkin, güzide insan, kötüye yaklaşma;
Adın kötü olur, mutluluğuna zarar gelir.
- 4243 Yakışsız kişilere yakın gitme;
Yoksa onlar da sana gelir ve yakını bırakmazlar.
- 4244 İyi nam ile tanınmış birçok kişi gördüm;
Kötü insanlarla karışınca işleri bozuldu.
- 4245 Kötü arkadaş yüzünden zarar gören,
Zorla adı silinip giden iyiler gördüm.
- 4259 Kardeşim, ne kadar çok kardeş veya dost edinirsen edin,
Yalnızca kendine düşman edinmemeye gayret et.
- 4262 Gafil olma, düşmana yakın durma, uzaklaş;
Düşmanı sen gafil avla ve onu tuzağa düşürmeye bak.

- 4263 Düşmanını sınama, sen onu büyük ve kuvvetli bil;
Elinde sopa olan düşmana karşı sen demir kalkan hazırla.
- 4270 Düşmanın varsa canını ve tenini koru;
Düşmanı olan kişilerin kurtulması güçtür.
- 4271 Şu iki türlü insanla ilişki kurma, onlardan uzak dur;
Eğer onlara karışırsan, bakarsın karışıklık çıkarırlar.
- 4272 Biri iftiracıdır, gammazlık edendir;
Biri ikiyüzlü, çıkarıcı kişidir.
- 4273 Bir de içkiye düşkün kişiyi kendine arkadaş edinme;
O sana vefa göstermez, ancak gönlünü kırar.
- 4274 Yalnız kendi çıkarını gözeten dosta gönül bağlama;
Fayda görmezse sana düşman olur; ondan vazgeç.

23. Sabırlı Olmak

AY-TOLDI'NIN OĞLU ÖĞDÜLMİŞ'İ ÖĞÜTLEYİŞİNİ ANLATIR

- 1310 Hiçbir işte acele etme, sabırlı ol, kendini tut;
Sabırlı kişiler arzularına erişir.
- 1317 Eğer öfkelenirsen kendini tut, sabırlı ol;
Sabırlı kişi sonunda sevince kavuşur.
- 1318 Sabreden kişi ne der, dinle;
İnsan sabrederse bozulmuş işi düzelir.
- 1319 Kişi sabrederse dileğine kavuşur;
Sabredip bekleyen avcı ak-kuş tutar.
- 1320 Eğer zahmet, kaygı veya endişeye düşen kişi
Sabrederse, kaybettiği huzuru tekrar elde eder.
- 1321 Eğer devlet gider ve kapısı da kapanırsa, sabretmeli kişi;
Onun bütün işleri yine yoluna girer.
- 1322 Sabırlı ol, sabretmek er kişi işidir;
Sabrederse, göğe bile yol bulur.

24. Yaşlılığın İnsana Etkileri

KİTABIN ADINI, ANLAMINI VE [YAZARININ] YAŞLILIĞINI ANLATIR

- 368 Otuzun yığıdığını elli geri aldı,
Altmış elini değdirirse ne yapacağım.
- 370 Gençlikte her işim bir zevkti;
Şimdi bana yediğim yemek zehir oldu.
- 371 Vücudum ok ve gönlüm de yay gibiydi;
Şimdi vücudum yay oldu, gönlümü ok yapmalıyım.
- 372 Gençlik benim için ne yığıdıysa,
Yaşlılık gelip aldı; o sana da gelecektir.
- 375 Zevk gitti, gönül ateşi söndü;
Gençlik adı artık benden uzaklaştı.

AY-TOLDI'NIN HÜKÜMDARA CEVABI

- 1097 Yoktum, Tanrı beni yarattı ve yetiştirdi;
Küçük bir oğlandım, o beni büyüttü.
- 1098 Tüysüzdüm, sakal bitirdi;
Kuzgun gibi karaydım, kuğu gibi ak yaptı.
- 1099 Boyum ok gibiydi, büküldü;
Ömür tükendi, vaktim geldi.
- 1102 Kimin fidan gibi düz boyu bükülürse,
Artık onun gönlünü doğrultma vakti gelmiştir.
- 1103 Kara saç ve sakal ağarınca, pusuda
Yatan ölüme iyice hazırlanmak gerekir.
- 1105 Kara saçın ağarması ölümün işaretidir;
O yaşayana hayatın kıymetini arttırır.

ODGURMIŞ ÖĞDÜLMİŞ'E DÜNYADAN YÜZ ÇEVİRİP OLANLA
YETİNDİĞİNİ ANLATIR

- 4692 Yaşlılıkta yapılacak işleri gençken yapmaya çalış;
Kişi yaşlanınca gücü kalmaz ve bunlar yapılamaz.
- 4693 Gençlikte davran, Tanrıya ibadet et;
Yaşlılıkta bu yapılamaz, bunu iyice bil.
- 4694 Gençken iyi hareket etmeye çalış;
Yaşlılık gelince, bu ateş söner.

ÖĞDÜLMİŞ'İN ODGURMIŞ'A CEVABI

5716 İbadeti gençlik çağında yerine getir;
Yaşlılık gelince insanın gücü kalmaz.

[YAZAR] GENÇLİĞİNE ACIYARAK YAŞLILIĞINI ANLATIR

6527 Eğer doğru bir hayat yaşamış olsaydım, yaşlılığın da
Zararı yoktu, fakat ne yazık ki onu boş yere harcadım.

6528 Ey gençlik, esef ederek sana kızıyorum;
Bütün güzelliğimi sen uzaklaştırdın, ben uzaklaştım.

6529 Benzim kızıldı, tam bir ergüvan gibiydi;
Bugün yüzüme safran tohumu ekтім.

6530 Misk gibi kara başıma kâfur örttüm,
Dolunay gibi dolgun yüzü nereye götürdüm.

6531 Rengarenk çiçeklerle dolu parlak bahar gibiydim;
Hazana mı uğrattım, hepsini kuruttum.

6532 Kayın gibi vücudum ok gibi düz ve dikti;
Şimdi yay gibi eğri oldu, eğdim, eğildim.

6533 Yazık, hayatı boş yere harcadım;
Pişmanlıkla gözden kanlı yaşlar akıttım.

6534 Çocukluğu geçirdim, gençliği kaybettim;
Günümü kararttım, kendimi çökerttim.

25. Yeme ve İçme Adabı

AY-TOLDI'NIN OĞLU ÖĞDÜLMİŞ'İ ÖĞÜTLEYİŞİNİ ANLATIR

1312 Dilini ve gözünü gözet,
Boğazına dikkat et; az ye, helal ye.

ÖĞDÜLMİŞ ODGURMIŞ'A ZİYAFETE GİDİŞİN ADABINI ANLATIR

4579 Arkadaş, dost, ahbap ve kardeş ziyafetleri
Olursa, oraya gidip eşi, dostu görmeli.

4580 Ziyafette bilhassa yat ve yabancılara itina göstermeli,
Yiyecek ve içeceğin az veya çok dağıtılmasına dikkat etmeli.

4581 Yakın komşu senin için bir ziyafet verir
Ya da ahret kardeşin seni davet ederse, ey yiğit,

- 4582 Onlara git, gönüllerini kırma;
Onları sevindir ve kendin de sevin, ey oğul.
- 4583 Eğer senin için bir ziyafet çekerlerse, o ziyafete de git;
Yemeklerini yiyerek onları sevindir.
- 4589 Boğazını gözet ve aşağılık insan olma;
Bir boğaz için insanların kulu durumuna düşme.
- 4593 Boğazının esiri olma, ey boğazına düşkün adam;
Boğazın esiri olursan bir daha bu esaretten kurtulamazsın.
- 4594 Hangi ziyafette olursa olsun, yemek yerken,
Mümkün olduğunca edep dairesinde hareket et.
- 4596 Senden büyük yemeğe başladıktan sonra,
Sen elini uzat; bak, âdet böyledir.
- 4597 Yemeğe sağ elini besmeleyle uzat;
Böylece yemeğin bereketi artar, sen de zengin olursun.
- 4598 Başkasının önündeki lokmalara dokunma;
Kendi önünde ne varsa, onu al ve ye.
- 4599 Sofrada bıçak çıkarma ve kemik sıyıрма;
Çok obur olma, çok da sünepe olma.
- 4601 Yemeği alınca ısır ve ufak ufak çiğne;
Sıcak yemeği ağzınla üfleme.
- 4602 Yemek yerken sofraya üzerine sürünme;
İnsanların huzurunu kaçırma, hareketlerine dikkat et.
- 4607 Yemeğe elini uzat, haz ve arzuyla ye;
Ev hanımı seni görerek sevinsin.
- 4608 İnsan zahmet edip sana ziyafet hazırlarsa,
Bu zahmeti boşa çıkarma, onun hatırını kırma.
- 4613 Yemeği ölçülü ye, çok fazla yemek yeme;
Akıllı ve aziz insan bana böyle dedi.
- 4614 Çok yiyenlerin yediği hazmolunmaz;
Yemeği iyi hazmedemeyenler daima hasta olur.
- 4615 Hastalık boğazdan girer, boğazı koru,
Yemeği ölçüyle ye, insan her zaman az yiyip az içmeli.
- 4621 Uygun olan şeyleri yemen için önce doğayı bilmeli;
Doğaya uygun olmayan yemeklere olabildiğince yanaşmamalı.

- 4622 Sıcaklık fazlalaşırsa üzerine hemen soğuk bir şey içmeli;
Soğukluk fazlalaşırsa onu sıcakla değiştirmeli.
- 4623 Yaşın genç ve ömrün bahar yıllarındaysa,
Soğuk şeyler kullan, kanın bunları ısıtır.
- 4624 Yaşın kırktan fazla ve mevsim sonbaharsa,
Doğanı sıcak şeylerle düzenle.
- 4625 Yaşın altmış ve vaktin de kışsa, sıcak şeyler kullan;
Soğuk şeylerle arkadaşlık etme.
- 4626 Kuruluk ve soğukluk fazlalaşırsa sıcak ve yaş şeyleri hazır tut;
Bu ikisi onlara karşı koyar.
- 4627 Bu yaşlık ve soğukluk fazlalaşıp sana zarar verirse,
Sıcak ve kuru şeylerle onları karşıla.
- 4628 Doğan soğuksa, onu sıcakla güçlendir;
Sıcaksa, soğuk şeyler ye ve soğuk şeyler iç.
- 4629 Eğer doğan kesin olarak ılıksa,
Onu sırasına göre sıcak ve soğuk şeylerle besle.
- 4630 Doğanı bu şekilde düzenle,
Hayatın huzur ve esen içinde geçer.
- 4634 Doğayı dengeli tutmak için insanın akıllı olması gerekir;
Uygun olan neyse ancak o şeyler yenmelidir.
- 4641 Dikkat edersen, tabipler çok iyi söylemişler:
İnsan yemeği ne kadar az yerse, o kadar sağlıklı ve neşeli olur.
- 4642 Daima esenlik diler ve hiç hasta olmamak istersen,
“Az” adlı ilaçtan ye ve öyle yaşa, ey beyzadem.
- 4663 Ziyafete davet edenler dört zümre olduğu gibi,
Buna katılan kişiler de dört türlü olur, ey yavrum.
- 4664 Bunlardan biri davet edildiği her ziyafete gider
Ve ziyafette ne ikram edilirse yer içer.
- 4665 Fakat kendisi evine başkalarını çağırmaz;
Yemeğini evine kapanıp yalnız başına yer.
- 4666 Biri de ziyafete gidip yemeği yer
Ve kendisi de onu yemeğe davet eder.
- 4667 Biri de kendisi ziyafete gitmediği gibi,
Başkalarını da evine davet etmez.

- 4668 Böyle bir insanı, sen onu diriden sayma;
Ona katılma, onunla birlikte bulunma.
- 4669 Bir kısmı da davete gitmez; fakat kendisi,
Hayvanlar keserek başkalarını ziyafete çağırır.
- 4670 Bunlardan en iyisi bu sonuncusudur,
Hakîm ve bilgelerin beğendikleri hareket de budur.
- 4671 İster ziyafete git, ister gitme;
Fakat boğazına hâkim ol, yemeği az ye ve esen yaşa.
- 4672 Çok yiyen insan her zaman hastalıklı olur;
Yüzü sarı, kendisi cılız olur ve itibardan düşer.
- 4674 İnsana hastalık boğazdan ve yemekle birlikte geçer;
Hastalık insanı yaşlandırır ve o ömrünü tamamlayamaz.
- 4675 Boğazı daima gözet, hasta olmamaya çalış;
Hastalık insanın yüzünü yişin yapar.

[YAZAR] GENÇLİĞİNE ACIYARAK YAŞLILIĞINI ANLATIR

- 6643 Dilini tut, boğazına hakim ol, çok uyuma,
Gözünü yum kulağını tıka ve böylece huzur içinde yaşa.